

Muzejsko društvo Vrhnika,
Zavod Ivana Cankarja Vrhnika
in Cankarjeva knjižnica Vrhnika

»LJUDSTVU JE SPOMENIK VŠEČ« ... ŠE VEDNO

Dopolnjena dokumentarna razstava je bila v Galeriji in Avli Cankarjevega doma na Vrhniki na ogled od 16. aprila do 6. maja in ponovno od 2. do 11. decembra 2018.

Del razstave je gostoval maja 2018 v knjigarni Haček v Celovcu.

Ivan Cankar, pesnik, pisatelj in dramatik,
rojen na Vrhniki 10. maja 1876, umrl v Ljubljani 11. decembra 1918.

Razstava o nastajanju Cankarjevega spomenika na Vrhniki je bila v Galeriji Cankarjevega doma prvič predstavljena ob 130. obletnici Cankarjevega rojstva, od 9. maja do 6. junija 2006. leta. Pripravila sta jo Muzejsko društvo Vrhnika in Zavod Ivana Cankarja Vrhnika, oblikovala pa Milena Oblak Erznožnik.

Gradivo za razstavo so prispevali: Zgodovinski arhiv, Moderna galerija, Mestna galerija, Narodno univerzitetna knjižnica, Slovanska knjižnica in knjižnica Inštituta za novejšo zgodovino iz Ljubljane. Razstavne eksponate, ki so spremljali razstavne plakate, sta posodila Galerija Božidarja Jakca iz Kostanjevice na Krki in Umetnostna galerija Maribor.

Samo gradivo pa sta zbrala in uredila Marija Oblak Čarni in Igor Berginc. Razstava je bila poimenovana po Finžgarjevem komentarju ob odkritju spomenika na Vrhniki leta 1930: »Ljudstvu je spomenik vseč ...«

Igor Berginc je v spremni zloženki leta 2006 med drugim zapisal: ... Z nastankom in postavitvijo obeh spomenikov je povezanih več zanimivih zgodb. In delčke teh zgodb iz let 1929 in 1930, ko se je postavljala spomenik pisatelju na Vrhniki, in iz let 1969, 1970 in 1979, ko so bili razpisani natečaji za postavitve spomenika v Ljubljani, bo poskusila predstaviti razstava v Cankarjevemu domu na Vrhniki. Iz časopisnih člankov bo obiskovalec razstave lahko izluščil, kakšno mnenje o spomeniku in s tem tudi odnos do Ivana Cankarja in njegovega dela so imeli eminentni slovenski umetniki, tako slikarja Rihard Jakopič in Hinko Smrekar, umetnostni zgodovinar dr. Stanko Vurnik, kiparja France Kralj in Nikolaj Pirnat in drugi. Na eni strani smo imeli strokovno umetniško komisijo (v kateri so med drugimi sedeli slikar Rihard Jakopič, umetnostni zgodovinar dr. France Stele, slikar Matej Sternen in arhitekt Jože Plečnik), ki se je odločila za kip kiparja Lojzeta Dolinarja z naslovom Popotnik 2. Na drugi strani pa je stal pripravljalni odbor z Vrhnike, ki ga je vodil domačin Fran Jurca. Pripravljalni odbor je vodil razpis za postavitve spomenika in organiziral tudi zbiranje denarja za postavitev spomenika. Ta odbor je izbral spomenik kiparja Ivana Jurkoviča. In kot vemo, so v tem boju zmagali slednji.

Zelo podobna je zgodba s spomenikom Ivana Cankarja v Ljubljani. Prvi natečaj za spomenik je bil razpisan leta 1969, zadnji – tretji leta 1979 in spomenik kiparja Slavka Tihca so slavnostno odkrili 10. maja 1982 na obletnico pisateljevega rojstva.

S peripetijami pri nastajanju obeh najbolj prepoznavnih spomenikov Ivanu Cankarju v Sloveniji se bodo obiskovalci razstave lahko podrobneje seznanili iz časopisnih zapisov tistega časa. Na razstavi bodo na ogled tudi skulpture kiparja Janeza Boljke, ki jih je umetnik posvetil Ivanu Cankarju. Umetnik Janez Boljka je bil celo udeleženec zapleta, ko se je odločalo o avtorju spomenika v Ljubljani.

Predsednica Muzejskega društva Vrhnika Marija Oblak Čarni pa je strnila dogodke ob nastajanju vrhniškega in ljubljanskega spomenika: Mesec dni po smrti Ivana Cankarja so na Vrhniki ustanovili odbor za postavitve njegovega spomenika. Vodil ga je Jakob Hočevar, za njim pa Fran Jurca. Zbiranje denarja je zelo počasi napredovalo, dokler niso leta 1928 med rojaki v Ameriki našli navdušenih poverjenikov, ki so kmalu zbrali pretežni del načrtovane vsote. Ko so rojaki objavili namero, da bodo poleti leta 1930 obiskali stari kraj, so delo na Vrhniki pospešili. Izbrali so prostor za spomenik. Septembra 1929 so s kratko notico v časopisu Jutro zaprosili slovenske upodablajoče umetnike, ki se zanimajo za izvršitev Cankarjevega spomenika, naj do 20. oktobra 1929 pošljejo svoje osnutke v pisarno Kmetске posojilnice na Vrhniki. Kljub pomanjkljivemu razpisu, ki je bil deležen hudih kritik, in kratkemu roku, se je odzvalo deset umetnikov.

Poslali so 21 osnutkov. 24. novembra 1929 se je zbrala žirija, ki so jo sestavljali Rihard Jakopič, Jože Plečnik, Matej Sternen, dr. France Stele in dr. Stanko Vurnik. Ugotovili so, da nobeden od osnutkov povsem ne ustreza. Odbrali so šest najboljših. Med njimi so se zedinili za osnutek »Popotnik 2« kiparja Lojzeta Dolinarja, ki predstavlja Cankarja, sedečega na kantonu ob cesti. Ogledali so si tudi prostor, ki ga je izbral odbor. Menili so, da ni primeren, in predlagali, naj spomenik postavijo pred pročelje nekdanje vrhniške čitalnice. Odbor mnenja žirije v ničemer ni upošteval. Objavil ni niti rezultatov razpisa.

Pretekla sta več kot dva meseca, ne da bi kiparji, ki so konkurirali na natečaju, izvedeli za odločitev odbora. Ta je izdelavo spomenika potihoma naročil Ivanu Jurkoviču po osnutku »Mislec«, ki ga je bila žirija soglasno odklonila. Pri tem se je skliceval na vrhniški »ljudski glas«, ki se je odločil za Jurkoviča, čigar osnutek je bil najbolj podoben pisatelju, kakor so ga Vrhniciani poznali. Odbor je vztrajal tudi pri prvotno določenem prostoru za spomenik. Ravnanje odbora je izzvalo ostre odzive, ki jim v časopisju lahko sledimo celo pomlad 1930. Spomenik so zelo slovesno odkrili 10. avgusta 1930. Slavnostni govornik je bil Fran S. Finžgar. Istega dne so odkrili tudi spominsko ploščo na Cankarjevi spominski hiši na Klancu.

Fran S. Finžgar je po odkritju spomenika zapisal: » ... O umetnostni vrednosti spomenika so strokovnjaki različnih mnenj ... Ljudstvu je spomenik – tako se glase poročila od mnogih strani – všeč in tako bi bil vsaj ta njegov namen dosežen. Tudi nam, ki smo poznali Cankarja v življenju, se zdi, da je zunanja stran njegovega telesa točno podana, manj pa je v sohi tistega nemirnega, vedno delujočega, otožnega in obenem upornega duha Cankarjevega, katerega naj bi bil kipar skušal ohraniti potomcem. – Vrhnika sme biti ponosna, da je prva postavila svojemu največjemu sinu in oboževalcu spomenik.

Na Ljubljani je zdaj, da pokaže, da ne zaostaja za Vrhniko! In to pot se bomo še huje udarili, še ostreje in še strože merili, ko bo šlo za odločitev, kakšen naj bo kamen ali bron našemu Ivanu v spomin.«

V Ljubljani je šele po desetletjih oživela ideja o spomeniku Ivanu Cankarju. Leta 1969 so razpisali interni anonimni natečaj za izdelavo idejne rešitve za spomenik. Odzvalo se je šest kiparjev. Prispeli osnutki niso dosegli tiste razvojne stopnje, da bi se žirija lahko odločila, kdo bo izdelal spomenik. Tri enakovredne druge nagrade so podelili Petru Černetu, Dragu Tršarju in Janezu Boljki. Osnutki, razstavljeni v Mestni galeriji, tudi niso navdušili obiskovalcev.

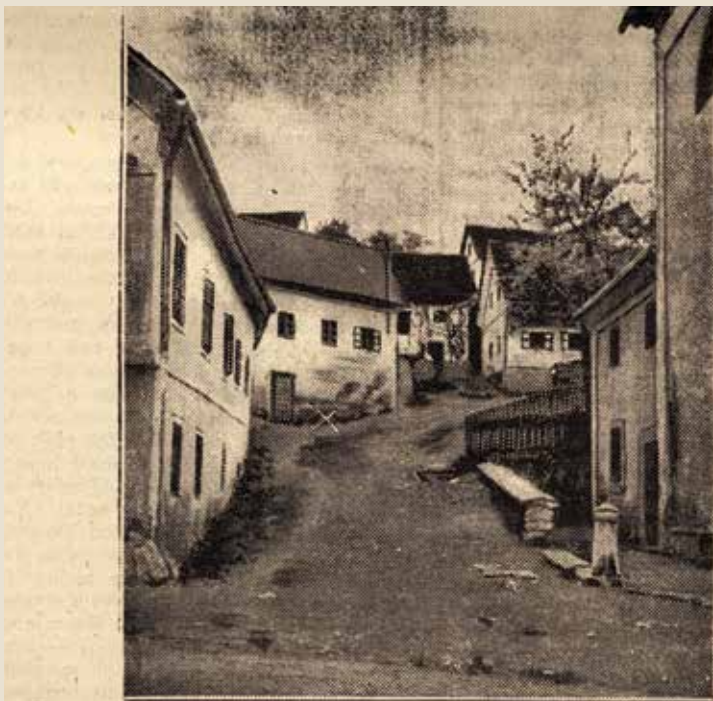
Pripravljalni odbor je februarja 1971 razpisal drugi »splošni slovenski anonimni natečaj«. Tokrat je prispelo 13 osnutkov. Prve nagrade niso podelili, drugo zvišano nagrado je prejel Janez Boljka, dve tretji pa Igor Skulj in Lojze Drašler. Nad razstavljenimi osnutki obiskovalci niso bili navdušeni. Pripravljalni odbor in žirija pa sta se odločila, da izdelavo spomenika zaupata Janezu Boljki. Kipar Janez Boljka se je lotil dela in maja 1974 je razstavil v Mali galeriji izbor 13-ih svojih plastik, osnutkov in študij za Cankarjev kip. Načrtoval je do 4 m visok spomenik s fontano, ki bi ga do leta 1976 postavil v bližini Šumija. Odmevi so bili pozitivni in negativni. Vendar je dobil toliko različnih pripomb in celo grozilna pisma, da se je naročilu nepreklicno odpovedal.

Leta 1976 pa je v Zvezdi postavil na ogled svojega Cankarja kipar Bojan Kunaver, ki z njim ni konkuriral na nobenem natečaju. Kip je moral kmalu umakniti.

Odbor za izgradnjo Cankarjevega doma v Ljubljani je spomladi 1979 razpisal tretji natečaj za Cankarjev spomenik, ki naj bi stal pred kulturnim domom. Žirija je izbrala osnutek Slavka Tihca. Spomenik, sestavljen iz lamel, je visok 3,3 m, v širino in globino pa meri 2,6 m. Na njem je poleg Cankarjevega obraza viden še njegov podpis in rokopisni citat: »Moje delo je slutnja zarje«. Spomenik je bil slovesno odkrit 10. maja 1982.

V pričujočem članku je zdaj zbrano gradivo, predstavljeno na razstavnih plakatih Ljudstvu je spomenik vseč iz leta 2006 in vsebina dopolnjene razstave, poimenovanje »Ljudstvu je spomenik vseč« ... še vedno, ki je nastala v Cankarjevem letu 2018. V Galeriji in v Avli Cankarjevega doma je bila na ogled od 16. aprila do 6. maja in ponovno od 2. do 11. decembra 2018, ob vseh ključnih dogodkih slavnostnega Cankarjevega leta. Del razstave je gostoval tudi na avstrijskem Koroškem, meseca maja v knjigarni Haček v Celovcu.

Dodanih je tudi nekaj fotografij in načrtov, ki so bili v arhiv Muzejskega društva Vrhnika predani po letu 2006 in fotografije ter dokumenti iz osebnih arhivov.

Rojstna hiša Ivana Cankarja (×), kjer bodo vzdali spominsko ploščo
 »Hiša je bila nizka in je visela ob klancu« (Smrt in pogreb Jakoba Nesreče).
 »Gledal je na klanec, na kopo hiš, ki so se tiščale skupaj kakor čreda prestrašenih ovac... Na klancu je bil rojen in nihče mu ne izbriše tega pečata.« (Na klancu.)

Na klancu je bil rojen in nihče mu ne izbriše tega pečata.

(Slovenski narod, 9. 8. 1930)

(Mlado Jutro, 11. 12. 1938)

Ameriški Slovenci za Cankarjev spomenik

Postavi naj se v Ljubljani, kjer je središče slov. kulturnega udejstvovanja.

Ljubljana, 13. marca.

Slovenski listi, izhajajoči v Ameriki so objavili spomenico, iz katere posnemamo:

Eden naših prvakov na polju slovenske književnosti je Iv. Cankar. Velikan je, in mi smo dolžni sebi, da čitamo njegova dela in da gojimo njegove velike nauke. Pred desetimi leti je umrl, a njegova dela so živa kakor so bila in bodo živela trajno.

Genij Ivan Cankar je bil rojen na Vrhniki pri sv. Lenartu. Bil je sin revnih starišev in v gmotnem oziru je bil tudi on velik revež do konca svojih dni. Duševno pa je bil bogataš. S svojimi deli nam je poklonil zakladnico, ki je neprecenljiva.

Ivan Cankar je ljubil svoje ljudstvo, svoj jezik in vse brezpravne vsespovod. Bil je oznanjevalec reanice in glasnik proti krivicam. Resnica ni vselej ljuba onim, ki vladajo in gospodarji nočejo glasovnikov proti krivicam. Zato je bil Ivan Cankar mnogo napadan, velikokrat zaničevan in preganjan po oblastih. Tudi cerkvena oblast ga je mrzela ter celo poskušala ukloniti njegov veliki duh s tem, da je na ukaz ljubljanskega škofa Jegliča sežgala naklado ene njegove knjige. Cankar je ostal neuklonjen in je pisal, govoril ter oznanjeval svoje nauke dalje.

Že mnogokrat ste čuli o njegovi knjigi »Hlapec Jernej in njegova pravica«. Če še niste, prečitajte jo. Kdor ne zna slovenski, naj si naroči angleški prevod. Cankar je opisal v tej knjigi hlapca, ki dela od zore do mraka, od mladosti do časa, ko mu leta upognejo hrbet. In pride gospodar ter pravi hlapcu: Star si. nisi več za rabo! In hlapec, ki je vse življenje sejal za gospodarja, da

je pospravil žetev, pride na cesto brez vsega in išče pravico. Ker pa jo dele gospodarji tako, kakor je njim v prid, je ne dobi.

Ivan Cankar je bičal hinavščino in lažnjivo pretvarjanje kakor nihče drug. Ni dopuščal, da bi ostala laž na hinavskih, smehljajočih se ustnicah, nerazgaljena.

Radi življenjskih težkoč mu je zdravje pešalo, postal je slaboten, in tako se je poslovil od nas še mlad, a zapustil nam je spomenik, ki nikoli ne izgine. A tudi narod je dolžan nekaj storiti: pokazati mora, da ceni svoje velike ljudi na vse druge načine. Eden teh je, da jim postavi spomenike.

Ivan Cankar je vreden spomenika, in če je narod Cankarja vreden, naj mu ga postavi. Detroitški odbor, ki reprezentira skupna društva in klube, se je zavzel, da stori v ta namen kolikor največ mogoče. In apeliramo tudi na ostale naselbine, da v tej akciji ne ostanejo indiferentne. Zgradimo mu spomenik, ki bo vsaj malo vreden našega duševnega velikana. In čim več sredstev bo na razpolago, tem veličastnejši bo spomenik.

Vsi prispevki v fond za spomenik Ivana Cankarja se naj pošiljajo odboru detroitskih društev in klubov, v katerem so:

Predsednik Anton Jurca, 13646 Thomson Ave., Detroit, Michigan; tajnica Mary Rant, Colson Ave., Fordson, Mich. — Apeliramo tudi na odbore za Cankarjev spomenik v Sloveniji, da se združijo in napravijo konkreten sklep, kje naj se postavi spomenik: ali na Vrhniki, kjer je bil Ivan Cankar rojen, ali v Ljubljani, kjer je umrl in kjer je središče slovenskega kulturnega udejstvovanja.

Ameriški listi objavijo spomenico,
da je treba Ivanu Cankarju postaviti spomenik
na Vrhniki ali v Ljubljani. Za postavitev zbira denar Detroitški odbor,
ki mu predseduje Anton Jurca.

(Ameriški Slovenci za Cankarjev spomenik. Slovenski narod, 13. 3. 1929)

Spomenik Ivanu Cankarju

Le malemu delu naše javnosti je znano, da obstoja ter tiho in marljivo deluje že 11. leto odbor za zgradbo spomenika Ivanu Cankarju na Vrhniki. Svoje delo je razširil tudi med Slovence v Ameriki, ki so se radevolje odzvali in nam nudili svojo pomoč. Pred kratkim so nam poslali iz Detroita po g. Antonu Jurcu 540 dolarjev, kar je precej pomnožilo naš sklad. Iskrena jim hvala! Ta njihova plemenita gesta nam daje upanje, da se bô tudi naše ljudstvo odzvalo in nam priskočilo na pomoč četudi z malimi zneski — vsak po svoji moči. Prispevki naj se pošlejo čim prej na g. Frana Jurco, Kmetiska posojilnica, Vrhnika.

Odbor je namreč na željo ameriških Slovencev sklenil odkriti spomenik prihodnje leto v juliju, ko poseti staro domovino več tisoč ameriških Slovencev. Njihova želja je tudi da naj stoji spomenik v njegovem rojstnem kraju v dolini Šentflorijanski. Tako bo dana prilika vsakemu ki pride pogledat spomenik, videti tudi kraje, o katerih je Cankar pisal in ki so mu bili nesahljivi vir njegovih del. Ko boš videl sanjavi Močilnik, enajsto šolo pod mostom, golobico sv. Trojico, Alešovo domačijo, Betajnovno itd., boš lažje razumel našega pisatelja.

Odbor je v posesti najlepšega prostora, zagotovljen mu je kamen za podstavek in tudi zbirka je že precejšnja. Ker pa hočemo postaviti Cankarju lep in dostojen spomenik, kar to seveda zvezano z velikimi stroški, apeliramo ponovno na našo javnost, naj nam priskoči na pomoč. Obenem prosimo za nakazila zneskov, ki so v tem ali onem kraju nabrani v ta namen. Delajmo in pokažimo, da smo vredni sinovi naroda. Iz katerega je izšel naš veliki pisatelj Ivan Cankar.

*** Odbor za Ivan Cankarjev spomenik na Vrhniki prosí tem potom vse one slovenske oblikujoče umetnike, ki se interesirajo za izvršitev Cankarjevega spomenika, da vpošljejo do 20. oktobra t. l. svoje osnutke. Osnutki naj se oddajo v pisarni Kmetске posojilnice na Vrhniki.**

Odbor za postavitev spomenika Ivanu Cankarju ponovno poziva javnost, naj prispeva za spomenik.

(Spomenik Ivanu Cankarju.
Jutro, 25. 5. 1929)

Odbor za postavitev spomenika Ivanu Cankarju objavlja prošnjo na upodablajoče umetnike, da do 20. oktobra 1929 pošljejo svoje osnutke za spomenik.

(Domače vesti. Jutro, 21. 9. 1929)

Pesnik Ivan Mrak, zagrebški novinar in nekaj drugih obiskovalcev iz Ljubljane si pri odboru na Vrhniki ogledajo dokumentacijo o spomeniku. Po njihovem obisku v časopisju izide članek proti odboru in kiparju Dolinarju.

(Cankarjev spomenik na Vrhniki. Slovenski narod, 3. 10. 1929)

Pretekle dni je obiskalo predsednika pripravljalnega odbora za Cankarjev spomenik g. Jurco več mladih gospodov iz Ljubljane. Med njimi sta bila P. in prosluli »pesnik« Ivan Mrak, ki se je nedavno ovekovečil s »Slepim prerokom«; zadeva je javnosti še v spominu. Gospod se je predstavil kot poročevalec zagrebških ilustriranih revij in prosil vpogleda v načrte za Cankarjev spomenik. G. Jurca mu je radevolje razkazal načrte in mu postregel z informacijami.

Naslednje dni je bil priobčen v časopisih nezaslišan izpad proti pripravljalnemu odboru za Cankarjev spomenik. Izpad je bil naperjen deloma proti odboru, deloma proti našemu kiparju Dolinarju, ki se je od samega početka interesiral za spomenik ne samo kot kipar, temveč tudi kot dober Cankarjev prijatelj. G. Dolinar je vložil pet osnutkov in pisec časopisnih izpadov namiguje na ponoven Prešernov primer! Slovenci imamo le par kiparjev in nedvomno je, da je izmed njih kipar Dolinar najbolj poklican, da izdela Cankarjev spomenik. G. Dolinar je izdelal v Ljubljani vse pomembnejše spomenike. Če mu strokovnjaki ne bi zaupali, mu prav gotovo ne bi poverili del pri spomeniku Ilirije oživiljene, katerega reprodukcija bo v kratkem krožila po vseh internacionalnih listih in revijah.

Denar za Cankarjev spomenik je prejel pripravljalni odbor večinoma iz Amerike, precej pa ga je zbral tudi na Vrhniki. Kolikor nam je znano, se je osnoval tudi v Ljubljani pripravljalni odbor za Cankarjev spomenik, ki skuša sedaj na vse mogoče načine dobiti od našega pripravljalnega odbora denar iz Amerike. V to svrho se je obrnil že tudi na ameriške kroge, a ni uspel s svojimi nakanami.

Kot vedno ob sličnih prilikah, se je tudi sedaj izkazalo, da Slovenci menda ne znamo živeti brez intrig. Celo zadevo bo še te dni pojasnil pripravljalni odbor na Vrhniki s posebno izjavo, v kateri bo povedal, kako stvar stoji. Pričakovati je, da ljudem, ki se hočejo proslaviti z raznimi aferami, ne bo nihče več nasedel.

Nekaj o Cankarjevem spomeniku

Prejeli smo: Pripravljalni odbor za Cankarjev spomenik je pred kratkim med dnevnimi novicami oznanil razpis za nekak natečaj s terminom jedva mesec dni, do 20. oktobra. Mi bi pripomnili, da Cankarjev spomenik ni privatna zadeva, ki naj bi se rešila tekom enega meseca med vrhniškim odborom in enim samim kiparjem, ampak ustvarja moment, ki terja vso slovensko dušo in z njo besedo naših velikih mož! Ne samo nasvetov, ampak absolutno besedo! (G. prof. dr. Izidor Cankar je bil baže vabljen le kot svetovalec, med tem ko se je gg. prof. Plečnika in Zupančiča sploh pozabilo.) Če mislijo gg. odborniki, da tvorijo polnomočno poslanstvo za graditev spomenika, se varajo. Petero osnutkov v pisarni g. predsednika ne jamči, da se ne bi ponovil Prešernov primer. (Čitajte Cankarjevo kritiko o Prešernovem spomeniku!). Ali se odbor zaveda, da ima v rokah vsoto, katere Slovenci ne darujemo in ne zbiramo, tudi ne zmoremo za vsak spomenik in da zahtevamo za to svoje delo maksimalne vrednosti, ki jih je zmožen narod? In da ameriški Slovenci dajejo v istem upanju?

Z ozirom na to, da je rok enega meseca za pošten Cankarjev spomenik absolutno prekratek, je potrebno, da vrhniški odbor

ponovno razpiše natečaj in sicer na vidnem mestu, jasno, z vsemi potrebnimi informacijami in s terminom do 1. decembra 1929. Nadaljnih šest mesecev zadostuje za izvedbo spomenika v materialu. P. V.

P. V. kritizira razpis za zbiranje osnutkov za Cankarjev spomenik. Pripravljalni odbor naj ponovno razpiše natečaj z vsemi potrebnimi informacijami in daljšim rokom za pošiljanje osnutkov.

(P. V. Nekaj o Cankarjevem spomeniku. Jutro, 29. 9. 1929)

Cankarjev spomenik

Z ozirom na članek »Nekaj o Cankarjevem spomeniku« sporoča odbor za I. C. spomenik na Vrhniki naslednje:

Ne bomo se spuščali v podrobno naštevaje vseh netočnosti, katere vsebuje omenjeni članek, povemo pa g. P. V. to-le: Zavedamo se v polni meri, kolike kulturne važnosti je postavitve spomenika možu, kakršen je bil naš Ivan Cankar. Poskrbeli bomo pravočasno, da nam bodo svetovali pri oceni osnutkov možje, kateri so si z delom na kulturnem polju ali pa s svojim znanjem pridobili usposobljenost za to. Upamo, da se g. P. V. ne bo preveč čudil, če njega zaenkrat ne bo med njimi.

Glede svetovalcev omenjamo toliko, da smo se dosedaj obrnili na marsikaterega odličnega strokovnjaka, kar ni po našem mnenju nikak greh. Glede polnomočnega poslanstva odbornikov naj bo g. P. V. pomirjen; kajti oni se zavedajo svoje odgovornosti, svesti so si pa tudi svojega polnomočja!

K trditvi, da se rešuje zadeva spomenika med odborom in enim samim kibarjem, pripominjamo, da je v razpisu jasno izraženo vabilo vsem umetnikom, da predložijo svoje osnutke.

Hvaležni smo za vsak pameten nasvet, smo pa tudi mnenja, da predčasno prerekanje po časopisih naši akciji lahko škoduje. Je pač bridka resnica, da je kritizirati lahko, delati pa težko.

Slovensko javnost pa ponovno prosimo, da bi se vsaj nekoliko oddolžila velikemu pisatelju in po možnosti prispevala za spomenik, kajti dosedaj je bila to — žalibog — izključno zasebna zadeva ameriških Slovencev in Vrhnčanov.

Odgovor pripravljalnega odbora na članek P. V. v Jutru 29. 9. 1929. Poskrbeli bodo, da bodo strokovnjaki ocenjevali osnutke za Cankarjev spomenik. Ponovijo prošnjo, naj slovenska javnost prispeva za spomenik.

(Cankarjev spomenik. Jutro, 5. 10. 1929)

Razstava osnutkov za Cankarjev spomenik na Vrhniki, 1929.
(France Dobrovoljc, Cankarjev album. Maribor 1972)

Cankarjev spomenik na Vrhniki

(Nekaj ugotovitev in opomb k izzivajočemu članku v »Slovenskem Narodcu« z dne 3. oktobra t. l.)*

Podpisani sem potom te polemike zvedel o konkurenci za gori omenjeni spomenik. Izgleda, kakor da bi bilo v resnici nekaj skupnega med odborom in tu imenovanim kiparjem. Glasom notice ima odbor pet osnutkov in vse od istega avtorja. Na podlagi baje razpisane konkurence, bi nato kot najboljšemu delu bila oddana izvršitev spomenika. Tako bi ostal kakor meni, tudi skoro vsem ostalim kiparjem razpis prikrit, delo pa z izgovorom javno objavljenega razpisa nepravilnim potom oddano. Ako imenovani odbor že ne čuti nobene odgovornosti nasproti javnosti, ki je denarno prispevala, potem pač lahko pod roko odda delo komurkoli, ne sme pa tako postopati, kakor je tukaj postopal. Dosedaj je bil povsod naslednji običaj. Konkurenčni razpis se je dostavil vsem posameznim znanim kiparjem. Za ostale in poleg tega se je objavil v vseh listih z debelo tiskanim naslovom. Razpis je v glavnem vseboval sledeče:

1. prostor postavitve spomenika,
2. idejne zahteve,
3. material iz katerega naj bo izveden,
4. velikost poslanih osnutkov,
5. razpoložljiva vsota,
6. jury (točna imena vseh članov),
7. postopanje pri delovanju jury,
8. postopanje pri delovanju ožje jury,
9. nagradna razdelitev,
10. obveza odbora nasproti jury, to je da se bo od jury določeni najboljši osnutek izvršil (edina izjema denarni primanjkljaj),
11. ali je konkurenca javna ali tajna,
12. rok doposlanih del,
13. vrnitev doposlanih del.

Resnici na ljubo še nekaj glede forsiranja govega kiparja. Pri nas imamo akademične in neakademične kiparje tako zvane umetniške samouke. Med te druge spada tudi kipar (g. Alojzij Dolinar), čegar glasom notice »so vsa najboljša dela v Ljubljani njegova«. Imamo pa samo tele dobre in slabe spomenike: Ganglov Vodnik, Valvasor; Zajčev Prešeren; Peruzzi-Kosov Miklošič; Bernikerjev Trubar; Fr. Kralja Borštnik, Verovšek; Toneta Kralja Zolger. Imenovani g. kipar torej nima dosedaj še nobenega spomenika, imel pa ga bo šele na Plečnikovi Iliriji in s tem sloves najznatnejšega spomenička — ker bosta le dve obrazni maski! Ali ni to storija kot ona o žabi in volu?

Ljubljana, 4. oktobra 1929.

Akademični kipar Francè Kralj.

Kipar France Kralj opozarja na pomanjkljivosti razpisa natečaja za spomenik in navaja, kakšne podatke bi moral razpis vsebovati.

(Cankarjev spomenik na Vrhniki. Slovenec, 17. 10. 1929)

Lojze Dolinar: Trije osnutki za Cankarjev spomenik na Vrhniki, 1929.
(France Dobrovoljc, Cankarjev album. Maribor 1972)

Potek dela žirije je opisoval tudi članek v Slovincu.
(Cankarjev spomenik na Vrhniki. Slovenec, 26. 11. 1929)

Cankarjev spomenik na Vrhniki

Vrhničani so požrtvovalno zbrali denar, da postavijo svojemu velikemu rojaku Ivanu Cankarju v rodnem kraju spomenik.

Razpisali so konkurenco in deset kiparjev se je odzvalo z enaindvajsetimi deli.

Seveda je umljivo, da hočejo razpisovatelji imeti spomenik baš tam in ne drugod, toda mesto, ki so ga zanj določili ni ne pripravno za spomenik, niti nima potrebnega ozadja in je najboljšo, da se takšna izbira prepusti arhitektu, ki ima za take stvari šolo, oko in okus. Tudi je treba predložiti konkurentom v takih primerih detajlno izdelan program, zahtevati merilo itd, konkurenti pa bi imeli točno izpolniti svoje obveznosti. Žal, tu je šlo vse preveč po domače in jury ni imela prijetnega posla.

Razsodišče so tvorili gg. prof. Plečnik, Jakopič, Sternén, dr. Stele in dr. Vurnik in so poslovali v nedeljo 24. t. m. Po ogledu položaja je jury nasvetovala odboru za postavitve spomenika prikladnejši prostor pred fasado hiše g. Lenarčiča, kjer bi spomenik dal poudarek trgu pred cerkvijo in ulici proti Logatcu in imel arhitektonski pomembno ozadje. Kar se tiče vposlanih osnutkov, so bili ti javno razstavljeni v Kmetijski posojilnici in je treba reči, da je bilo med njimi veliko kiča, ki bi Cankarju ne delal časti. Končno se je izbral osnutek L. Dolinarja, ki je bil nekam pripravlnejši za efekt od več raznih strani. Upamo pa, da bodo Vrhničani poverili ves aranžma spomenika našemu prof. arhitektu Plečniku, ki bi vedel ograditi prostor pred imenovano hišo in postaviti vanj spomenik, kakor bi najbolje kazalo. Morda bi bilo sploh najbolje razpisati še eno konkurenco, dati kiparjem več časa, da bi kaj boljšega napravili, toda Vrhničanom se zelo mudi in se je morala najti takoj neka rešitev, žalibog.

Razstava je bila nekaka revija naše plastike.

Obiskovalec razstave osnutkov je imel morda mučen dojem: kiparji, ki postavljajo samemu Cankarju spomenik, mu, umetniku večinoma ne sežejo do kolena. Nekateri so smatrali za svojo nalogo napraviti Cankarja nič drugega kot samo »podobnega«, drugi so ga prikazali kot popotnega krojača, ki je izkoral ali z levo ali z desno, tretji so ga baročno predstavili kot efektno gravitacijsko pozo na prestolu, četrti so mu dali slikovit pregib, »interesantno« draperijo – moj bog! Je-li to Ivan Cankar? Ali mar on onega duhovnega premoženja, ki ga nam je zapustil največji Slovenec, ni na naše umetništvo niti trohica padla? Ali je za nekatere živel zaman? Komaj eden se je ob njem spomnil Kurenta ali Za križem, drugi ga zgrabil kot čuvarja naše knjige in ga eden napravil za »mejnik«. Vse drugo je bilo več ali manj ali nič talentirano obrtništvo brez vsega duha ... Jury je s trudom našla med 21 osnutki celih šest, ki so po tej ali oni plati vzbujali tako ali tako, često malenkostno pozornost. Umetniški facit je reven.

Cankarjev spomenik izdela kipar Dolinar

Vrhnika, 25. novembra.

Včeraj dopoldne se je vršila v dvorani Kmetijske posojilnice razstava osnutkov za Cankarjev spomenik. Razstavljenih je bilo okoli 20 osnutkov, izdelanih v mavcu.

Za rastavo je vladalo med Vrhničani veliko zanimanje. V dvorani se je vnela med poedinimi skupinami živahna debata, kateri osnutek bi bil najbolj primeren za Cankarjev spomenik. Mnenja so bila deljena, kar je bilo razumljivo. Laški svet je frapiral marsikateri osnutek, nenavaden po svoji koncepciji tudi za strokovnjaka.

Žirija, obstoječa iz mojstra Jakopiča, prof. arhitekta Plečnika, slikarja Sternena in umetnostnih zgodovinarjev dr. Steleta in dr. Vurnika se je sestala popoldne ob 14. v dvorani Kmetijske posojilnice, da izreče svoje mnenje o osnutkih. Ker se je izkazalo, da bi bilo dobro poznati svet, kjer bo stal spomenik, se je žirija napotila na trg pred Kmetisko posojilnico, kjer je odstopila Kmetiska posojilnica svet za spomenik. Žirija si je ogledala še več prostorov in je bila mnenja, da bi za spomenik najbolj ustrezal svet pred Lenarčičevo hišo. Ker pa obstoje glede tega sveta precejšnje težkoče, je pričakovati, da bo odbor za Cankarjev spomenik vztrajal pri svoji prvotni nameri, da se postavi spomenik na vogalu Kmetijske posojilnice.

Žirija je najprvo izbrala izmed razstavljenih osnutkov pet najboljših, nakar je pričela razmotrivati, kateri bi bil najboljši. Končno se je zedinila za osnutek »Popotnik 2«, ki kaže Cankarja sedečega in ogrnjenega v plašč na kantonu kraj ceste.

O poteku seje žirije je bil sestavljen zapisnik, ki so ga podpisali vsi člani žirije. Osnutek »Popotnik 2«, je kakor znano, izdelal kipar Dolinar. Odboru za Cankarjev spomenik se je naročilo, naj stopi s kiparjem Dolinarjem v stik.

Žirija je predlagala, naj odbor za Cankarjev spomenik nagradi najboljše osnutke. Pričakovati je, da bodo dobili nagrade vsi kiparji, ki so se udeležili natečaja.

Poročilo o delu žirije, ki se je sestala na Vrhniki v nedeljo, 24. novembra 1929.

(Cankarjev spomenik izdela kipar Dolinar. Slovenski narod, 25. 11. 1929)

S. pa je v Slovincu razkril, kakšnega Cankarja si kot kip predstavlja ljudstvo. (S., Kakšen naj bo Cankarjev spomenik. Slovenec, 27. 11. 1929)

Kakšen naj bo Cankarjev spomenik

Vprašanje, kdo naj izvrši spomenik, je rešeno. Čudovito hitro. V nedeljo je bila žiri na Vrhnikih, v ponedeljek pa smo čitali rezultat že v časopisih. No, v torek pa je že sledil demanti odbora.

Ali je imela žiri pravico končne odločitve in naročati kaj odboru? Ne, ker je bilo rešeno, da ima končno oceno odbor in ljudstvo, kateremu je spomenik namenjen, pa tudi tisti, ki so za spomenik denar dali. Žiri je imela samo posvetovalno vlogo. In prav je tako.

Izbrani model prikazuje Cankarja sedečega, kakor da ga je neka nevidna sila bolešno pritisnila na kamen, s precej zavitim telesom, z udi, ki med seboj niso v pravem razmerju. Glava spominja na Cankarjevo, ali vse poteze so pretirano naglašene. Kip je v celoti nekako podoben glasbeniku Straussu. Menda hoče vse to označiti razdvojenost Cankarjeve duše, a obenem jako umetniško kapaciteto avtorja.

Večina publike odklanja taka ekspresionistična tolmačenja, je vse zastonj. Ako gre recimo za osebo velikana v literaturi, ni treba da krčevito drži knjigo z rokami, podobnimi krempljem, s koščenimi prsti, pretirano velikimi, sličnim stopalu race; ako gre za človeka, duševnega velikana, ni treba, da se zvija in skače kakor plesoči derviš, s čemur naj se izraža njegova dušna agilnost in jakost; itd.

Ne vemo več, kateri glasoviti nemški kritik je nekoč rekel: Bistvo umetnosti je pravilna oblika. Umetniška ideja je sestavljena že iz čustveno pojmljivih elementov, ne sme pa biti abstraktna misel, čuvstvo, kakor ga ima včasih vsakdo. Nadarjenost je že ideja v obliki in dotičnik mora imeti sposobnost pretvoriti to idejo v realnost z umetniškimi sredstvi.

Znan nam je odgovor na to. Pa vi hočete potemtakem samo podobnost, samo »fotografijo«, a to ni umetnost. Večina publike pa pravi: Vi umetniki, ki se posmehujete tako zvanim fotografijam, dajte no, napravite nam Vi enkrat tako »fotografijo«, kakor jih izdeluje npr. znani pomorski slikar Hansen. Pa da vidimo. Saj prikazujejo vendar tudi te »fotografije«, bodisi v slikarstvu ali v kiparstvu, vedno in vsekakor tudi individualnost, ker nikdar ne vidita in čutita dva človeka enako. In to nam zadostuje. Umetnik naj uporablja oblike, kakor jih je Bog ustvaril, take naj mu bodo ogrode; umetnik pa je, ako je v stanu tem pravilnim oblikam vdahniti dušo, brez pretiranih trikov, simbolike in alegorij. Vide Laokona. V tem tiči umetnost, vse drugo je moda.

Končno mislimo tudi, da bi se moralo podpirati akademske kiparje, saj se drugače ubija v naraščaju veselje do višjega študija.

Odbor bo že prav odločil. Ljudstvo hoče Cankarja videti med seboj takšnega, kakor si ga peščica ljudi zamišlja. Spomenik bo stal tudi še v poznih rodovih, ko ne bo o raznih »izmih«, upajmo ne duha ne sluha več.

Zelo zanimivo je, da so pri izložbi obiskovalci, ki so poznali Cankarja, brez obotavljanja pristopali k osnutku v obliki temnega bronastega kipa, predstavljajočega Cankarja zamišljeno sedečega, z roko podprtim podbradkom, ter vzkliknili: Tale je Cankar, kakršen je bil živ!

Ljudstvo naj odloča!

S.

Dr. Stanko Vurnik očita odboru, da o spomeniku odločajo umetnostno nekompetentni ljudje.

(Dr. St. Vurnik, Memento glede Cankarjevega spomenika. Slovenec, 30. 11. 1929)

Memento glede Cankarjevega spomenika

Nov spomenik se stavi na slovenskih tleh. Gre za spomenik enemu največjih duhov slovenskih, Ivanu Cankarju. Podjetje zasluži zares intenzivno pozornost vse naše javnosti. Takle spomenik namreč stoji par sto let. Stane tudi težke denarje in prav velika škoda bi bila, če bi se tu v naglici, s katero se dela, zgodila neizbrisna napaka.

Vrhniški odbor je denar zbral, razpisal konkurenco, jury je svoje opravila, sedaj pa, kakor vse kaže, ta odbor nikakor ne misli spoštovati strokovnega nasveta glede prostora in izbire osnutka.

Umetnostno povsem nekompetentni ljudje delajo tu po svoji glavi, svojem okusu in trmi in treba je vse storiti, da se prepreči nepremišljenost, ki bi škodovala splošno našemu kulturnemu ugledu.

Predvsem treba takoj in za vselej pobiti naivno mnenje, da je takle spomenik zadeva onega, ki je zanj dal ali zbral denar.

Nikakor!

Spomenik bo stal na javnem mestu in gledali ga bodo vsi, ne samo vrhniški odbor! Briga nas vseh mora biti, da dobi Cankar, ki je last nas vseh, spomenik kakršnega zasluži, če ga že dobi, to na primerenem prostoru; če ne, bo nam vsem žal radi spomenika, ki bo le pomnožil število onih, ki jih že itak težko gledamo. Ali ni tako? Po takihle spomenikih sodijo tujci višino in naprednost naše kulture. Noben tujec pa ne bo trdil, da očituje vrhniški spomenik okus, oziroma neokus vrhniškega odbora, nego bo dejal, da smo Slovenci sploh kulturno in umetnostno nezrel narod.

Torej proč s procarskim geslom: Mi smo zbrali denar, mi bomo odločali!

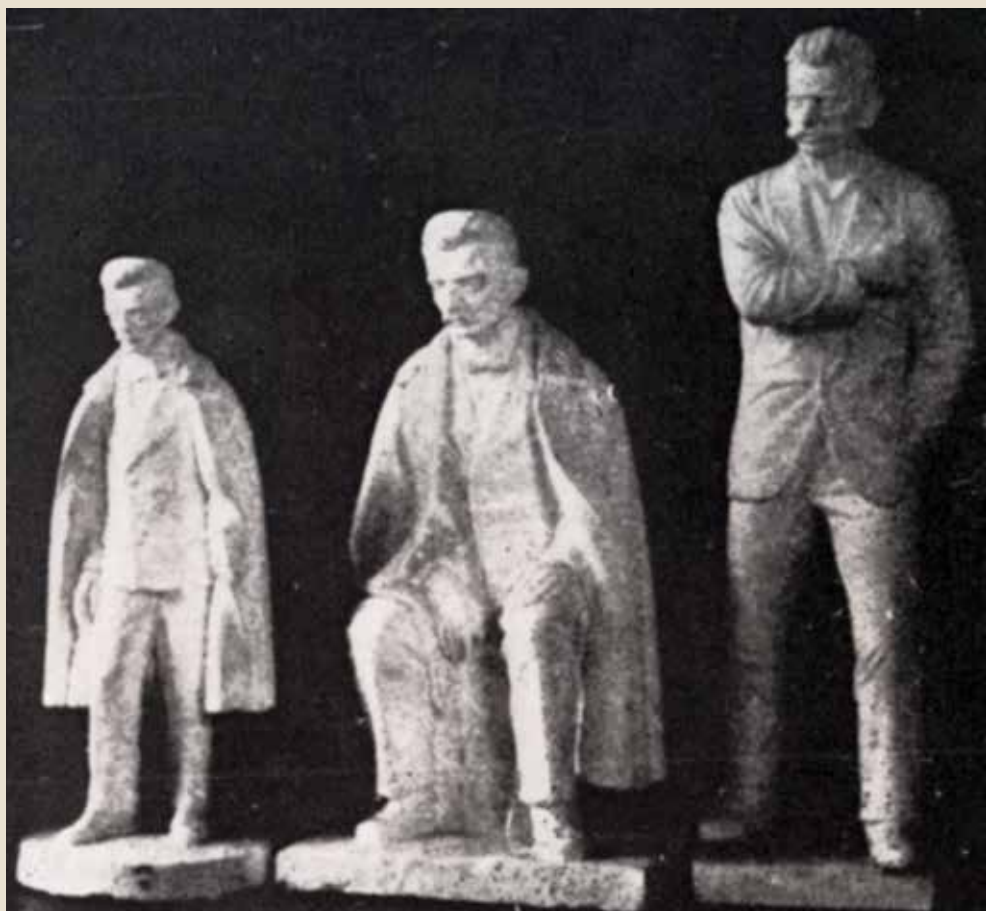
Če se naš največji arhitekt in mojster v postavljanju monumentov in urejevanju trgov energično izreče zoper prostor med neko grdo

barako in pred hlevom, ki ga je iz povsem neumetnostnih nagibov odločil odbor, če dalje naš profesor Plečnik nasvetuje, če dobro premisliš, edini za spomenik v poštev prihajajoči prostor — potem je stališče odbora, ki se postavlja nasproti vsem v umetnostnih in kulturnih zadevah edino merodajnim činiteljem popolnoma neupravičljivo. Če Plečnik, Jakopič, Sternin in dr. Stele svetujejo kip, ki pomeni v danih razmerah edino primerno rešitev, ne sme odbor iti preko tega in se kapricirati na stvar, ki jo je jury soglasno in prvo izločila iz presoje kot umetniškega objekta sploh!

Dovolite: sodite gospodje odborniki to, kar znate, umetnost pa prepustite tistim, ki so za to poklicani. Kdor ne ve, kako zelo obupna je ta, za ves narod tako važna zadeva, naj izvoli čitati v »Slovenec« od 26. nov. članek »Kakšen naj bo Cankarjev spomenik« od neke neznane šifre »S.« in koj bo videl, da tu čevlje sodi povsem nezmožen nekopitar. Hvaležni bodimo »Slovenec«, da nam je objavil to famozno »altera parse«! Sedaj vemo, kako in kaj.

Vrhničani hočejo imeti Cankarja nič več in nič manj kot samo »podobnega«, po naj stoji kjerkoli, na čemerkoli, izraza karkoli, ima s pojmom spomenika opraviti kaj ali nič in pristojna v organizem trga in arhitektur kaj ali nič. Moj Bog, kakšno stališče je to! Vzle vsemu kupu prosvetnih društev, knjig, predavanj — kje smo šel! In pa — globoko ste ga razumeli, Cankarja, rojaki! Za vas je Ivan Cankar mahedrava pelorina, mušace in klobuk, kakor kaže to znana razglednica, ki stane petdeset par — takole mi postavljamo spomenik Cankarjevemu duhu, spomenik, pravim!

Morda je še čas. Kdor more naj deluje za to, da se prepreči, kakor bi Ivan rekel morda, ta »skandal in sramota«! Dr. St. Vurnik.

Ivo Jurkovič: Trije osnutki za Cankarjev spomenik na Vrhniki, 1929.
(France Dobrovoljc, Cankarjev album. Maribor 1972)

Milko Bambič: K neuspehu žirije za Cankarjev spomenik, 1930.
(France Dobrovoljc, Cankarjev album. Maribor 1972)

LE NAJSTAREJŠI ŠE POMNIJO CANKARJA

Ivan kot Vrhničan

Spomini 89-letnega Vrhničana na Ivana Cankarja in na okoliščine, zaradi katerih je spomenik prav tam, kjer je

VRHNIKA, maja — »V stari Mantovi je svoj frakeljček cedil in gledal skozi okno. Razen njega sva bila takrat v izbi samo še midva z gostilničarko. Tam bom jaz enkrat še na konju jahal, nama je rekel in s prstom pokazal čez cesto. Ko je ljubljanska žirija rekla, spomenik bo pri svetem Lenartu, sem rekel jaz, ne, ne bo, tam bo, kamor je Cankar takrat pokazal,« pripoveduje Ivan Tischler, 89-letni Vrhničan, svoje dni fotograf in daleč naokoli znan režiser-diletant. »Tudi kiparja sem dobil, Ivana Jurkoviča, in ko ga je postavljaj, sem mu pomagal tako, da sem hodil vsak dan tisto llovico škropiti, da je ostala vlažna.«

Ivan Tišler pripoveduje o prvih pripravah za postavitev spomenika in o zbiranju denarja.
(Vesna Marinčič, Le najstarejši še pomnijo Cankarja. Delo, 6. 5. 1976)

Ne uganjajte burke z mrtvim umetnikom

Odprto pismo člana žirije mojstra Jakopiča na slovensko javnost

Ljubljana, 10. februarja.

Kakor smo že poročali, se je lani 24. novembra sestala na Vrhniki žirija, obstoječa iz mojstra Jakopiča, vseučiliškega prof. arhitekta Plečnika, slikarja Sternena in umetnostnih zgodovinarjev dr. Steleta in dr. Vurnika, da izreče svoje mnenje o poslanih osnutkih za Cankarjev spomenik. Kot najboljši osnutek je bil proglašen »Popotnik 2«, ki ga je izdelal kipar Dolinar. Žirija je predlagala, naj vrhniški odbor za Cankarjev spomenik stopi z Dolinarjem v stik ter da naj nagradi najboljše osnutke. Vrhniški odbor ni storil do danes ne enega ne drugega ter tudi ni obvestil javnosti, kaj namerava.

Pred kratkim smo prejeli z Vrhnike poročilo, da je zbranih za spomenik 75.000 Din ter da pričakuje odbor še 700 dolarjev iz Amerike. Kakor hitro prejme odbor ta denar, se bo delo Cankarjevega spomenika definitivno oddalo — za enkrat pa dela Cankarjev spomenik neobvezno (!) neki kipar, za katerega osnutek se je izrekel ljudski glas, ki ga vrhniški odbor hoče respektirati. Glede na to poročilo nam je poslal član žirije mojster Jakopič naslednje odprto pismo na slovensko javnost.

Cankarjev spomenik na Vrhniki

Spominjam se, da sem bral pred kratkim v vašem cenjenem listu neko poročilo o Cankarjevem spomeniku na Vrhniki. Pričakoval sem, da se kdo oglasi. Ker sem član žirije, ki je pregledovala konkurenčne osnutke — obenem tudi majhen košček ljudstva in se prav posebno zanimam za

sodobne kulturne zadeve, zlasti domače, ter se še celo vtikam vanje — si tudi to pot usojam motiti nekoliko mir in vprašati cenjeni odbor za Cankarjev spomenik: Kaj pa vendar počnete? Saj ta zadeva menda ni privatna stvar Vrhničanov, ali ne?

Torej: lepa navada pri konkurencah je, da razpisatelji poleg drugih formalnosti vsaj v nekaj dneh — no, recimo v enem tednu, obveste žirijo, posamezne umetnike, ki so se udeležili konkurence, in javnost o rezultatu konkurence. Tretji mesec je že, odkar je žirija izrekla svoje mnenje, in takrat se je odboru zelo mudilo, ker naj bi spomenik bil postavljen že letos poleti. Pred božičem sva z dr. Vurnikom pisala in podpisala pismo na odbor. Pismo pa se je izgubilo, prav zares — izgubilo se je, vprašajte odbor! in odgovora seveda nismo prejeli.

Še nekaj, kar se tiče ljudskega mnenja. Nekoliko Vrhničanov in še manjše število Ljubljančanov vendar še ni ljudstvo, ki naj bi imelo po mnenju odbora pravico odločati, kdo bo delal Cankarjev spomenik. Zanimivo bi res bilo zvedeti za ljudsko mnenje, vendar to ni ravno tako enostavno, kakor si to predstavlja cenjeni odbor.

Pa se Vrhničani menda vendar ne mislijo norčevati iz žirije, umetnikov in javnosti? No, sicer bi se dala ta zadevica že kako urediti in preboleti. Nikakor pa ne gre, da bi imeli oni pravico uganjati burke z mrtvim umetnikom, buditeljem, trpinom in dobrotnikom slovenskega naroda, čeprav je ta njih rojak. Govorite odkrito in ne delajte na skrivnem!

Rihard Jakopič.

Odprto pismo člana žirije Riharda Jakopiča. Sprašuje, zakaj odbor ni objavil rezultatov natečaja za Cankarjev spomenik. Opozarja, da je odbor dolžan delati javno. Ivan Cankar ne more biti samo vrhniška zadeva.

(Rihard Jakopič, Ne uganjajte burke z mrtvim umetnikom. Slovenski narod, 10. 2. 1930)

Marijan Marolt odgovarja Jakopiču, da odbor posluša »ljudski glas«, ker meni, da je treba ljudem, ki literature ne poznajo, pokazati vsaj to, kaj je Cankar bil.

(Marijan Marolt, Še o Cankarjevem spomeniku na Vrhniki. Slovenski narod, 11. 2. 1930)

Še o Cankarjevem spomeniku na Vrhniki

Odgovor na članek g. Riharda Jakopiča v zadevi osnutka za Cankarjev spomenik

Vrhnika, 9. februarja

V št. 33 Slov. Naroda je gospod Jakopič priobčil odprto pismo slovenski javnosti in menda predvsem temu ubogemu pripravljalnemu odboru na Vrhniki, ki ga že mesece in mesece bombardirajo z apeli, odprtimi pismi in nasveti, kakšen naj bo Cankarjev spomenik. Odbor ta pisma prečita na seji, jih po možnosti upošteva, obenem pa budno posluša ljudski glas, ki pravi, da mora na Vrhniki stati osnutek »Mislec«, ki ga je jury odklonila. Ljudem, ki literature ne poznajo, je treba vsaj to pokazati, da je bil Cankar človek ne ravno grdih oblik in je znal misliti. Drugače bodo – zlasti ob pogledu na spomenik, ki bi imel kar tako »impresionistično« skupaj sprijete brke – , še nadalje mnenja, da je bil to nekultiviran pijanec, ki že na zunaj ni bil dosti prida, kaj šele na znotraj! Osnutke si hodijo ogledovat Vrhnikičani, pa tudi iz Ljubljane so že prišli in vsi pravijo, da je ljudski glas pravo pogodil. Soglasni z ljudskim glasom so tudi gospodje, pa ne ljubljanski umetniki, ki ničesar prispevali niso (kvečjemu slabe osnutke), ampak tudi gospodje, ki imajo vpliv na odbornike.

To povem g. Jakopiču, ki mu stvar nikakor noče postati jasna. On se je pričel za zadevo zanimati očitvidno šele potem, ko so ga počastili s članstvom juryje. Sicer bi moral vedeti, da je bil tako v glavnem spomenik že gotov (v zamisli Vrhnikičanov namreč) pred leti, skoraj tik po smrti Cankarjevi. Sicer so pristali na to, da niso dela naročili kiparju, ki je bil od vsega početka izbran. Poiskali so – kot svetovalca – nato drugega slučajno gosp. Dolinarja, ki je sedaj pri juryju prodrl. Tudi to so sprejeli, da so slednjič poklicali juryjo. Vse te koncesije mojim nasvetom so rodile uspeh, da so osvojili slednjič osnutek, na katerega niso mislili in našli sedaj tudi že arhitekta, ki ga bo placiral.

Odbor stalno toži, da vsi le kritikujete, konkretnega predloga pa ne stavite. Zbral sem med Vrhnikičani – torej med ljudstvom – podpise doktorjev in kmečkih fantov, ki so izjavili, da hočejo najmanj to, kar odobri odbor od juryja izbrani osnutek, v boljšem slučaju pa naj razpiše odbor nov natečaj, ker so vsi osnutki brez izjeme naglo skicirani in nedognani. Toda najmanj 90 % ljud-

stva hoče »Misleca«. Ker posluša odbor že nekaj mesecev razne Vrhníčane in Ljubljánčane, medtem ko je moj prijatelj g. Furlan zbral v enem dnevu le 50 podpisov. Osebnó sem odboru svetoval, naj sam izbere izmed treh najboljših osnutkov, pa menda tudi ta ne bo zalegla.

Ker sem tudi jaz zadnjič, ko sem bil dva dni doma, govoril z ljudmi, lahko g. Jakopiču pritrdim, da zahteva ljudstvo kvaliteto. Mnogi so ponižni in pravijo, da niso v stanju soditi, zato naj odločijo strokovnjaki. Drugi se izrekajo za posamezne osnutke in med temi odborov protežiranec nikakor nima relativne večine.

Priznam, da odbor nima lahkega stališča in rad verjamem, da je razočaran nad sadovi svojega truda. Tudi je hudo, če očita g. Jakopič, da uganjajo na Vrhniki burke. Pa vse to bi si odbor lahko prepovedal, če bi hotel poslušati namesto nekaterih vrhniških prvakov g. Jakopiča. On ne stavi spet dovolj konkreten predlog, a najbrž bodo prezrli svojo staro o sami kritiki, pa nobenem določnem nasvetu. Ker danes po zagotovilu g. predsednika Jurce delo še ni oddano, ampak so naročeni šele detajlni osnutki, ni prepozno, da razpiše odbor ožjo konkurenco in zagotovi, da bo ona končno odločila ali pa vsaj izbere Popotnika št. 2.

Gospod Jakopič pa naj ve, da mu je na Vrhniki marsikdo hvaležen za njegovo zadnje pismo v Slov. Narodu. Ker ljudska sodba ni taka, kot jo servira odbor.

Marijan Marolt

Naši književniki o Cankarjevem spomeniku

S Cankarjevim spomenikom doživimo najbrž novo Krpanovo kobilu

Ljubljana, 18. februarja.

Jakopičevo odprto pismo na slovensko javnost glede Cankarjevega spomenika na Vrhniki je vzbudilo zlasti med našimi književniki živahen odmev. Književniki z Otonom Zupančičem na čelu so mnenja, da je žirija, obstoječa iz mojstra Jakopiča, prof. arhitekta Plečnika, Sternena, dr. Steleta in dr. Vurnika bila taka, da ne dopušča nobenih dvomov, ali je razsodila prav ali ne, temveč da ji je absolutno zaupati.

Zanimiva so pisma, ki jih je uredništvo prejelo od naših književnikov o Cankarjevem spomeniku. V njih naglašajo, da ne gre, da bi o tako važni stvari, kakor je Cankarjev spomenik, odločal nekakšen »ljudski glas« (1). kakor hočejo Vrhniki. Ugleden književnik je celo mnenja, da doživimo s Cankarjevim spomenikom novo Krpanovo kobilu.

Postavljanje spomenikov — nam piše, ima v slovenski knjigi že nekaj tragikomičnih poglavij. Eno najkrepkejših je napisal Ivan Cankar sam. Kakor vse kaže, bo prihodnje poglavje v tej knjigi ravno Cankarjev spomenik. Zadeva je res že kar murna.

Ne vem, ali so v današnjih časih spomeniki res najprikladnejši izraz narodovega čestčenja in hvaležnosti. Mislim, da bi se Vrhnika najčistneje oddolžila delu svojega rojaka, ako bi v svojem lepem trgu, Na Klanecu, zgradila primeren Cankarjev dom, pribežališče tistim otrokom, siromakom in

brezdomcem, ki jim je pisatelj sam v svojem delu postavil toliko idealnih spomenikov.

Če pa že mora biti spomenik, je za pametnega človeka jasno, da ne bo dela naročal pri čevljarju, temveč pri kiparju. Kakšen bodi spomenik — je seveda nešteto rešitev. Vrhnika si želi svojega človeškega znanca in rojaka, kot ga je poznala iz družbe, iz krčme, s ceste. Naj ga ima! Samo nekaj je pri tem čisto gotovo: kakor mož s knjigo v roki še ni pesnik in vojak na konju še ni Napoleon, prav tako ogoljen havelok še ni Ivan Cankar. Dejal bi, da je treba še nekaj več, ker je bil tudi Ivan Cankar še nekaj več, nego znanec s ceste in iz krčme.

Tisto, kar je potrebno še, pa more ustvariti samo umetnik, kakor je to dosluhtil iz pisateljevih del. In samo večje oko umetnikovo more presoditi, ali je kipar izklesal resničen duhovni obraz pesnikov ali ne. Zato so potrebni presojevalci. Ako sta bila med temi presojevalci mojstra kot sta Plečnik in Jakopič, je mislim, slovenska javnost in menda tudi Vrhnika lahko pomirjena, da sta odločila tako, kakor je prav. Če pa se zdi Vrhniki teh presojevalcev premalo, naj pozove mednje še literarnega izvedenca, izdajatelja pisateljevih del, prof. Cankarja. In ako končno poslani osnutki ne prijaajo umetniškemu okusu Vrhnike, naj razpiše odbor pač nov natečaj.

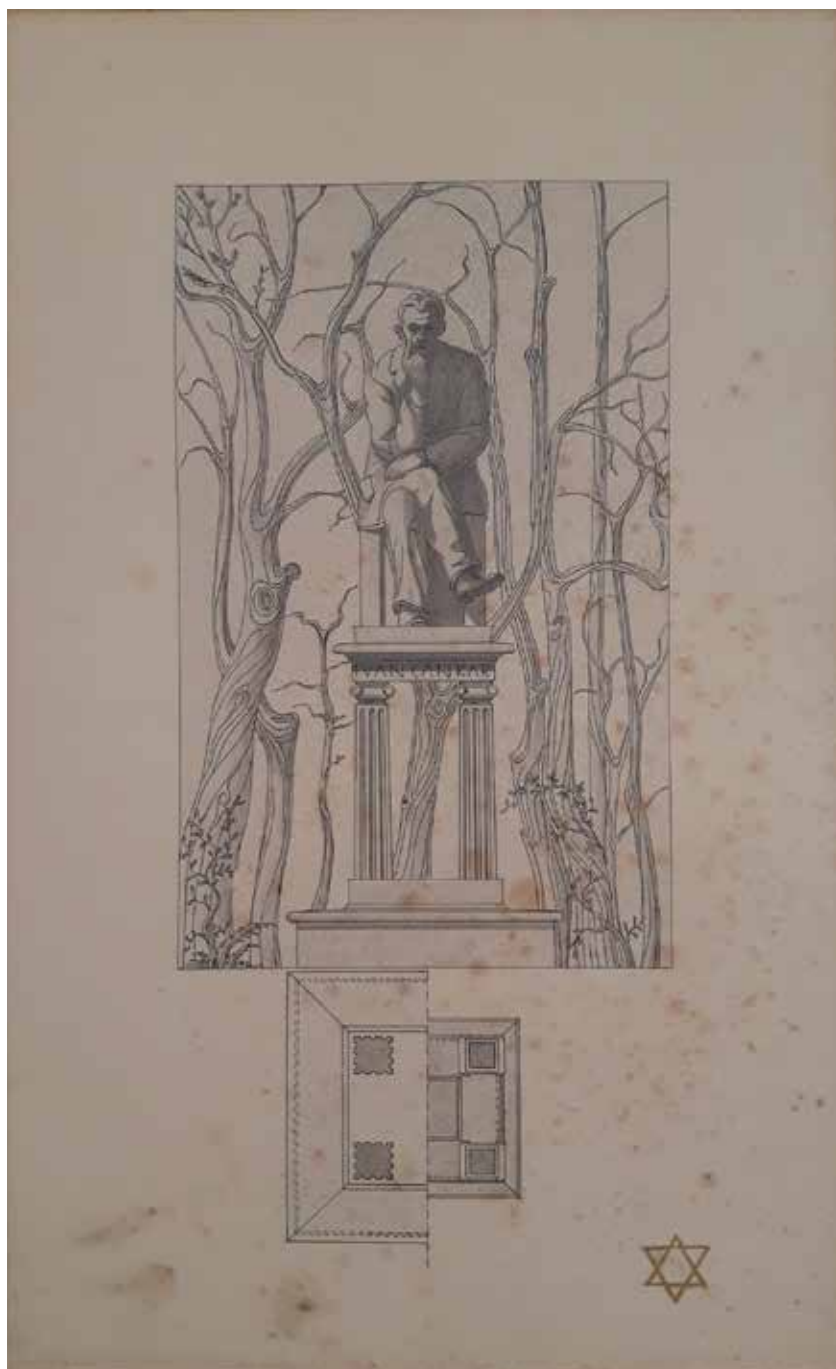
Književniki menijo, da bi bilo treba pri izbiri osnutka za spomenik zaupati žiriji. O tako važni stvari ne bi smel odločati nekakšen »ljudski glas«. Če je bilo premalo ocenjevalcev, naj med člane komisije vključijo še literarnega izvedenca.

(Naši književniki o Cankarjevem spomeniku. Slovenski narod, 18. 2. 1930)

Štirje osnutki za postavitev Cankarjevega spomenika Ivana Jurkoviča na straneh od 110 do 113. Hrani jih Anton Turšič.

Nikolaj Pirnat, udeleženec natečaja za spomenik, kritizira delo žirije, ki bi si morala zagotoviti veljavnost svoje odločitve, ne da je delala le kot neko posve-tovalno telo.

(Nikolaj Pirnat, Cankarjev spomenik na Vrhniki. Slovenski narod, 19. 2. 1930)

Cankarjev spomenik na Vrhniki

Mislim, da ni odveč, ako izpregovori o tej zadevi par besedic eden »osebno prizadetih« – da se tako izrazim.

Stvar je taka: Odbor na Vrhniki razpiše natečaj (brez nagrad – notabene!) in določi prostor za spomenik. Kiparji romajo na Vrhniko, merijo in ogledujejo ta ominozni »prostor« ter komponirajo na ta »prostor« svoje osnutke. Poteče termin. Osnutki so razmeščeni, iz Ljubljane se pripelje jury. (NB.: Od razpisa do dne vélike sodbe sta minula dva meseca!) Jury (v glavnem g. arh. Plečnik) ugotovi, da je »prostor« neprimeren. Izbere drugega. Nato odide med osnutke. Tam izbere 1 kiparsko najzrelejše in 5 kiparsko zrelih del. Predlaga nagrade in podpiše zapisnik. Pika.

Kaj se je godilo od tega dne pa do danes, je razvidno iz dopisov, polemik in člankov v »Slov. Narodu«, »Jutru« in »Slovincu«.

Ugotavljam:

1.) V dveh mesecih, ki sta minila od razpisa do razsodbe, ni niti eden merodaj-nih faktorjev, ki jim je zdaj toliko pri srcu kulturni pomen spomenika in arhi-tektonska lepota Vrhnikе, občutil notranje potrebe, da se odpelje na Vrhniko (avtobus tja in nazaj Din 16), si ogleda ta preklicani »prostor« ter opozori jav-nost na nesrečo.

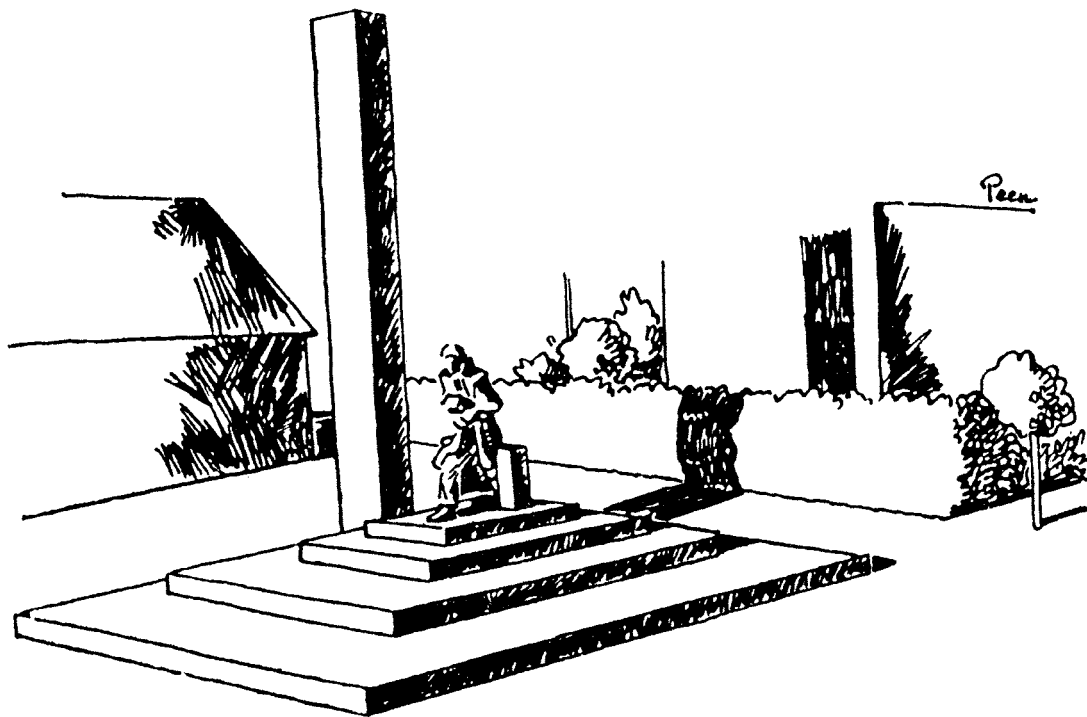
2.) Ako je jury zahtevala izmenjavo prostora, bi morala eo ipso zahtevati tudi ponoven razpis. Ako je to zahtevala, pa jo je odbor zavrnil, ne bi smela pri-stopiti k ocenjevanju. Postopanje jury napram kiparjem ni bilo kavalirsko. (Skromno rečeno!)

3.) Jury, sestavljena iz priznanih strokovnjakov, bi si morala, ko je videla, kako stoje stvari na Vrhniki, osigurati veljavnost svoje odločitve. Jury »s posvetoval-no pravico« je unikum, ljubljansko-vrhniški patent z letnico 1929 (!).

4.) Odbor za postavitev spomenika se je zbral pod častitljivo zastavo z napisom: »ljudski glas – božji glas!« To je lepo in vse hvale vredno.

Teh vrstic mi ni narekovala zavist ali pa užaljenost, temveč ljubezen do jasnosti v takih zadevah in pa: – da priznam odkrito – napisal sem jih, ker me je sram v dno duše, da sem sodeloval v tej klavrni komediji.

Nikolaj Pirnat,
avtor enega od petih kiparsko zrelih osnutkov.

Nikolaj Pirnat, skica Cankarjevega spomenika.
(Dom in svet, 1930, str. 32)

Hinko Smrekar: Ivan Cankar – arestant, 1913.

Cankarjev spomenik na Vrhniki

Cankar sam ne bi bil mogel napisati boljše farse, nego je ta o njegovem spomeniku na Vrhniki.

Moja ocena je ta, da je od p. t. odbora za izvršitev izbrani, osnutek pač vrle umetniške vrednosti, manjka mu pa še nekaj bistvenega, kar je ljudski glas od nekdaj pri Cankarju (in podobnih) z največjo simpatijo opažal in cenil. To je — kak literček ali vrček. Dobro se še spominjam, da ljudski glas tik po Cankarjevi smrti in po nad vse slovesnem pogrebu ni seštevval njegovih del, pač pa, koliko četrtink in vrčkov je tod sli tam ta ali oni večer izpraznil, odnosno koliko jih je plačal in koliko dolžan ostal! In le nekdo se je pohvalil, da ima v domačem muzeju star Cankarjev klobuk.

Moje mnenje je to-le: če si želi ljudski glas i. e. vrhniški odbor spomenik po svojem poznanju in okusu, naj ga naroči in plača sam. Zmožen je, da lahko postavi spomenik, ki bo celo Vrhniko zasenčil. Dam idejo brez zahtevka nagrade: naj da C. modelirati iz voska prav naravno, ga s C. originalno obleko odene in naj ga posadi za gosposko mizo najslavnejše vrhniške gostilne.

Če je pri tej stvari sploh kaj mislil na Cankarja in ne le na sebe. Če je pa mislil le na gloričo Vrhnike, potem naj postavi spomenik svoji miselnosti. Tak spomenik pa bi najboljši stal kar v Ljubljani, spomenik vesoljnega, neumrljivega slovenskega in sploh mednarodnega laži — ali simili — kulturnega filisterja.

Pa bi še Cankarjev duh ploskal!

Pri vsem tem dobro je le to, da je ubogi Janez nepreklicno mrtev in da se mu ni treba še tozadevno jeziti. Še boljše pa za smovatelje spomenika. Živi Cankar bi jim bil — gorje!

Pridružim se mnenju, naj se postavi Cankarjev dobrodelni dom. Dobro sem poznal Cankarja in pod prisego lahko povem, da bi on to misel najbolj odobral in da bi se hudoval nad vsakim, tudi nad Dolinarjevim spomenikom.

Tak šunder — s spomenikom! Cankarjeva dela pa pač najpridneje uživa — knjižna uš v knjižarnah! Nikar še, da bi se kdo za las poboljšal iz njih!

H. Smrekar.

Hinko Smrekar zapiše, da Cankar ne bi mogel napisati boljše farse, nego je ta o njegovem spomeniku na Vrhniki.

(Hinko Smrekar, Cankarjev spomenik na Vrhniki. Slovenski narod, 20. 2. 1930)

Cankarjev spomenik — zadeva brez konca

Človek se mora res čuditi, kaj se je v tej stvari dosedaj vse pisalo — in deloma zgražati se nad tem. Poglejmo zadevo brez predsodka in to s pravico skromnega člana publike. Vrhnika želi postaviti spomenik Cankarju, svojemu rojaku, hoče pisatelja imeti še nadalje v svoji sredi, ne kakor kakšno alegorično ali simbolično postavo itd., temveč kot podobo njega samega v bronu za večni spomin. V to svrho so Vrhničani skupaj z ameriškimi krajanji uabrali gotovo vsoto denarja, povabili vse naše kiparje na konkurenco in poklicali skupino umetnikov, katera naj jim gre z nasveti na roko. Torej: ne gre tu za spomenik, ki ga postavlja ves slovenski narod, temveč gre za zadevo same Vrhniške. Pa že slišimo: Popolnoma napačno stališče! Kjerkoli gre za novo javno umetnino, naj odločajo neki umetniki, ki so edini poklicani, da nadzorujejo in vodijo okus publike. Misera plebs imej torej potem takem le pravico privatnih naročil pri umetnikih in kupovanje njih umetnin, a kritika in samostojnost o javnih umetniških stvarih ni stvar publike. Ali hvala za tako naziranje, pravi v našem primeru dotična publika in se izjavlja z 99% doma in v Ameriki proti od omenjene skupine umetnikov izbranemu osnutku in za model, ki so ga prav dobro krstili za »Misleca« g. akademičnega kiparja Ivana Jurkoviča.

Kaj vraga torej tu ni v redu? Ali naj so ravno v tem primeru interesenti res brezpravni mutci in slepci? Pa še nekaj. Prepričan sem, da velika večina vseh tistih, ki hočejo vsiliti Vrhniški spomenik, ki

ga ta ne mara, oziroma tistih, ki se dajo voditi od neke skupine ljudi v tem zmi-slu, osnutkov in projektov še videla ni in sploh ne ve, za kaj gre. Razen tega je zelo nelepo, na kak prav »vaški« način se ubija dobro umetniško ime kiparja, ki ničesar drugega zakrivil ni, kakor da njegov kip bolj ugaja kakor drugi, ki je tih in skromen človek, ki ne mara časopisne reklame in ki hoče le v miru hoditi svojo pot! Konkurenca ima svoje meje, preko katerih postaja gnusna kruhožorba in zavist.

Saj postaja stvar že smešna. Humorist Lichtenberg se šali nekje takole: »Seveda mi ne pride na misel, ako sem v družbi modernih, da bi o kakem kipu rekel, da je podoben, ampak vedno zaničljivo porečem, podobnost je humbug. Podoben postaneš pri fotografu. Ali ta nespodobni kip izraža celotne zadržane možnosti iz kompleksov izpodrinjenega življenja v sanjah, pomnožene po ritmičnih psihičnih vibracij in povečane po notranjem očesu himenske podzvesti. Tako se izjavim. In moderni poreko: Ta človek razume nekaj o umetnosti in ž njim se da občevati.«

Ali brez šale. Tu tiči zalec. Bolje bi bilo, da moderni malo manj živijo v meglah svojih čustev, ki so večkrat dosti nezanimiva in da stopijo dolj na realnejša tla resnične zmognosti, produševljenosti in normalnih oblik, pa ne bo takih homatij, kakor sedaj pri Cankarjevem spomeniku.

Kar se pa tiče osnutka g. Jurkoviča, naj mi je v vsej skromnosti dovoljeno izraziti mnenje, da je zelo lep produševljen portretni kip, ki bo dika Vrhniške in za katerega so se Vrhničani odločili z dobrim okusom in po vsej pravici, a glede prostora se mi zdi, pa brez zamere na vse strani, da je od odbora izbrani prostor, seveda po njegovi preureditvi, zelo pripraven. Vsa osnova diha mir in miselnost.

Inž. M. Klodič.

Ing. Maks Klodič meni, da je Jurkovičev kip »lepo produševljen« in prostor, ki ga je zanj izbral odbor, pripraven. Se mu pa ne zdi lepo, da se na tak način ubija dobro ime kiparja Jurkoviča.

(Ing. M. Klodič, Cankarjev spomenik – zadeva brez konca. Slovenski narod, 21. 2. 1930)

Jakopič odgovarja J. Severju v Zagreb, da je Dolinarjevega Popotnika izbral po umetniških merilih, ki so vedno enaka, ne glede na to, kje kaj ocenjuje.

(Jakopič o Dolinarjevem Cankarju. Slovenski narod, 13. 3. 1930)

Jakopič o Dolinarjevem Cankarju

Ljubljana, 13. marca

Ko se je g. I. Severju zdelo potrebno pisati in objaviti pismo za predsednika odbora za Cankarjev spomenik na Vrhniki g. Frana Jurco, sem prisiljen, da objavim tudi jaz pismo, ki sem ga pravkar pisal g. predsedniku. Glasi se:

Velecenjeni gospod predsednik!

V pravkar izišli reviji »Samorodnost« objavlja g. I. Sever pismo, ki Vam ga je pisal dne 29. novembra 1929.

Ker se čutim v njem osebno prizadetega, dovolite mi, g. predsednik, da Vas nadlegujem z naslednjim pojasnilom:

1. Da bi se žirija »sama postavila in izbrala«, o tem mi ni bilo dozdej ničesar znane. Vsaj, kar se mene tiče, izjavljam, da se nisem nikomur ponujal, nasprotno, da sem se nerad – pa vendar odzval Vašemu prijaznemu vabilu s trdnim sklepom, da bom opravljal pošteno delo.
2. Iz Severjevega opisa mojega razgovora z njim pa mora vsakdo sklepati, da sem zlorabil od Vas izkazano mi zaupanje, da sem torej opravljal nepošteno delo. Izjavljam, da sem z g. Severjem govoril o konkurenčnih načrtih in posebej o Dolinarjevem v bistvu isto, kar sem govoril s člani žirije, in kar ste imeli Vi, g. predsednik, in oni člani Vašega odbora, ki so prisostvovali sestanku žirije, priliko slišati.
3. Konkurenca za Cankarjev spomenik je bila zame umetniška zadeva. Iz umetniškega stališča sem si ogledal razstavljene načrte. Iz umetniških razlogov sem zbiral oz. sam sodeloval pri izbiri petih načrtov, ki bi prišli v poštev pri oddaji naročila. Po vestnem preudarku, primerjanju in vpoštevanju raznih okoliščin sem spoznal, in sicer iz umetniških razlogov, za najboljše vposlano delo L. Dolinarjevega »Popotnika« in ga priporočil v izvršitev, prepričan, da dobi z njim Vrhnika dostojen spomenik.
4. Kar se tiče opazke glede »lokalnega« pomena« in »za Vrhniko«, vam zagotavljam, da nimam raznih umetniških meril, tako n. pr. eno za Vrhniko, drugo za Ljubljano, tretje za Pariz ali Berlin itd., ampak samo eno.

Z izrazom odličnega spoštovanja

Rihard Jakopič.

Izbrani osnutek žirije za spomenik na Vrhniki kiparja Lojzeta Dolinarja, 1929.
(France Dobrovoljc, Cankarjev album. Maribor 1972)

Ameriški Slovenci o vrhniškem odboru

»Prosveta«, največji slovenski ameriški dnevnik, izhajajoč v Chicagu, je 3. t. m. ponatisnila članek iz »Slov. Naroda« »Ne uganjajte burk z mrtvim umetnikom«, v katerem kakor znano, šiba Rihard Jakopič postopanje vrhniškega odbora za postavitev Cankarjevega spomenika. »Prosveta« uvodoma poudarja: »V uvaževanje! Tisti slavni komite z Vrhnike, ki ima namen postaviti našemu nesmrtnemu slovenskemu umetniku Ivanu Cankarju nekakšen spomenik z denarjem ameriških rojakov, ima prav čudne metode. Že nekajkrat smo opozorili, da so tisti ljudje tam prav neverjetni čudaki s skritimi nameni. Ko je Cankar še živel in ustvarjal, takrat so lopali po njem. Danes, ko je zaslovel po svetu — uganjajo z njim komedijo!«

»Posveta« nato pripoveduje, da se je sestala 24. novembra lani na Vrhniki žirija, da je proglasila za najboljši osnutek Dolinarjevega »Popotnika 2«, da je predlagala, naj stopi vrhniški odbor z Dolinarjem v stik ter da naj nagradi najboljšo osnutke. Vrhnikiški odbor pa do danes ni storil ne enega, ne drugega ter tudi ni obvestil javnosti, kaj namerava. (Vsega tega še do danes po petih mesecih ni storil! Opomba poročevalca.)

»Prosveta« priobčuje nato odprto pismo Riharda Jakopiča, ki se končuje z besedami: »Pa se Vrhnicičani menda vendar ne mislijo norčevati iz žirije, umetnikov in jav-

nosti? No, sicer bi se dala ta zadevica že kako urediti in preboleti. Nikakor pa ne gre, da bi imeli oni pravico uganjati burke z mrtvim umetnikom, buditeljem, trpinom in dobrotnikom slovenskega naroda. Čeprav je ta njih rojak. Govorite odkrito in ne delajte na skrivnem!«

»Mi smo že parkrat opozarjali o namenu in o čudnih skrivnostih onih Vrhnicičanov, nadaljuje »Prosveta«, »ki so začeli v Ameriki akcijo za Cankarjev spomenik. To pot naj zadostujeta komentar in odprto pismo mojstra R. Jakopiča o njihovem delovanju. Treba je še zaključiti besedo o njihovem nehanju. To besedo pa mora izreči delavstvo v Ameriki!«

Slovenski dnevnik v Chicagu Prosveta ponatisne Jakopičev članek »Ne uganjajte burk z mrtvim umetnikom« in poziva odbor, naj pojasni, kako dela.

(Ameriški Slovenci o vrhniškem odboru. Slovenski narod, 22. 3. 1930)

Postavljanje spomenika na Vrhniki, 1930. (Lastnik fotografije je Janez Žitko.)

Cankarjeva rojstna hiša na Klancu na Vrhniki.

Napis na spominski plošči:

V TEJ HIŠI SE JE RODIL
DNE 10. MAJA 1876
IVAN CANKAR
SLOVENSKI PISATELJ.

(Mladika 1930, str. 389)

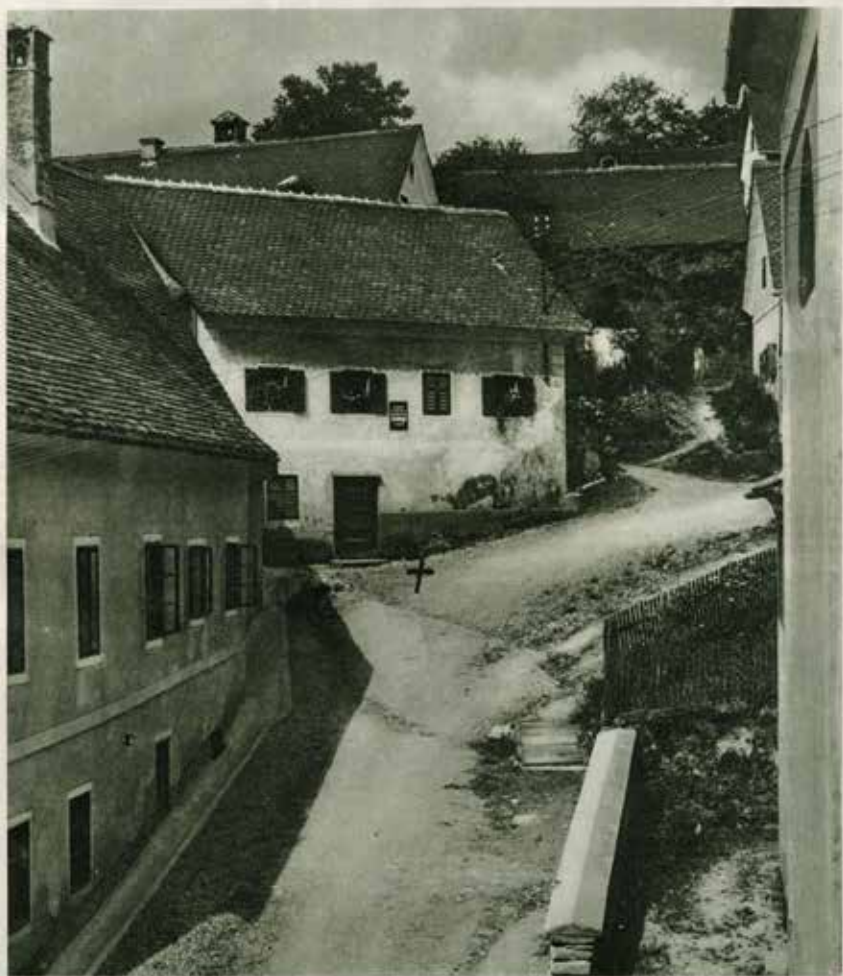
ILUSTRIRANI SLOVENEČ

• T E D E N S K A • P R I L O G A • S L O V E N C A •

Celo VI

10. avgusta 1930

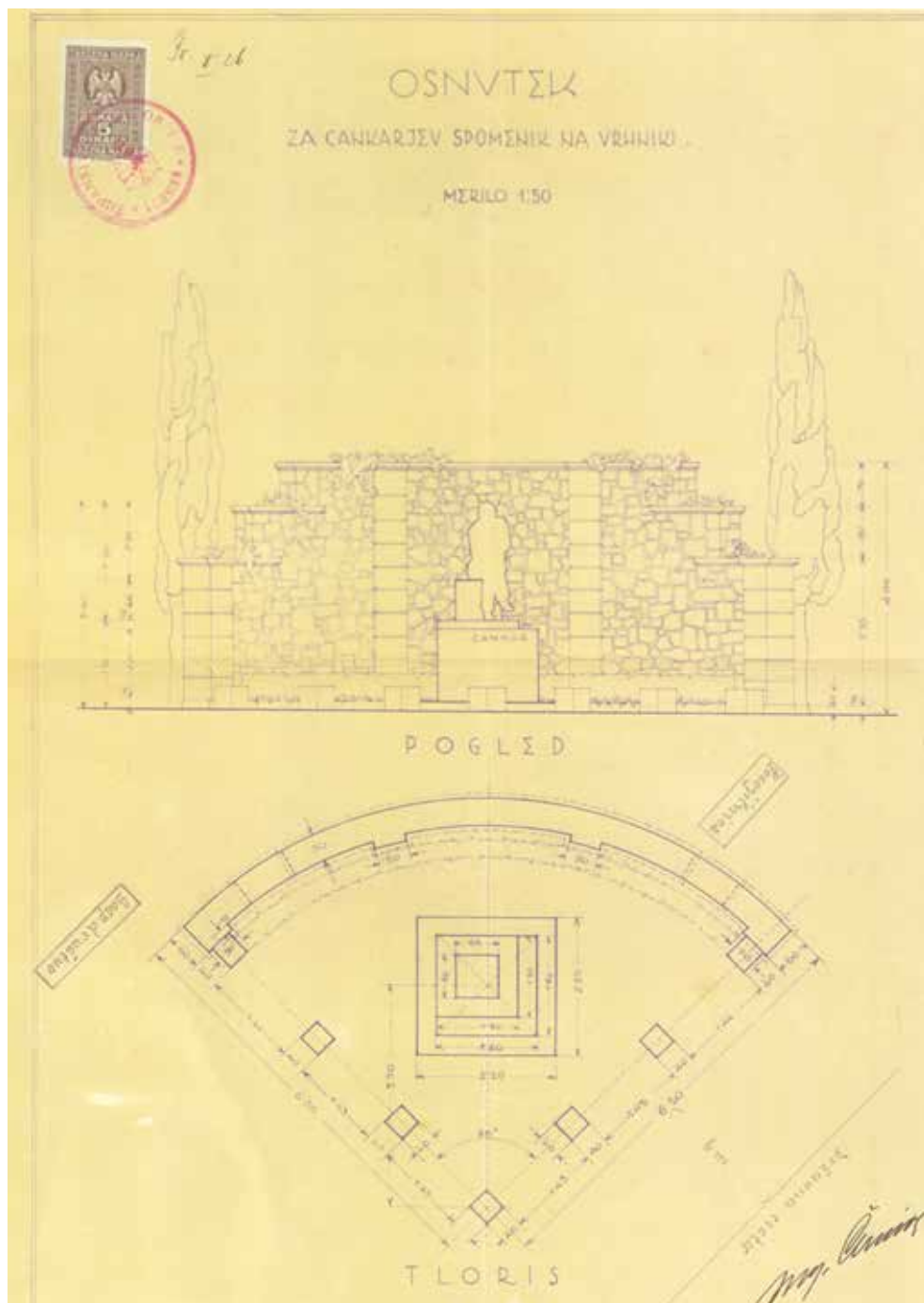
Štev. 32

Rojstna hiša Ivana Cankarja na Klanču (Vrhnika)

Foto I. Tischler.

največjega slovenskega pisatelja, kateremu odkrijejo danes v rojstnem mestu spomenik. (»Klanec siromakov je ležal pred njim, ubožne hiše, ubožstvo v hišah.«)

Osnutek za postavitev spomenika je izdelal ing. Črnič.
(Zgodovinski arhiv Ljubljana, sign.: VRH 2, gradbene zadeve 14, a. e. 1520)

26. 5. 30

T. l. l.

Ž u p a n s t v o

na

V r h n i k i

Podpisani odbor želi postaviti na Vrhniki Ivanu Cankar-ju bronasti kip na granitnem podstavku po priloženem načrtu in sicer v parku, ki je last Kmetске posojilnice na Vrhniki. Omenjeni prostor leži ob državni cesti. Ker namerava odbor odkriti spomenik koncem julija t. l., se prosi za razpis lokalnega oględa.

Na Vrhniki, dne 22. maja 1930.

1 načrt

J. Cankar-jev spomenik

Ogled 1/4 30 ob 14 1/2 uri. Vabijo se: gradbenar sekcijski, župnik, Lombarčič in Frančič

25/6 30

Ure

Prošnja za odobritev postavitve spomenika pred Kmečko posojilnico z dne 22. 5. 1930.
(ZAL, VRH 2, gradbene zadeve 14, a. e. 1520)

Ljubljana, 1. 7. 1930.

Zapisnik

Prislokalni svetniki so se sestali v
ing. 19. dne 1930. v prostorih projekcijskega
inženirja Tomaža in Gospodar. društva. J. Dr. J. Hren.
Gosp. svetniki so se sestali na pod. spomeniku
j. p. Jurca.

Svetniki so se sestali na pod. spomeniku
postavljeno spomeniku, tako, kakor je
na načrtu označeno.

Svetniki so se sestali v prostorih
Tomaža in meje Gospodar. društva
(Hren) pristaneja na obzoru, kakor
se v načrtu poudarja in določuje
spomeniku.

Prislokalni svetniki so se sestali na
javni policijski stavci, pri čemer ne bo
ugovarjalov postavitvi spomenika.

Svetniki so se sestali na pod. spomeniku
Svetniki so se sestali na pod. spomeniku
na pod. spomeniku, tako, kakor je
na načrtu označeno.

J. Dr. J. Hren
J. Dr. J. Hren
J. Dr. J. Hren

Zapisnik lokalnega ogleda dne 1. 7. 1930.

(ZAL, VRH 2, gradbene zadeve 14, a. e. 1520)

Podroben opis poteka svečanosti ob odkritju spomenika.

(Odkritje Cankarjevega spomenika na Vrhniki. Slovenski list, 11. 8. 1930)

SLOVENSKI LIST

Izhaja vsak ponedeljek zjutraj

Uredništvo: Kopitarjeva ul. št. 6/III
Telefon št. 3487, Inzeriran 3487
Rokopisi se ne vračajo

Posamezna št. 1 Din, mesečno, če se sprejema list v upravi, naročnina 4 Din, na dom in po pošti dostavljen list 5 Din. Celoletna naročnina 50 Din, polletna 25 Din, četrtletna 13 Din. Inzerati po dogovoru

Uprava: Kopitarjeva ulica št. 6/III
Poštni ček, račun, Zbirališča 55.779
Telefon števil. 2549

Odkritje Cankarjevega spomenika na Vrhniki

Sijajna manifestacija slovenskega naroda svojemu kulturnemu velikanu - Sprevod udeležencev slovesnosti - Sv. maša pri sv. Trojici - Genljivo odkritje spominske plošče na Cankarjevi rojstni hiši - Slovesno odkritje spomenika Ivanu Cankarju, hiparskega dela g. Jurkoviča - Pomembne napitnice na slavnostnem banketu v Rokodelskem domu - Ljudska veselica

Že v zgodnjih jutranjih urah se je ob krasnem vremenu začelo zbirati na Vrhniki ljudstvo z vseh krajev naše ožje domovine, da prisostvuje velepomembnemu kulturnemu dogodku odkritja Cankarjevega spomenika. Z jutranjim vlakom je dospelo iz Ljubljane ogromno število častilcev našega velikega pesnika in pisatelja. Na vrhniškem kolodvoru, ki je bil okrašen, se je vršil svečani sprejem došlih gostov ob sviranju godbe, nato se je izpred gostilne Mantova, ob vznožju še neodkrita Cankarjevega spomenika, razvil sprevod, v katerem so korakale korporacije z zastavami, razna društva, obilo odličnega občinstva, Sokoli in gasilci v kroju ter lepo število narodnih noš. Sprevod je krenil po cesarski cesti, mimo Rokodelskega doma proti farni cerkvi sv. Pavla do Velikega klanca in po Velikem klanecu do sv. Trojice.

Sv. maša v cerkvi sv. Trojice

Ogromni val ljudstva, vabljenega in prostovoljno došlega, je kmalu zagrnil ves gaj pred prelepo cerkvico sv. Trojice, kajti premnogo ljudstva v cerkvi ni našlo prostora. Krasno vreme je dalo slavlju svoj zali pečat, možnarji so pokali in vsepovsod se je razlegalo radostno vzklikanje.

V skromni beli cerkvici pa je monsignor Karlo Cankar, brat slavnega pisatelja, daroval tiho sv. mašo zadušnico za pokojnega brata, kateremu je bilo današnje vrhniško in slovensko slavje namenjeno. Mešani zbor je s prisrčno cerkveno pesmijo spremljal ganljivo daritev. Sv. maši so prisostvovali domačini in tujci, videli smo zastave, kroje in narodne noše, a pred oltarjem je rodni brat posvečal svojemu rodnemu bratu svojo molitev – zares nepozaben in do srca segajoč prizor!

Nehote je človeka pretresla človeška bližina velikega pokojnika pri tem cerkvenem opravilu. Pred božjim prestolom se je pogovarjal brat svečenik z bratom mučenikom in trpinom, najvernejšemu zgledu našega slovenskega ljudstva.

Po končani službi božji se je vsul val ljudstva po strmem Cankarjevem klancu nizdol pred njegovo rojstno hišo. Nepregledna množica je obstala na klancu, visoko gori, skoraj do sv. Trojice je segala, a pred tesnim prostorom Cankarjeve rojstne hiše so se zbrali vabljeni gostje in domačini, da prisostvujejo odkritju spominske plošče.

Odkritje spominske plošče na Cankarjevem domu

Vrhniški župan dr. Marolt je začel svoj govor, spominjajoč se matere vrhniškega slavljenca. S pretresljivimi besedami je znal obuditi v poslušalcih veličino tiste siromašne in tako bogate slovenske matere, ki je bila Cankarjeva in ki je zaslužila, da ji je sin postavil tak spomenik, da more veljati kot simbol vsem neštetim siromašnim in ljubezni tako bogatim slovenskim materam, kot je bila nepozabna Cankarjeva mati.

Ko je župan zaključil svoj govor, vzklikajoč veliki slovenski materi, je padla zavesa s spominske plošče in pevski zbor je zapel milo in lepo slovensko pesem.

S klanca je krenil sprevod proti slavnostnemu prostoru.

Odkritje Cankarjevega spomenika

Na slavnostni tribuni so zavzeli svoja mesta predstavniki oblasti in javnosti, vsem na čelu pomočnik bana dravske banovine g. Otmar Pirkmajer, zastopnik armade, rektor univerze g. dr. Dolenc, g. podžupan ljubljanski prof. Jarc, občinski svetnik g. Likožar za ljubljanski občinski odbor, g. podpredsednik zbornice za TOI Ivan Ogrin, g. inž. Klodič, zastopnik Prosvetne zveze g. prof. Dolenc, zastopnik Matice Slovenske g. prof. Koblar, vsi ti poleg veljakov vrhniških in mnogih drugih odličnih osebnosti.

Slavnostni spored je otvoril predsednik vrhniškega odbora za postavitev Cankarjevega spomenika g. Jurca, ki je v jedrnatih besedah obrazložil historijal spomenika ter na koncu svojega govora vzkliknil:

»Zavesa padi!«

nakar se je ob tušu godal razkril bronasti kip na kamnitem podstavku, predstavljač sedečega, zamišljenega Ivana Cankarja.

Za tem so bile prečitane brzojavke, med katerimi je zlasti omeniti prisrčno br-

zobjavko ministra Šveglja, pesnika Otona Župančiča in igralca Hinka Nučiča.

Slavnostni govornik F. S. Finžgar

je raz govorniško tribuno govoril ob splošni pozornosti sledeči velepomembni govor:

Pred 33 leti je ugasnila tamkaj na Klancu žena in mati. Žena moža, ki ni imel razen delavne roke – ničesar, mati otrok, ki niso dobili od doma drugega kot njeno veliko ljubezen. Ta mati stoji danes živa pred nami, s solncem ožarjeni lik povečičanega trpljenja: Ona – ena – za vse druge slovenske matere. Ta mati je podoba tistih naših mater, ki jim ni nobenih potov preveč, nobenih prošnja dovolj, ki jim niso nobene solze pregrenke, noben stradež prehud, nobeno delo pretežko – za otroka! Ta mati ne obupuje, ko obupava družina in vsi otroci. Ona jim govori: »Le potrpite malo! Ne smete govoriti, da se nikoli ne bo spremenilo. Greh je. Če misliš, da se nikoli ne bo izpremenilo, pa se res ne bo spremenilo. – Ne smeš tako misliti!« – To je mati in žena trdne vere v svoj zarod in mati večnega upanja v boljšo bodočnost.

In danes odgrinjamo obraz sina te preroške matere. Odgrinja ga vpričo naroda njegov rodni kraj, ki je spoznal svojo narodno in človeško dolžnost, da postavi spomenik Ivanu Cankarju tam, kjer se je rodil, kjer je začutil biti vroče srce svoje matere, občutil svoje nemirno srce in spoznal trpeče srce svojega naroda.

O Ivanu Cankarju lahko rečemo s Horacom: Sam si je postavil monument, ki je vse drugače trden kot bron. Da, sam si ga slavi in njegova senca in luč lega in sega do Rusije, Nemčije, v London, v Italijo in v Ameriko - - že po vsem svetu in raste od dne do dne. Toda ta resnica nas ne odveže od dolžnosti, da imamo Cankarja tudi v bronu pred seboj. Resnična hvaležnost zahteva izraza tudi v dejanju. In Vrhnika izreče ta hip besedo hvaležnosti – v kamen vklesano in v bron vlito.

Ob tej slovesni uri – kaj naj bi vam povedal o Cankarju? Morda kaj o njegovih delih? Ni mogoče. Preveč jih je. In pa – kdo je še, ki ga ne pozna? In če je res še kdo v Slovencih, ki danes Cankarja ne pozna, je pač vel list na drevesu slovenskega naroda.

Zato bi želel, da si skušamo odgovoriti le na eno vprašanje:

Kaj je bil Ivan Cankar?

Naj nam odgovori kar sam. Vprav na tej lepi Vrhniki je bilo, ko je sedel v krčmi in ves trpek sodil o javnih napakah naroda. Tedaj ga je vprašal nekdo: »Hudi

sodnik, povejte nam, kaj pa ste?» – Cankar pa mu je ponosen odgovoril: »Slovenski pisatelj sem!«

Miza, od katere je prišlo tako vprašanje, se je zasmejala. Morda se boste danes temu zgrozili. Ni se treba.

Cankarjev odgovor je bil po pravici - - in smeh je imel svoje korenine. Vse, kar se je pri nas dotlej pisalo, so spisali možje, ki so si od vsakdanjega dela skopi čas za pisateljevanje prikradli. Zato je razumljiva osuplost ljudi, ko se je nenadoma pojavil človek, ki ni ne odvetnik ne uradnik, ne delavec in ne obrtnik, celo potepuh in rokovnjač ni, ampak zgolj pisatelj. Zgolj pisatelj in še slovenski – to je stan, ki ga ni bilo v registru slovenskih poklicev.

Cankar pa se je z jasnim spoznanjem in z vso bridkostjo zgodaj zavedel, da je njegov poklic biti za vsako ceno in za vse žrtve samo slovenski pisatelj. Zavedal pa se je tudi dobro, da to ni stan, ki si ga po mili volji izbereš ali odkloniš. Ta stan je tvoje življenje, je tvoja duša, tvoje srce, vse tvoje bistvo. To je največji zakon, zoper katerega ni ugovora: »Romar, dokazano ti je od nebes, da gledaš, kar drugim ni dano gledati, da poveš, kar drugim ni dano povedati.«

In ker je veroval, da mu je pisana ta pot od nebes, mu je isto nebo podarilo jezik in slog, kakor ga ni mojstra nad njega. Zdi se, da ni pisal z umom. Iz srca je izžemal kaplje krvi, ki so se strjale v besede in je zato prepričan zapisal: »Ne kapljica plemenite krvi, iz čistega srca izlite, ne kane brez koristi.«

Zmota bi bila, ako bi nas ta blesteči slog prevaril, da bi sodili, češ, kar sipal je stavke v knjigo, vse pisanje mu je bila igrača. Sam mi je nekoč pripovedoval, da ga muči po celo noč, po več dni en sam stavek. In ko ga je zapisal, kaj čuda, da je pritekel z Rožnik in mi dejal ves žareč: »Zapisal sem stavek, ki je vreden cekina.«

Dasi je Cankar poznal vso svetovno književnost, je njegov jezik ostal čudovito svojstveno slovenski. Noben svetovni mojster ga ni zapeljal, da bi se le trohico izneveril domu. Slovenskost njegovega izraza, njegovih podob, njegovih porekel je tako pristno naša, da vedo to najbolje oni, ki ga prevajajo v svetovne jezike. Še prav nikomur se ni posrečilo, da bi ga zajel in prevel prav do potankosti.

Cankar pa je s svojim izrazom objel in zajel vso lepoto naše domovine; od cesarske ceste do hribovskih stezic, od hribcev in goric do cerkva in banderov, in od krčme do polja in megle – vse mu poje in polje in živi v njegovih besedah. Da, tako je občutil lepoto in milobo slovenskega jezika, da se je kar opajal ob zvonjenju lepega teksta, pa – to sem videl sam – ko je čutil slab tekst, je občutil že kar telesno bolečino; obraz se mu je nabral v bolestne gube. Zato ni čuda, da

je некоč rekel: »Spisal bom knjigo, ki ne bo nič povedala, pela pa bo s slovensko besedo kakor pojo zlati kraguljci.«

Ko bi nam bil dal Cankar samo to lepoto naše besede, zajel samo lepoto tega božjega vrtca, ki se mu pravi slovenska domovina, dal bi nam bil silno mnogo. Toda on je vedel, da bi bilo vse to veliko premalo. Res je obetal knjigo samih zlatih kraguljčkov – spisal je ni. Njegova služba ni bila, da bi nam odkrival samo lepoto – še višja je bila. Da bi služil resnici. Ta služba je bila najtežja – pa najsvelejša: »Resnica je posoda vsega drugega: lepote, svobode, večnega življenja.«

Biti pa vse življenje, ob vseh prilikah, vsakomur in za vsako ceno odkritosrčen, biti sovražnik hlimbe in laži – zato ne zadošča pogum moža, za to je treba heroja. In tak umetnikov heroizem je bil v Cankarju. »Vse moje življenje in nehanje je služilo resnici. Kar sem videl z očmi in razumom, nisem zatajil in ne bi zatajil za same nebeške zvezde.« Ni zatajil in zato ni prizanesel nikomur. Ni udarjal iz osvete, iz maščevalnosti – izžigal je le bolne rane v narodu, v domovini. O njej pravi: »Videl sem jo v nadlogah, v grehah, v sramoti in zmotah, v ponižanju in v bridkosti. Zato sem z žalostjo in s srdom v srcu ljubil tvojo oskrunjeno lepoto.«

Tak je bil Cankar; služil je z lepoto resnici. Zato je postal mejnik v slovenski književnosti, zato kašipot v bodočnost. Kakor z nerazumljivim sunkom se je ob Cankarju premeknila naša književnost za desetletja naprej, zrasla pod nebo, kjer žare v svetu najvišji vrhovi.

Ali je potem kaj čuda, da je bila pot tega romarja, ki je šel toliko spredaj in tako visoko, silno samotna? Ali ni bilo poslanstvo od zgoraj, da mu usoda ni dodelila niti rodbinskega ognjišča? Usoda ga je izbrala, da služi domovini in samo njej. Od 42 let njegovega življenja jih je dal narodu in domovini 25. Dal ji je vse, sam pa živel bedno. Zaničeval je vsako udobnost, zaničeval svoje telo, svoje srce. V boleznih je odvrnil zdravniku: »Kaj! Srce zase, jaz zase!«

Po vsej pravici je mogel zapisati:

»Moje delo je knjiga ljubezni – odpri jo, domovina, da boš videla, kdo ti je pravičen sin. Dal sem ti, kar sem ti, kar sem imel; če je bilo veliko ali malo. Bog je delil. Bog razsodi. Dal sem ti svoje srce in razum, svojo fantazijo in svojo besedo, dal sem ti svoje življenje, kaj bi ti še dal?«

Da, to je bil Cankar: od prve mladostne prešernosti, ko so se odprle mlade oči in se zazrle v lepoto in grehoto domovine pa do trenutka, ko je stala pred njim sodnica smrt – je dajal, dajal in delil – lepoto v službi resnice in pravice. Ni bil brez zmot, pa, kdo se prebije skozi borbe življenja brez njih? Kakor Michelangelo, ki je v mladosti slikal Ledo z labodom, v starosti pa gradil kupolo na kate-

dralo sv. Petra, tako je Cankar od prve rože, ki jo je utrgal v ravnini mladosti, šel zdržema kvišku preko vseh, zoper vse, dokler ni prišel na vrh in s prečiščenim očesom pogledal nazaj na svojo pot in v »Podobah iz sanj« izpovedal svoj zadnji credo, ko se je njegovo srce razklalo v grozi in bolesi, je dalo, kar je še imelo. Trojno zadnjo vsebino z vzklikom: »Mati! Domovina! Bog!«

In čigav je sedaj Cankar? Odgovori narodu sam, Ivan!

»Vaš sem, bele ceste, vaš sem, dobrane in vasi, vaš sem, otroci, vaš, dekleta in fantje, vaš, ve matere trpinke, vaš, vi delavci, ki s sragami potu močite to našo lepo zemljo, vaš, vi vodniki naroda.«

Vsem nam drži pred očmi zrcalo lepote, resnice in pravice. Ne zaprimo oči. Poglejmo vanj! Poglej, Ivan, svoj narod krog sebe!

Hvala ti za tvojo slovensko besedo, hvala za vso lepoto domovine, ki si jo utelesil, za vso resnico, ki si jo razodel, za pot, ki si jo pokazal in še za bič, ki nas je tepel, pa ne krvav od naše krvi – spleten od kapljic tvojih srčnih srag – in še zahvala za poveličanje, s katerim si poveličal naš slovenski narod in pred vsem svetom izpričal resnico: Ljudstvo, ki ima Prešerna in Cankarja – pa če ne bi ničesar več imelo – je med narodi narod zase in vsak dvom o tem je zmeta in grehota.

Slava Cankarju!

Konec tega govora je globoko segel v vsa srca, da se je marsikatero oko orosilo. Burno je bil aklamiran.

Učitelj g. Pavel Japelj je zanosno deklamiral priložnostno pesem Fr. Jurce: Cankarju.

V imenu ljubljanske mestne občine je govoril občinski svetnik g. Likožar, ki je podčrtal, da je bila Ljubljana prvi Cankarjev veliki svet in da hrani Ljubljana njegov grob, radi česar s pravico imenuje Ivana Cankarja ljubljanskega občana.

V imenu ameriških nabirateljev prispevkov za Cankarjev spomenik na Vrhniki je kratko govoril g. Anton Jurca iz Detroita.

Sledili so govori g. Vahena, zastopnika Krekove mladine, zastopnika ameriških rojakov g. Gabrovška, nakar se je vršilo polaganje vencev. Med mnogimi venci, ki so bili položeni ob vznožje bronastega Cankarja, nam je zlasti omeniti prekrasen venec ameriških Slovencev, univerze, Matice Slovenske, Sokola in vrhniške šolske mladine, ki se je genljivo poklonila svojemu velikemu Cankarju.

Med pokanjem možnarjev in godbo – ne smemo pozabiti krasnega petja mešanega zbora, ki je zapel v srce segajočo priložnostno pesem »V spomin Ivanu Cankarju« – je predsednik Jurca izročil spomenik v varstvo trški občini vrhniški, g. župan Marolt pa je z lepim govorom prevzel spomenik v varstvo, s čimer je bil spored odkritja Cankarjevega spomenika končan.

Slavnostni banket

Po slovesnosti, ki je trajala do pol ene, so se odlični gostje zbrali v dvorani Rokodelskega doma k banketu.

Vrsto napitnic je otvoril g. župan dr. Marolt s tem, da je nazdravil zastopniku banu, g. dr. Pirkmajerju ter zastopniku armade.

G. dr. Pirkmajer je dvignil čašo, da proslavi Ivana Cankarja kot moža, ki je povečal mater in domovino ter da vzpodbodi kulturne in gospodarske delavce, zlasti pa pridne Vrhničane, da pomagajo dograditi našo domovino. Dejal je, da Cankarjev spomenik ne znači le proslavitev Cankarja, marveč vseh onih, ki so svoje sile dali svoji domovini, da velja vsem mrtvim junakom in vsem živim, današnjim graditeljem domovine, zlasti presvetlemu našemu vladarju, kateri je vzel junaško v roke vajeti naše države.

V imenu Ljubljane je govoril g. podžupan prof. Jarc, ki je čestital vrhniškemu županu in občinskemu odboru, ki je postavil krasni spomenik v kulturnem in gospodarskem pogledu.

Rektor univerze g. dr. Dolenc je v krasnem nauku opisal rast naše narodne govornice, ki jo je utemeljil Primož Trubar, s finesami kulturnega jezika bogato opremil mož z Vrbe, France Prešeren, a Vrhnika je rodila Ivana Cankarja, katerega je predstavil govornik enega največjih kulturonoscev, očeta slovenske besede, glasnika, ki je slovensko misel sporočil tujim narodom, heroja za pravico in lepoto. Prikazal ga je kot enega najpomembnejših utemeljiteljev slovenske univerze. V tem duhu bo Cankarjevo delo preživelo njegov spomenik in bo, dokler bo slovenski rod bil.

O odkritju spomenika je poročal tudi list Ponedeljek.

(Cankarjeva nedelja. Svečano odkritje slovenskemu geniju na Vrhniki. Ponedeljek, 11. 8. 1930)

Vrhnika, 10. avgusta

Naš trg gotovo še ni doživel tako velikega kulturnega praznika kakor danes, ko so odkrili Cankarjevo spominsko ploščo na pisateljevi rojstni hiši in spomenik na glavnem trgu.

Že včeraj so se pripeljali iz Ljubljane in drugod številni gostje na Cankarjevo akademijo v Rokodelskem domu, kjer je bila gledališka dvorana pretesna za vse domačine, goste in okoličane. Prireditelj je izvrstno uspela. Še prej se je vršil koncert domačega godbenega društva na glavnem trgu. Prekrasna je bila bakljada z glavnega trga do Društvenega doma. Vse to pa je bil samo uvod za današnji praznik, na katerega se niso pripravljali samo ljudje, ampak tudi vreme.

Prihod gostov

Že na vse zgodaj so začeli privažati goste avtobusi. Največ občinstva pa sta pripeljala prvi in drugi vlak iz Ljubljane. Posebni vlak je bil kljub velikemu številu vagonov tako natrpan, kakor v starih dobrih časih romarski vlaki. Razveseljivo je videti, kako Cankarjeva občina narašča, čeprav je v njej še mnogo takih, ki jim je več za vnanjost in blesk imena, kakor za umetnikova dela.

Goste, ki so se pripeljali iz Ljubljane, je sprejela na kolodvoru domača godba. Ob njenih zvokih se je občinstvo uvrstilo v spreved in odkorakalo proti glavnemu trgu, kjer je sprejemal vnanje goste Odbor za Cankarjev spomenik z gg. Jurco in Vukom.

Obilno so bile zastopane oblasti in kulturni zavodi. V zastopstvu bana je prišel iz Ljubljane podban dr. Oton Pirkmajer; v imenu poveljnika Dravske divizije je bil navzoč polkovnik Miličević, univerzo kralja Aleksandra je zastopal rektor dr. Metod Dolenc, ljubljanska občina je poslala dva delegata v osebah prof.

Jarca in svetnika Likozarja, finančno ravnateljstvo dravske banovine je zastopal namestu ravnatelja dr. Povaleja svetnik dr. Bajič, Sokola je zastopal tajnik ljubljanske župe Stane Flegar, prosvetni oddelek dravske banovine dr. Franc Kotnik, ljubljansko okrajno politično upravo dr. Rudolf Andrejka, profesorsko društvo prof. Franc Jeran, Slovensko Matico Jos. Vidmar, Vodnikovo družbo dr. Stojan Bajič in dr. Ivan Lah. Zastopani so bili tudi PEN klub in Društvo književnikov, ljubljansko novinarsko društvo, UJU itd. Američani so imeli oficijelna odposlanca gg. Franca Gabrovška in Antona Jurco. Med domačini je bilo poleg vseh članov prireditvenega odbora opaziti župana dr. Marolta, tovarnarja Jos. Lenarčiča. CMD je zastopal Viktor Rohrman. Izmed tujih gostov je bil navzoč prof. Calvi iz Mantove, prevajalec Cankarjevega »Kralja na Betajnovi« in »Moje-ga življenja« v italijanščino.

Pred glavnim trgom se je formiral

sprevod,

namenjen k deseti maši pri sv. Trojici. Med grmenjem topičev je otvoril sprevod oddelek jezdecev – domačih fantov iz Verda v narodnih nošah. Za njimi je jahal oddelek konjikov – Sokolov iz Borovnice. Sledili so domača godba, predstavniki oblastni in gostje. Sokoli z Vrhnike, Borovnice, Gornjega in Dol. Logatca z dve-ma praporoma: vrhniškim in dolenjeloškim. Šolska mladina z učiteljstvom, gasilci z Vrhnike in okolice, narodne noše in korporacije z zastavami. Med vri-skanjem konjikov, pokanjem topičev in igranjem godbe se je sprevod pomikal proti Sv. Trojici, kjer je ob pol enajstih bral mašo zadušnico po Ivanu Cankarju pokojnikov brat msgr. Karel Cankar. Takoj po maši je sprevod krenil navzdol na Klanec, k Cankarjevi rojstni hiši, ki stoji na Velikem klancu in nosi številko 94. Odkar ni hiša v posesti Cankarjeve rodbine, je že trikrat menjala gospodarje. Njen sedanji lastnik je Karel Köstner, čigar rodbina prebiva v njej že 24 let.

Odkritje spominske plošče

Ko so se pred hišo na Klancu razvrstili prapori, je spregovoril vrhniški župan dr. Marolt: »Ustavimo se nekaj trenutkov pred to hišo in posvetimo malo spo-mina tisti ženi, ki je rodila Ivana Cankarja.« Spominjajoč se spisov, v katerih Cankar opisuje svojo mater, je zaključil: »Ave, anima candida! Zagrinjalo padi!«

In odgrnila se je črna zavesa. Na plošči iz črnega marmorja, vzdani med sre-dnjima oknom, je v zlatih črkah zablestel napis:

»V tej hiši se je rodil dne 10. maja 1876 IVAN CANKAR, slovenski pisatelj.«

Pevski zbor pod vodstvom g. Gruma je zapel Nedvedovo »Našo zvezdo«.

Ob zvokih godbe je začela množica pritiskati s Klanca na glavni trg, v obližje Cankarjevega spomenika.

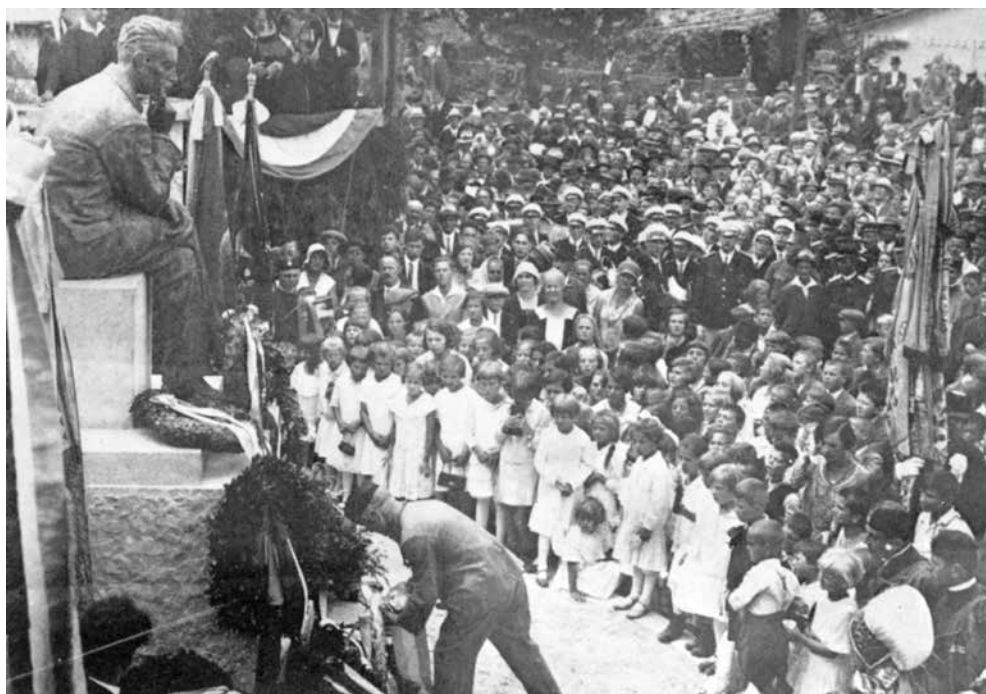
Odkritje spomenika

Tam je stopil prvi na govorniški oder predsednik Odbora za Cankarjev spomenik g. Franc Jurca in spregovoril:

V imenu prireditvenega odbora mi je čast pozdraviti cenjene in slavne goste od blizu in daleč, zastopnike civilnih in vojaških oblasti, prav posebno pa naše rojake iz Amerike, ki se niso strašili ne truda, ne žrtev, ne vožnje ter so s svojo požrtvovalnostjo omogočili ta spomenik. Dobrodošli nam vsi! Že l. 1919. se je na Vrhniki sestavil odbor za Cankarjev spomenik. Odbor pa je, žal, kmalu uvidel, da samo z domačimi prispevki ne bo mogoče postaviti spomenika. Obrnil se je na Ameriko in res so ameriški rojaki zbrali dve tretjini vseh stroškov. Nato se je razpisal natečaj. Prejeli smo 12 osnutkov, odločili pa smo se za Jurkovičevo zamisel. Odbor je storil vse, kar je mogel, da dobi Cankar dostojen spomenik. Kakšen je ta, naj sodi narod. Zavesa, padil!»

Po teh besedah so odgrnili bronasti spomenik, ki stoji na kamenitem podstavku, ki ga podpirata dve stopnici. Odkritje je pozdravilo grmenje topičev, godba pa je zaigrala državno himno.

Po odkritju spomenika je tajnik odbora prečital dospele brzojavke, ki so jih poslali: minister dr. Shvegel, dr. Lončar, Oton Župančič, Hinko Nučič, Narodno gledališče v Mariboru in drugi ...

Odkritje Cankarjevega spomenika na Vrhniki 10. avgusta 1930.
(France Dobrovoljc, Cankarjev album. Maribor 1972)

Množica pri odkritju Cankarjeve spominske plošče na Klancu 10. avgusta 1930.
(France Dobrovoljc, Cankarjev album. Maribor 1972)

Ob odkritju Cankarjevega spomenika.
(Mladika, Celje 1930)

Cankarjev brat Karlo in F. S. Finžgar na Sv. Trojici na Vrhnikih 10. avgusta 1930.
(France Dobrovoljc, Cankarjev album. Maribor 1972)

I. Z. kritično razmišlja o slovesnosti ob odkritju spomenika, kamor so se javili odlični gostje iz vseh krajev.

(Cankarju za spomenik. Slovenski narod, 9. 8. 1930)

Cankarju za spomenik

Ivane! Zgodilo se je, kar se je moralo zgoditi.

Ko si med porodom svoje domovine nehal dihati in pisati, so Tvoji dobri prijatelji mislili, da si umrl. Pobrali so Tvoje šibke ude in jih zabite v krsto spravili v grob. Trojni kamen so zavalili na Tvoje novo domovanje, glavo so Ti obtežili, da bi misel ne mogla več snovati v nji. Pa so se razšli na vse štiri strani in oznanili ljudem, da je umrl mož.

Oprosti, Ivane, tudi jaz sem bil v zmoti. Dolgo sem hodil na Tvojo posmrtno masko in že bi bil prisegel, da si res umrl, pa so Ti predobri prijatelji izklesali lik in Tvoje plemenito srce ni moglo več dušiti v sebi prekipjavajoče hvaležnosti. Zaškrpala je miza, zažvenketale so čaše in dvignil si svojo trudno glavo.

- Hm, ahm ...
- Čuj, prijatelj! Danes je veliki dan. Spomenik Ti postavljajo v domačem kraju in na očetovo hišo so napisali, da si zagledal v nji luč sveta. Daj, stopiva še midva tja, saj imava polovično vožnjo. Domovina bo žalostna, če zamudiva to sijajno manifestacijo.
- Hm, ahm ...

Pa sva se odpeljala. Škrpala so kolesa pod nama, težko je sopel železni hlapec in čudne so bile najine misli. Ena je nama neopaženo ušla tam za Rožno dolino nazaj v mesto. Že sva mislila, da je izgubljena, pa je še pred Vrhniko dohitela vlak in potožila, da so slabi časi. Vse tiskarne je bila obhodila z rokopisom, pa ga niso hoteli nikjer sprejeti. Izgovarjali so se, da je nedelja in sploh da takih reči ne utegnejo tiskati. Prav ji je, misli prekucuški, zakaj je pa hodila svoja pota.

Na Vrhniki sva bila povsod pričujoča, vse sva videla in slišala. Bila sva pri sprevodu, pri sv. maši pri sv. Trojici, pri odkritju spominske plošče na očetovi hiši, pri slovesnem odkritju spomenika, pri pomembnih napitnicah in slavnostnemu banketu in nazadnje še na ljudski veselici prav do zadnjega.

Lepo, sila lepo in ganljivo je bilo.

Pozno v noč sva se vrnila vsa razmehčana v mesto.

- Daj, Ivane, stopiva na pol litra terana. In vino – saj veš ...
- Hm, ahm ...

Sedla sva za mizo in trčila domovini na zdravje.

Glej, Ivane, kdo bi mislil, da si imel v življenju toliko dobrih prijateljev in da Te ne morejo pozabiti niti zdaj, ko mislijo, da si že davno strohnel v zemlji? Si jih čul, kako so kovali v zvezde Tvoja dela? Si jih videl, kako visoko so dvignili Tvoje ime?

- Hm, ahm ...

Rokopisa pa le ne marajo v nobeni tiskarni ... je zamrmrala prekucuška misel pod mizo.

Glej, Ivane, lepo, zares lepo je bilo in od srca mora biti hvaležna domovina vetru in solncu, da sta posušila pota in ceste. Ob sviranju godbe in tušu godal je padla zavesa s Tvojega lika, predobri prijatelji so Te zagledali v obliki bronastega kipa na kamnitem podstavku, sedečega in zamišljenega. Da si tudi hudo potrt in da gledaš v tla, menda niso opazili. Ali to ni poglavitno, samo da so pota suha in ceste uglajene. Še meni je srce zaigralo, ko se je razlegal od vseh strani klic ljubezni: Naš si, naš, naš, naš!

Vse bi bilo lepo in ganljivo, samo nekaj se mi zdi, da ni bilo v redu. Zakaj niso delili med slovesnim odkritjem Tvojega lika in že prej med sv. mašo rdečih nageljnov udeležencem, vsaj nekaterim? Saj veš, tako zaradi lepšega in pa da bi zavezali prav vse jezike. Tole mi povej, Ivane. Kaj meniš, zakaj niso delili rdečih nageljnov?

- Ker jih je zmanjkalo! – je zarohnel Ivan in udaril s pestjo po mizi.

**Akad. kipar Iv. Jurkovič,
avtor Cankarjevega spome-
nika, ki ga odkrijejo danes
na Vrhniki.**

Ivan Jurkovič (1893–1934), slovenski kipar.
(Ilustrirani Slovenec. 10. 8. 1930, str. 252)

Spomenik Ivana Cankarja na Vrhniki, delo kiparja Ivana Jurkoviča, 2006.
Foto: Miro Malneršič.

Pravda za spomenik je odmevala tudi v Ameriki. Anton Jurca, vrhniški rojak, je zato v čikaški Prosveti objavil članek, v katerem brani ravnanje vrhniškega odbora in predstavi tudi finančni obračun. Prispevek je bil nato objavljen tudi v Jutru.

(Račun za Cankarjev spomenik. Jutro, 16. 1. 1932)

Kakor znano, so za spomenik Ivanu Cankarju, ki je bil lansko poletje odkrit na Vrhniki, zlasti mnogo prispevali vrhniški, pa tudi drugi slovenski rojaki v Ameriki.

Pred odkritjem je v naši javnosti od umetniške strani prišel do izraza močan odpor proti postavitvi spomenika v takšni obliki, v kakršni ga je pozneje izvedel. Po skoraj poldrugem letu je zdaj ta pravda za Cankarjev spomenik doživela še en odmev v Ameriki. Anton Jurca, vrhniški rojak in član odbora za postavitve spomenika, je nedavno v čikaški »Prosveti« objavil obširen članek, v katerem brani ravnanje odbora pred številnimi kritikami, ki prihajajo predvsem od strani slovenskih ameriških socialistov. Bolj kakor ta polemika pa utegnejo biti zanimive številke, ki jih Jurca objavlja v obračunu za spomenik.

Spomenik je odbor veljal v celoti 164.618 dinarjev, od tega je kipar Ivan Jurkovič prejel 100.000 Din. Vse zbirke, darovi in prireditve pa so dale 169.211 Din dohodkov. Največji odstotek so prispevali Američani 77.149 Din, Vrhnika je zbrala 33.932 dinarjev, Ljubljana 6150 Din, prireditve ob odkritju samem pa so dale tudi znatno vsoto 34.415 Din. Prebitek (4592 Din) je odbor naložil v hranilnici in bo služil vzdrževanju spomenika.

Naj bodo te številke objavljene tudi pri nas – za spomin, kdo je prav za prav postavil Cankarjev spomenik, za katerega so se vršile tako živahne borbe.

Naš glas je čez par mesecev objavil razmišljanje Vrhničana dr. Frana Ogrina, udeleženca proslave.

(Dr. O-n, Impresije z odkritja Cankarjevega spomenika. Naš glas 10. 10. 1930)

Dr. O—n:

**Impresije z odkritja
Cankarjevega spomenika.**

To je bilo v avgustu in lepo je bilo. Saj ste brali.
Naj napišem tudi jaz nekaj vtisov!

In zgrinjale so se množice v cilju: na Vrhniko! Nabito poln vlak, po cestah drdajo vozovi in avtomobili. Izstopimo z vlaka. V lepih, zanimivih krajih žive mnogi izmed nas. Toda, ako stopaš takole z vrhniškega kolodvora in gledaš pred seboj to krajino ter objavljaš davne slike, si zopet ves Vrhničan. Prijazno te pozdravlja s holma Sv. Trojica, na levi ob »Kraljevski cesti« ponosni trg, na desni gori za Hruševco selo Stara Vrhnika s cerkvijo na vasi, s cerkvico Sv. Nikolaja na hribu, Kuren, tam proti jugozahodu pa te gleda mogočni stražar Ljubljanski vrh ... Greš, motriš, živiš nekdanje dni, da te zagrabi vsa sila spominov in si raznežen in mehak kot mah na livadi ...

Sprejem. Sprejem kakor drugod: belo oblečene deklice, narodne noše, šolska deca, Sokoli, gasilci, godba in – funkcionarji; pa vendar – v domačem kraju. Razvrstil se je sprevod mimo spomenika – Cankar ima še pajčolan – in končal na svetotrojiškem hribu, ki je danes ves prelesten v čaru solnca. Špalir skozi trg, špalir tu gori. Tako je vsak na svojem mestu in vsak si misli svoje. Kdo bi mogel gledati tej množici v dušo!

Po maši spet zopet vse navzdol, hrib je skoraj preozek za sprevod in za one, ki hite, da si priskrbe primeren prostor ob odkritju spominske plošče in zlasti spomenika našemu velikemu pesniku in pisatelju. Ob slednjem: govorniški oder, tribuna za zastopnike oblastev, uradni in neoficialni del občinstva. K temu moramo prištevati tudi številne domačine – navzoči so bili i Amerikanci – nasejljene in razmeščene širom naše ožje domovine. Kdo bi jih mogel vse pregledati

sredi vrveža! Tu so: pohorsko-ribniški Lenarčič, razni Ogrini, Simon itd. Prihiti so na domače slavlje z gorkoto v srcu, z ljubeznijo v duši ...

V celoti pa se mi je zdelo premalo naroda za tako proslavo. Prilična tihota pa se je prilegala dnevu.

Napoči najslovesnejši trenotek. Predsednik pripravljalnega odbora Jurca odvarja, pozdravlja in pusti pasti zaveso na spomeniku, glavni govornik pisatelj Finžgar nastopi.

Ob njegovih lepih besedah smo se vživljali v Cankarjevo mišljenje in hotenje, v njegovo globoko dušo. Bičal je napake in hibe drugih, on sam bičan po nemili usodi in neizprosno – trdem življenju. Nič ni imel ali le malo od tega življenja, razočaran je zapuščal to bedno zemljo. – Večkrat pritrjevanje slavnostnemu govorniku, za katerim nastopi še par drugih.

Razhod, banket – za izbrane – veselica. Mnogi, ki se nismo videli leta, smo prišli skupaj na domačih tleh, se spraševali kratko, kako in kaj, pa je – že bilo. Ali se mudi enemu ali drugemu, ali smo le preveč odtujeni ali, ne vem kaj? ...

Tako sem prišel na veselični prostor: paviljoni, gneča ljudi, godba, ples. Sicer pa do mala vse tuje. Kaj čete! Med tem, ko smo mi blodili po svetu, je vstala in zrastle nova generacija zalih fantov in deklet, zastavnih mož in žena. In tako hodimo, a gremo mimo, gledamo in se ne vidimo in spoznamo, pri srcu pa mi je – inako.

No, kaj bi? Sem modroval pri sebi: Tu sem rojen, drugam poslan; ali se vrnem, domovine sin? In če se ne, bom zapel ali občutil tisto vrhniško:

»Bog ve kje bom smrt storiv?

Al' na polji, al' na cesti?

Sam Bog ve, na kater' mo mesti?

Klobučk bom snev,

Slovo bom vzev,

Adijo, vrhniška dežela!«

In sem šel in so šli; za nami »Vrhnika, prečudni kraj«, za nami slavlje, hrušč in trušč.

Jugoslovanskemu narodu! Slovanom!

Kakor svetel meteor je zabliskel na zvezdnatem nebu naše kulture.

Do zadnje postaje našega križevega pota nam je svetil skozi najhujšo temo sužnjosti. Prav do zadnje postaje, do našega poveličanja . . .

Ko je došel na zenit, ko je zazarela na vzhodu zora našega vstajenja, je ugasnil.

Toda zapustil je za seboj čudezen sled, ki ne mine nikdar . . .

Se nikdo ni pred njim govoril svojemu narodu tako čudežno in krasno! Demonska je bila sila njegove besede.

Bil je glasnik Resnice, apostol Ljubezni — naš

Ivan Cankar,

mož najblaziji in najplemenitejši, kar jih je rodila slovenska mati, naš največji genij, mož nesmrten . . .

V bedi rojen, je stopal po trnjevi poti navzgor — poslovil se je od nas kot — duševni kralj.

Ne bili bi vredni, da se nam je rodil, ako ne bi tudi na zunaj skrbeli za nesmrten njegov spomin.

Za Prešernom mu gre kot umetniku prvega javen spomenik.

Velik je dolg, ki mu ga dolguje predvsem njegov ožji narod slovenski, — vsaj je tudi njega proslavil pred svetom. Dolg, ki mu ga dolguje sleherni Slovan, njemu — svetovnemu geniju. Ni ga izgovora, ki bi opravičeval odklonitev prispevka za ta spomenik! Časten dolg je to in neodločljiv naroden davek!

Zato ne prosimo, nego pozivljamo narod, da prispeva za Cankarjev spomenik, posebno pa vsak kulturni človek slovenski! Pozivljamo posebej tudi vse denarne zavode, ki živijo od naroda.

Prispevki naj se pošiljajo na upravištva listov, — na »Jadransko banko« v Ljubljani na konto »Cankarjev spomenik«, ali pa na naslov odvetnika dr. Jos. C. Oblaka v Ljubljani, ki bo izkazoval vse prispevke (tudi nakazila na banko) v tedenskih izkazih.

Pripravljalni odbor za postavitve Cankarjevega spomenika:

F. S. Finžgar. — Dr. Pavel Grošelj.
Dr. Jos. C. Oblak. — Albin Prepelah.
Oton Župančič.

Pripravljalni odbor za postavitve Cankarjevega spomenika v Ljubljani že 21. decembra 1918 objavi poziv za zbiranje prispevkov za spomenik.

(Jugoslovanskemu narodu! Slovanom! Slovenski narod, 21. 12. 1918)

... in minilo je 64 let od poziva do njegove uresničitve.

Spomenik Ivana Cankarja, delo kiparja Slavka Tihca, Ljubljana, 10. maj 1982.

(Slavko Tihec, 1928–1993. Umetnostna galerija Maribor, foto: Damjan Švarc)

Ob petdeseti obletnici smrti Ivana Cankarja je odbor za obeležitev ponovno podal predlog za postavitev njegovega spomenika v Ljubljani.

(Priprave za vseslovensko slovesnost. Delo, 8. 10. 1968)

Na včerajšnjem prvem sestanku odbora za proslavo 50. obletnice smrti pisatelja Ivana Cankarja so prisotni člani odbora pod predsedstvom Josipa Vidmarja, predsednika Slovenske akademije znanosti in umetnosti, določneje spregovorili o programu in kraju osrednje slovesnosti. Medtem ko je bilo nekaj časa nejasno, ali naj bo republiška slovesnost v Cankarjevem rojstnem kraju ali v Ljubljani, je včeraj obveljal predlog, da bodi proslava ob jubileju osrednjega lika moderne slovenske kulture v središču Slovenije, torej v Ljubljani.

Pomembna okoliščina, ki je narekovala takšno odločitev, je tudi ta, da je ob istem času (9. decembra) v Ljubljani šesti kongres Zveze komunistov Slovenije in bi se potemtakem manifestaciji med seboj dopolnjevali. Slovenska akademija naj bi bila zato v večjem prostoru, morda v mali dvorani tivolske športne palače. Po glasbeni uverturi naj bi govornik osvetlil Ivana Cankarja kot simbol naše moderne in napredne kulture, se pravi s tiste strani, s katere ga ne more literarni zgodovinar ali kritik. Odbor je sklenil povabiti za slavnostnega govornika Edvarda Kardelja. Po govoru bi bilo na sporedu krajše simfonično delo.

Osrednja proslava bi bila na večer pred praznikom, to je 10. decembra. Naslednji dan pa bi na Vrhniki počastili spomin na velikega moža slovenske kulture z množičnejšo prireditvijo, pri kateri bi sodelovali tudi umetniki iz Ljubljane.

To je seveda tisti bistveni del slavnosti, ki bi bil najbližji enajstemu decembru, dnevu, ki ga v naši kulturni kroniki zaznamuje smrt Ivana Cankarja. Sicer pa je odbor govoril še o drugih prireditvah in akcijah, ki bi se neposredno navezovala na ta jubilej. Posamezni člani so poročali o že domenjenih akcijah, kakor

na primer, da bodo slovenske literarne revije posvetile svoje decembrske številke spominu na Ivana Cankarja; tako, da bodo založbe posebej zaznamovale jubilej; Cankarjeva založba, na primer, s predavanji, ki jih bo organizirala v zamejstvu in s podelitvijo Cankarjevih nagrad; da bo televizija vključila v svoj program izvedbe Cankarjevih del in več reportaž; da bo po šolah ves december posvečen boljšemu spoznavanju Ivana Cankarja in zlasti njegovih del – dijakci bodo pisali na posebej izbrane teme ocenjevalne naloge in pripravili šolske akademije; usmerjevalni program ima tudi republiško vodstvo Zveze mladine Slovenije; Slovenska matica pripravlja simpozij slovenskih kulturnih delavcev, ki bodo pripravili osem predavanj; Društvo slovenskih pisateljev pripravlja literarni večer, s katerim bo nastopilo ne samo v Ljubljani, ampak tudi v drugih slovenskih središčih – Mariboru, Celju in Kopru.

Posebno vidno vlogo pa ima v pripravi na čim bolj množično pa tudi čim bolj kvalitetno slavljenje velikana naše kulturne dediščine republiška konferenca SZDL Slovenije, ki naj bi v preostalem času po svojih organih vplivala na to, da bo Cankarjeva proslava res vsesplošna. V ta namen bo predsedstvo republiške konference SZDL, kakor so predlagali na včerajšnjem sestanku, sklicalo širše posvetovanje z delegati vseh množičnih organizacij in predstavniki republiškega odbora za proslavo ter objavilo javno pismo.

Odbor za proslavo 50. obletnice smrti Ivana Cankarja se bo posebej sestal, da bi ponovno predlagal postaviti spomenik Ivanu Cankarju v Ljubljani. Ta pobuda ni nova, zaradi različnih vzrokov pa se že nekaj let ne pomakne kaj bliže k uresničitvi. Včerajšnji obuditveni predlogi so omenjali v zvezi s tem tudi širše akcije, na primer, spomenik vsej slovenski »moderni«, graditev galerije ali koncertne dvorane, h katerima bi sodili kipi vseh utemeljiteljev slovenske napredne kulture, torej tudi slikarjev impresionistov in drugih.

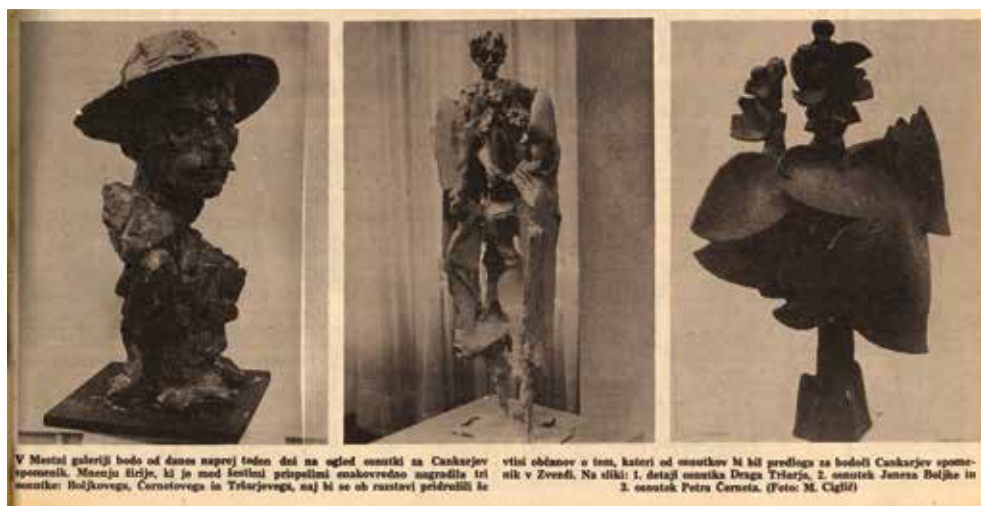
Na koncu je odbor imenoval ožji delovni pododbor, v katerega so poleg članov širšega odbora (Josip Vidmar, Tomo Martelanc, dr. Avguštin Lah, Mitja Mejak, Stane Repar) še direktorji ljubljanskih kulturnih ustanov (Drame, Opere, Slovenske filharmonije, Moderne galerije), predsednik Zveze kulturno prosvetnih organizacij, predstavnik televizije, predstavnik mestnega sveta Ljubljane in predstavnik občinske skupnosti Vrhnika.

Janez Zadnikar

LJUBLJANA: razstava idejnih osnutkov za spomenik Ivana Cankarja — V Mestni galeriji je odprta razstava šestih idejnih osnutkov za spomenik Ivana Cankarja. Interni natečaj je razpisal iniciativni odbor za postavitve spomenika. Vabilu se je odzvalo šest kiparjev.

V Mestni galeriji v Ljubljani je odprta razstava idejnih osnutkov za spomenik Ivanu Cankarju. Interni natečaj je leta 1969 razpisal iniciativni odbor za postavitve spomenika. Vabilu se je odzvalo šest kiparjev.

(Delo, 30. 1. 1970)

Prve nagrade na natečaju ne podelijo. Drugo nagrado prejmejo Peter Černe, Janez Boljka in Drago Tršar. Fotografije treh nagrajenih osnutkov.

(Dnevnik, 29. 1. 1970)

● SKLEP INICIATIVNEGA
ODBORA ZA POSTAVITEV
CANKARJEVEGA SPOMENIKA

Javni natečaj

(sz) LJUBLJANA, 14. — Iniciativni odbor za postavitev Cankarjevega spomenika v Ljubljani se je na včerajšnji seji odločil, da bo razpisal ponoven javni natečaj za idejni osnutek spomenika, ki naj bi stal sredi Zvezde. K sodelovanju na natečaju bo še posebej povabil vseh šest umetnikov, ki so poslali svoje osnutke na prvi, interni natečaj za Cankarjev spomenik. Znano je, da žirija, ki je ocenjevala osnutke internega natečaja, ni podelila prve nagrade nobenemu od njih, pač pa je enakovredno nagradila tri sodelujoče umetnike (Boljko, Černeta in Tršarja) in predlagala, naj ti avtorji skušajo svoje osnutke izpopolniti v skladu z željami žirije. Medtem so bili vsi osnutki internega natečaja razstavljeni v Mestni galeriji in ob tej razstavi se je v javnosti oblikovalo mnenje, da bi za Cankarjev spomenik morali razpisati javni natečaj. Zato je iniciativni odbor po tehtnem premisleku na včerajšnji seji sklenil združiti pobudo žirije za dopolnitev že prispelih osnutkov in željo javnosti po širšem izboru ter razpisati javni natečaj, ki bo hkrati omogočil tudi udeležencem internega natečaja, da svoje ideje izpopolnijo. V razpisu bo iniciativni odbor podrobno navedel svoje želje in zahteve — med njimi predvsem pogoj, da spomenik jasno čitljivo predstavi Cankarjevo osebo ali njegovo idejo. Še posebej so na seji poudarili, da stroškov natečaja ne bodo krili iz denarja, ki ga delovne organizacije namensko prispevajo za postavitev Cankarjevega spomenika.

Na seji iniciativnega odbora za postavitev Cankarjevega spomenika sprejmejo odločitev o razpisu 2. javnega natečaja za idejni osnutek spomenika. V njem je treba navesti pogoj, da spomenik jasno in čitljivo predstavi Cankarja kot osebo ali njegovo idejo.

(Ljublj. Dnevnik, 15. 2. 1970)

Objava izida natečaja

SPLOŠNEGA SLOVENSKEGA ANONIMNEGA NATEČAJA ZA IZDELAVO IDEJNE REŠITVE SPOMENIKA IVANU CANKARJU V LJUBLJANI

Natečaj je razpisal

INICIATIVNI ODBOR ZA POSTAVITEV SPOMENIKA IVANU CANKARJU

v sodelovanju z Društvom arhitektov Ljubljane

Žirija je podelila naslednje nagrade:

1. nagrada se ne podeli.
2. Drugo zvišano nagrado 25.000 din prejmejo: Janez Boljka, akad. kipar in arhitekti RTB vsi iz Ljubljane
3. Podeljeni sta bili dve tretji nagradi: 10.000 din prejme Igor Skulj, dipl. ing. arh. iz Ljubljane in 10.000 din prejme Lojze Drašler, dipl. ing. arh. iz Ljubljane
4. Žirija odkupov ni podelila.
5. Vsi ostali nenagrajeni natečajni osnutki prejmejo odškodnino po din 2.500,00. 5869

Objava izida 2. natečaja. Prve nagrade ne podelijo. Drugo, zvišano nagrado, prejme kipar Janez Boljka, dve tretji nagradi pa dipl. ing. arh. Igor Skulj in dipl. ing. arh. Lojze Drašler.

(Delo, 6. 7. 1971)

Iniciativni odbor za postavitvev spomenika Ivanu Cankarju razpisuje

v sodelovanju z

Društvom arhitektov Ljubljane in
Društvom slovenskih likovnih umetnikov

SPLOŠNI SLOVENSKI ANONIMNI NATEČAJ
ZA IZDELAVO IDEJNE REŠITVE SPOMENIKA
IVANU CANKARJU V LJUBLJANI

1. Natečaj razpisuje iniciativni odbor za postavitvev spomenika Ivanu Cankarju, Ljubljana, Mestni trg 1/I
2. Namen natečaja je pridobiti predlog idejne rešitve spomenika Ivanu Cankarju
3. Natečaj je splošen in anonimen, pravico do sodelovanja imajo vsi državljani SR Slovenije
4. Vsak udeleželec, posameznik ali grupa lahko sodeluje na natečaju le z enim osnutkom
5. Nagrade:

Ce prispe do določenega roka najmanj 12 del, ki bodo ustrezala pogojem razpisa, bo razpisovalec podelil najvišje ocenjenim elaboratom:

I. nagrado	30.000,00 din
II. nagrado	15.000,00 din
III. nagrado	10.000,00 din
ter 3 odkupe po 5.000,00	

Razpisovalec natečaja bo izplačal po predlogu žirije ostalim udeležencem natečaja, ki bodo zadostili pogojem razpisa in programa natečaja odškodnino v višini 2.500,00 din.

Nagrade, odkupi in odškodnine bodo izplačane v neto zneskih.

6. Ocenjevalno razsodišče sestavljajo:

Predsednik: Miha Košak, dipl. ing., predsednik Skupščine mesta Ljubljane (za invest.)

Člani: Stane Bernik, umet. zgod. in kritik (za invest.)

prof. dr. Nace Sumi, umet. zgod. (za invest.)

Prof. Kosta Angeli Radovani, akad. kipar (za invest.)

Niko Bežek, dipl. ing. arh. (za DAL)

Marko Zupančič, dipl. ing. arh. (za DAL)

Fedja Košir, dipl. ing. arh. (za DAL)

Prof. Boris Kalin, akad. kipar (za invest.)

Prof. Gabrijel Stupica, akad. slikar (za invest.)

Marko Sušteršič, akad. slikar (za invest.)

Ciril Kosmač, književnik (za invest.)

Vido Vavken, dipl. ing. arh. (za DAL)

Zoran Kržišnik, umet. zgod. in kritik (za invest.)

Poročevalca:

Jože Hudeček, novinar RTV (za invest.)

Marjan Ocvirk, dipl. ing. arh. (za DAL)

Namestnika:

Janez Suhadolo, dipl. ing. arh. (za DAL)

Stane Kregar, akad. slikar (za invest.)

7. Podloge za natečaj dobijo udeleženci od razpisa natečaja dalje pri Društvu arhitektov Ljubljane, Ljubljana, Erjavčeva 15/I proti kavciji din 50,00 (številka žiro računa: 501-3-285/1)

8. Rok za oddajo natečajnih del je 31. maj 1971 od 9. do 14. ure na naslov: Mestna galerija, Ljubljana, Mestni trg 4. Za udeležence natečaja izven mesta Ljubljane, ki pošljejo material po pošti, je veljaven datum in čas na poštnem žigu pošiljke. Ob predaji elaborata na pošto so dolžni o tem telegrafsko obvestiti Mestno galerijo, Ljubljana, Mestni trg 4.

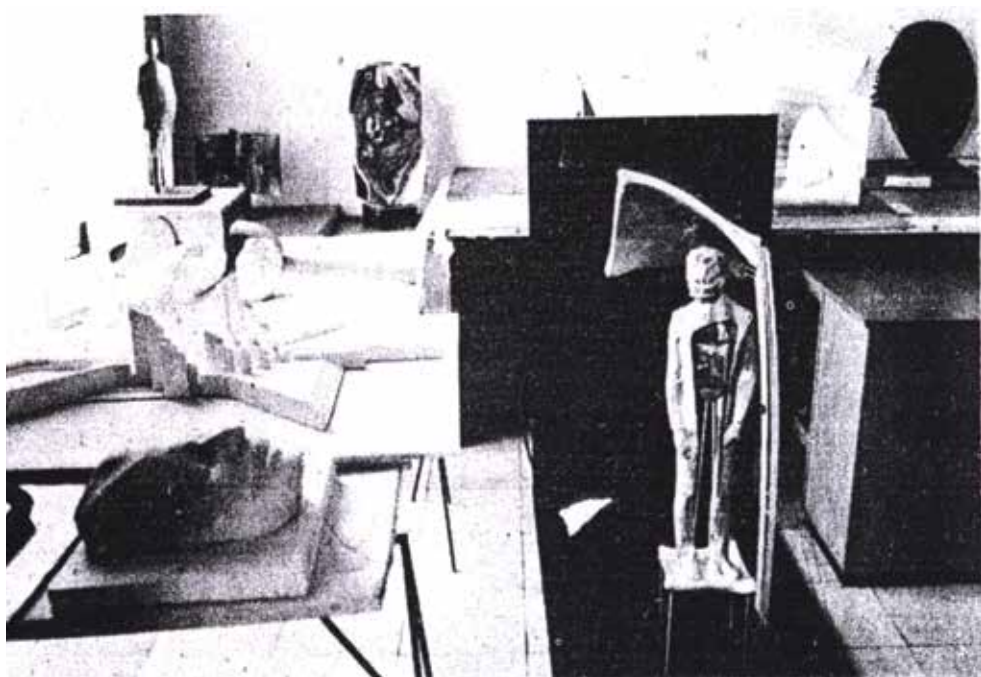
9. Natečajna komisija bo pregledala in ocenila elaborate ter objavila izid natečaja najkasneje do 31. VI. 1971.

10. Vsi nagrajeni ali odkupljeni natečajni elaborati postanejo last razpisovalca

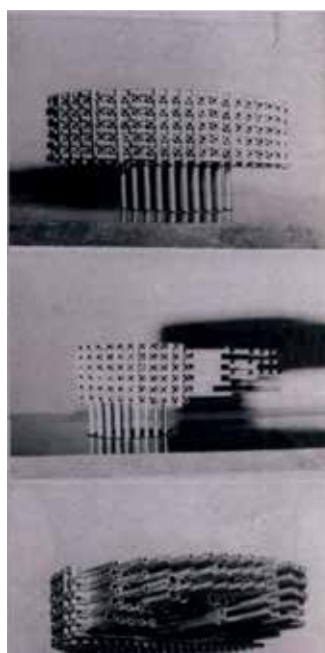
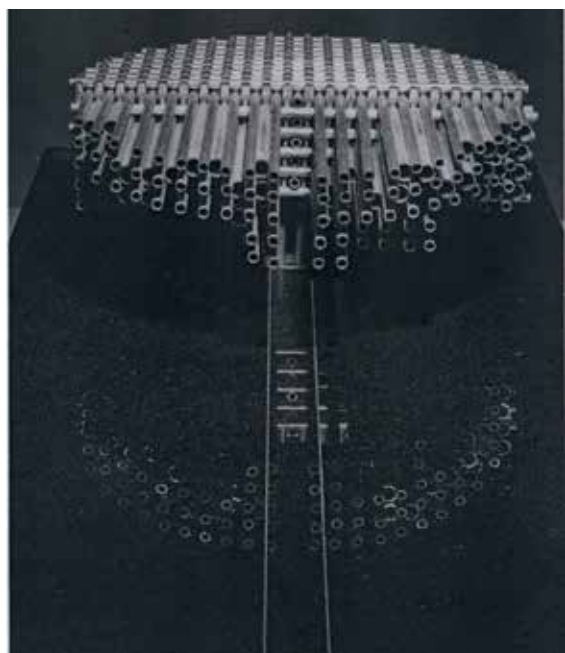
11. ro zaključnem natečaju bo organizirana razstava vsega natečajnega gradiva v Mestni galeriji v Ljubljani.

Razpis 2. natečaja za izdelavo idejne rešitve spomenika Ivanu Cankarju.

(Delo, 26. 2. 1971)

Del projektov za drugi natečaj, ki niso našli milosti pri žiriji. (Tovariš, 27. 9. 1971)

Predlog ljubljanskega Cankarjevega spomenika ing. arh. Lojzeta Drašlerja. (Arhiv: MDV)

Pregled zgodovine postavljanja spomenikov Ivanu Cankarju.

(Janez Kajzer, Kakšnega Cankarja bomo imeli. Delo, 15. 6. 1974)

1. jubljana že celih 56 let postavlja spomenik Ivanu Cankarju

Kakšnega Cankarja bomo imeli

Postavljanje javnega spomenika je vsakokrat dolgotrajna in zapletena zadeva, čeprav je mogoče potek in razplet dogodkov že vnaprej predvideti

Predstavo o Ivanu Cankarju nosi v sebi vsak pismen Slovenec. Tej predstavi bomo morali v prihodnje dodati še ljubljanski spomenik Ivanu Cankarju. Sedaj je odločeno kdo bo delal spomenik in kakšen bo torej spomenik. Tiste, ki z nobenim dosedanjim osnutkom niso bili zadovoljni, naj potolažimo, da spomenik še ne bo odkrit tako kmalu, čeprav Ljubljanci vneto razpravljajo o njem že 56 let. Največji optimisti načrtujejo odkritje spomenika ob stoletnici pisateljevega rojstva – leta 1976. Nastajanje tega spomenika pa tako kot nastajanje večine spomenikov že postaja zrcalo dobe in njenih razmer.

Postaviti spomenik velikemu pisatelju je vse prej kot preprosta zadeva. Še zlasti, ker so mnenja o tem, zakaj naj bi pravzaprav postavili spomenik, različna. Morali bi se zmeniti, komu ali čemu postavljamo spomenik. Ali umetniku, ki ga sodobniki pogosto niso razumeli ali niso hoteli razumeti, naslednja doba pa je vse njegovo delo razglasila za visoko kakovostno, če že ne za genialno? Ali spomenik resnično plodni dobi v kratki zgodovini slovenske kulture? Ali pa postavljamo spomenik preprosto zato, da bi mesto, ki se ne odlikuje z velikim bogastvom umetnin, obogatili z novo javno plastiko?

Vsaj v grobih obrisih si poglejmo, s kakšnimi spomeniki smo v 56 letih po Cankarjevi smrti počastili njegovo umetnost, umetnost človeka, ki je imel tudi glede javnih spomenikov izredno izbrušen okus in je nekaj svojih najbolj ironičnih stavkov zapisal prav na račun ustvarjalca Prešernovega spomenika.

Vrhniški škandal

Prvi so svojemu ožjemu rojaku postavili spomenik Vrhničani. Pripravljalni odbor se je prvikrat sešel komaj mesec dni po pisateljevi smrti. Šele deset let pozneje je prišlo do razpisa javnega natečaja za spomenik in povabili so k so-

delovanju vse slovenske umetnike. A kljub desetletnim pripravam je bil rok za pošiljanje osnutkov osupljivo kratek: en sam mesec! Umetniška žirija je ugotovila, da nobeden popolnoma ne ustreza, vendar je izbrala osnutek kiparja Lojzeta Dolinarja.

Pripravljalni odbor pa ni upošteval odločitve žirije. Izida natečaja sploh ni objavil. Sklicujoč se na vrhniški ljudski glas je na tihem naročil delo kiparju Ivu Jurkoviču. Odbor se je odločil za osnutek, ki ga je žirija odločno odklonila. Leta 1930 so Jurkovičev kip nadvse slovesno odkrili. Bila je to v bron prenesena fotografska podoba Ivana Cankarja, ne umetniška stvaritev.

Zanimivo je, da so skoraj polovico spomenika plačali ameriški Slovenci (v celoti je stal spomenik 164.618 din in od teh 100.000 din za kiparjev honorar), Vrhnici so prispevali petino zneska, Ljubljanci pa manj kot štiri odstotke. Ti in naslednji podatki historiatu Cankarjevih dosedanjih spomenikov so vzeti iz »Cankarjevega albuma« Franceta Dobrovoljca.

Cleveland: Cankar ukraden

Drugi spomenik Ivanu Cankarju so želeli postaviti ameriški Slovenci v najbolj slovenskem ameriškem mestu Clevelandu. Ljubljanska mestna občina jim je zato leta 1933 podarila pisateljev doprski kip, delo kiparja Petra Lobode. Clevelandski Slovenci pa so se začeli tedaj med seboj srdito prepirati. Nekaterim se je zdel Cankar premalo pobožen. Zato so leta 1935 postavili spomenik ne Cankarju, ampak škofu Ireneju Baragi, misijonarju ameriških Indijancev. Leta 1936 je bila dana možnost, da Lobodov doprski kip Ivana Cankarja le postavijo ob Gregorčičevem. Pol leta pred odkritjem pa je bil kip, shranjen v mestni vrtnariji, ukraden. Policia ni našla storilcev. Zato je clevelandski slovenski kipar Rudolf Mafka dobil naročilo, naj izdela kip po fotografiji Lobodovega dela. Z veliko slovesnostjo so kip odkrili leta 1937.

Med vojno so misli na nove spomenike Cankarju zamrle. Zato pa so na veliko počastili spomin na Cankarja ob tridesetletnici njegove smrti – leta 1948. Tega leta so odprli muzejsko urejeno Cankarjevo rojstno hišo na Vrhniki, na Rožniku pa Cankarjevo spominsko sobo in Cankarjev kip, delo kiparja Frančiška Smerduja. Vse brez škandalov.

Dvanajst dni po pisateljevi smrti

Največji in najodličnejši spomenik Ivanu Cankarju naj bi stal v prestolnici slovenstva, v Ljubljani, v mestu, v katerem je pisatelj preživel večino svojega življe-

nja in ki ga je velikokrat ovekovečil tudi v svoji prozi. Ljubljana je na spomenik Ivanu Cankarju pomislila prva. Že dvanajst dni po pisateljevi smrti leta 1919 se je sešel pripravljalni odbor za postavitev spomenika Ivanu Cankarju v Ljubljani. V časopisih so bili objavljeni oklici za zbiranje prispevkov. Po nekaj mesecih se je navdušenje pleglo, nato pa kmalu trdno zaspalo. A namen je bil lep. V poznejših letih je imela Ljubljana preveč opraviti s postavljanjem modernih palač in trgovskih hiš ter s postavljanjem spomenikov vladarju, da bi se še spomnila na pisatelja proze in dram, čeprav je iz dneva v dan več bralcev in oboževalcev jemalo v roke njegova dela.

Po zadnji vojni so bile misli na spomenik obnovljene, toda spričo številnih nujnejših nalog v porušeni domovini tudi odložene. Resnejše besede o spomeniku Ivanu Cankarju so bile ponovno izrečene leta 1964, torej pred desetimi leti. Takrat je javnost zvedela za zamisel o spomeniku slovenski moderni, torej o spomeniku štirim literatom: poleg Cankarju še Župančiču, Murnu in Ketteju. Posamezniki so menili, da bi bil spomenik naši moderni vsekakor novost, ki bi ustvarjalno sprostila domišljijo naših kiparjev. Nekateri kulturniki se tej zamisli še dandanes niso odpovedali in jo ob raznih priložnostih še vedno ponavljajo.

Leta 1968 je republiški odbor za proslavo 50. letnice smrti Ivana Cankarja ponovno predložil, naj bi v Ljubljani postavili spomenik temu našemu velikanu. Predlog je bil zelo raztegljiv, saj je omenjal tudi morebitni spomenik vsej slovenski moderni pa zidavo galerije ali koncertne dvorane, h kateri bi sodili kipi utemeljiteljev slovenske napredne kulture, torej tudi impresionistov in drugih. Iz tega predloga se je rodil prvi natečaj za izdelavo idejne rešitve spomenika Ivana Cankarja v Ljubljani. Ne nazadnje zaradi obletnice Cankarjeve smrti se je natečaj omejil le na Cankarja.

Slab uspeh internega natečaja

Pripravljalni odbor za postavitev spomenika se je (nesrečno) odločil za interni anonimni natečaj. K sodelovanju je povabil osem kiparjev, ki so po mnenju odbora »največ pokazali pri oblikovanju naše spomeniške plastike«. Odzvalo se je le šest kiparjev. Žirija je bila razočarana. Menila je, da osnutki še niso dosegli tiste razvojne stopnje, ko bi se lahko dokončno odločila, kateremu umetniku naj zaupa izdelavo spomenika. Podelila je tri enakovredne nagrade kiparjem Petru Černetu, Dragu Tršarju in Janezu Boljku. A zdelo se je, da se žirija še najbolj navdušuje nad organsko abstraktno umetnino kiparja Petra Černeta.

Osnutki so na razstavi v Mestni galeriji razočarali tudi obiskovalce. To potrjujejo tudi zapisi v knjigi vtisov:

- Ne razumemo, zakaj ni bil razpisan javni natečaj. Zakaj interni natečaj med »izbranimi« umetniki?
- Reševalo se je za zaprtimi vrati, zato je tak rezultat!
- Hočemo Cankarja takega, kakršen je res bil, ne pa spake in okostnjaka.
- Nečloveško.
- Sreča, da ni v navadi postavljati spomenike še za živih dni!
- Veliki Cankar zasluži dostojen spomenik, ne pa strašilo za preganjanje golobov.
- Škandal!
- Še enkrat premislite.

Drugi natečaj: drugič nagrajen Boljka

Pripravljalni odbor je poslušal zadnjo misel in je februarja 1971 razpisal »splošni slovenski anonimni natečaj«. Ocenjevalno razsodišče je tokrat štelo kar sedemnajst uglednih članov (šest arhitektov, trije umetnostni zgodovinarji, trije slikarji, dva kiparja ter po en inženir, pisatelj in novinar; med člani žirije ni bilo nobenega literarnega zgodovinarja in nobene ženske).

Rok za oddajo je bil kot navadno hudo kratek: tri mesece. V tem času je prišlo trinajst osnutkov. Čeprav je bil natečaj javen in anonimen in je bilo torej zadoščeno demokratičnosti, je bil uspeh podoben kot prvokrat. Žirija je svoje razočaranje izrazila z besedami: »... prispeli predlogi so, splošno vzeto, razmeroma nizke kvalitete, posebno z ozirom na interesantnost in vabljalnost naloge. Žirija ni mogla najti predloga, ki bi bil očitno prevladujoč ali da bi vseboval tako dragocene ideje, da bi mogel biti izvoljen za prvo nagrado.«

Žirija je zato podelila le drugo zvišano nagrado kiparju Janezu Boljku ter dve tretji nagradi arhitektoma Igorju Skulju in Lojzetu Drašlerju. Osnutek Janeza Boljke se je zdel žiriji »najbolj čitljiv in vsesplošnemu razumevanju najbližji, torej tudi najbližji najširši predstavi o Cankarju.« Žirija je kiparju očitala malce prevsiljivo literarnost v izrazu pa tudi to, da ga je zanesel čustveni zanos.

Vsi drugi osnutki so se zdeli žiriji manj sprejemljivi, nekateri celo »idejno skromni, nečitljivi, neizvirni«.

Nad javno razstavljenimi osnutki drugega natečaja so ponovno izrazili svoje razočaranje tudi obiskovalci:

- Velik pisatelj, slab spomenik.
- Dajte nam Cankarja, ne formalističnih spačkov.
- Rešitve razočarale.
- Nikar mašiniziranega in stehniziranega spomenika!
- Čakali so in čakamo. Le čakajmo še naprej ... v tretje gre rado.

Pripravljalni odbor in žirija sta odločila, da v tretje poskusijo z Janezom Boljko, kiparjem, ki se je udeležil obeh natečajev in bil obakrat nagrajen, z umetnikom, ki si očitno najresneje prizadeva za Cankarjev spomenik. Tako se je zdaj triinštiridesetletni kipar Janez Boljka, udeleženec številnih domačih in mednarodnih razstav, večkratni nagrajenec ter ustvarjalec nekaterih monumentalnih spomenikov (spomenik talcem na Žalah v Ljubljani, spomenik NOB v Ribnici in na Dobrovem v Brdih) lotil novih osnutkov.

Trinajst osnutkov, študij in različic je maja letos razstavil v Mali galeriji. Kritik Janez Mesesnel, ki se je o Boljkovih kiparskih prizadevanjih izrazil zelo pohvalno, je odkrito napisal, da gre v tem primeru za nesporazum. Kip Janeza Boljke je sicer »grozljiva slika nekega mementa, zraslega iz fantastične vizije«, težko pa je v njem prepoznati pesnika, pisatelja, misleca, kritika, aktivnega in angažiranega političnega delavca Cankarja, ki je postal kot pojem že obča last.

Pripravljalni odbor se je po temeljitem preudarku odločil, da zaupa izpolnitev svojih pričakovanj prav Janezu Boljku. Tako bo bržkone Janez Boljka še naprej razvijal svojo zamisel, od njega pa bo odvisno, ali bo tudi poslušal nasvete in priporočila, ki mu jih bodo delili z leve in desne. Kipar Ivan Zajc, stvaritelj Prešernovega spomenika, se je v svojih poznejših letih bridko kesal, ker je poslušal vsakogar, kdor ga je bil voljan poučevati.

Koliko bo spomenik stal

Pomembno vprašanje je tudi, kam postaviti spomenik. Za Cankarjev spomenik so predvideli kar enajst možnih lokacij, vse v središču Ljubljane. Najresneje pa so razpravljali o treh krajih: spomenik naj bi stal ob vhodu v Tivoli; na kraju, kjer ima zdaj svojo hišo društvo slovenskih pisateljev; ali pa na Trgu revolucije. Janez Boljka pa je skupaj s svojima sodelavcema arhitektoma predvidel povsem novo lokacijo – blizu tovarne Šumi, torej okolje, ki bo večidel podrto in na novo pozidano.

Novi ambient bi lahko oblikovali skladno s spomenikom. Seveda ni rečeno, da je to že izbrana lokacija. Saj je znano, da posamezniki še dandanes na glas razmišljajo o prestavitvi Prešernovega spomenika; sodobniki, ki se niso mogli zediniti, kje naj bi stal, pa so napol v šali napol zares zapeli: Pa na kola ga denimo in po mestu ga vozimo!

Pomembno vprašanje je tudi, kdaj bo spomenik narejen in odkrit. Optimistično razpoloženi organizatorji pravijo, da bi spomenik po prvotnih načrtih moral že

stati. Vsekakor pa bo spomenik na ogled občinstvu vsaj za stoletnico pisateljevega rojstva – leta 1976. (Če bi se zadeva zavlekla, je dve leti pozneje na voljo šestdesetletnica pisateljeve smrti. Op. pis.)

Leta 1969, ko so prvič resno načrtovali spomenik, so računali, naj bi ne stal več kot 600.000 novih dinarjev. Inflacijske težnje bodo seveda to vsoto močno povečale. Istega leta je bilo objavljeno prvo javno vabilo podjetjem in zasebnikom, ki naj bi s prostovoljnimi prispevki pomagali postaviti Cankarjev spomenik. Objavljena je bila številka žiro računa. Značilno je, da je prvi poslal sto novih dinarjev zasebnik – pesnik in publicist Rado Bordon. Med podjetji pa so se prva odzvala z zajetno vsoto Javna skladišča v Ljubljani. Podjetju so se v časopisu javno zahvalili, prvega zasebnega darovalca pa so molče prešli.

Doslej je pripravljalni odbor zbral približno 150.000 dinarjev, ki so jih porabili za pripravo natečaja in za nagrade. Najbolj so se doslej poleg Javnih skladišč odrezala naslednja ljubljanska podjetja: Intertrade, Ilirija in Nama. Številna podjetja pa so obljubila, da bodo dala denar takrat, ko bo treba.

Kdo bolj potrebuje spomenik: Cankar ali Ljubljana

Po vsem tem lahko sklepamo, da bo treba na spomenik Ivanu Cankarju čakati še lep čas. A upajmo, da ne še 56 let! Spomenik, pa naj ga dela Boljka ali kdo drug, bo bolj kot spomenik Ivanu Cankarju spomenik sedanjim dosežkom in smerem slovenskega kiparstva in likovne umetnosti sploh. Ljubljana bo torej dobila čeden okras. Občinstvo bo spomenik, ne glede na to, koliko bo ta spomenik ustrezal pojmu »Ivan Cankar«, prej ali slej sprejelo, čeprav bo v začetku negodovalo.

Tako bo ustrezno vsem. Saj Ivan Cankar, če premislimo natančno, spomenika še ne potrebuje prav, vsaj dokler ga še beremo, navajamo, dokler ga sprejemamo v naš miselni svet in dokler celo čustvujemo po njegovo. Ljubljana, ki želi biti moderna in velika, pa zagotovo potrebuje spomenik bolj kot Ivan Cankar.

Seveda se zdi nespametno razmišljati, kaj bi sodil o spomeniku sebi sam Cankar. Ne bo pa narobe, če navedemo, kaj je rekel o Prešernovem spomeniku, ki je nastajal v njegovih dneh: »Spomenik je popolnoma ponesrečen. Prešeren je podoben nerodnemu penzionistu, ki je stopil ravno kar zadnjikrat iz pisarne in drži še v rokah pero in akte. Edino mesto za ta spomenik bi bilo pod mostom. Kadar ljubljanski purgarji kaj ukrenejo, je čisto gotovo, da napravijo neumnost.«

Janez Kajzer

Kakšen bo Cankarjev spomenik?

Vprašanje, ki ga zastavljamo že v samem naslovu, je prav gotovo upravičeno, potem ko smo si v preteklem tednu lahko ogledali osnutke za Cankarjev spomenik v Ljubljani – rezultate novega splošnega anonimnega natečaja, ki ga je v razdobju leta dni ponovno pripravil iniciativni odbor v sodelovanju z Društvom arhitektov in Društvom slovenskih likovnih umetnikov.

Dejstvo je, da tudi novih trinajst elaboratov ni dalo končnega odgovora, saj je (pomnožena) žirija spet zapisala, da nobeden izmed njih ne ustreza vsem zahtevam, ki naj bi jih izpolnjeval projekt, sposoben za realizacijo; prve nagrade žirija ni podelila, zato pa je priporočila, naj iniciativni odbor upošteva rezultate obeh natečajev in po lastnem preudarku izbere ustreznega avtorja ter mu zaupa dokončno realizacijo spomenika.

Kot se spominjamo, se je žirija ob prvem natečaju, ko je povabila določeno število kiparjev, odločevala zlasti za organsko abstraktno obliko kiparja Petra Černeta; medtem pa je sedaj druga nagrada pripadla

spomeniku kiparja Janeza Boljka, ki združuje Cankarjev intimnejši, a še vedno vizionarni portret ter stilizirano krizantemo. Drugi novi prispevki pa so prav gotovo pod nivojem prvega natečaja tako glede dovolj neoprijemljivih in likovno nečistih idej kot tudi figuralnih vulgarizacij.

Iniciativni odbor tako spet stoji pred težavno odločitvijo – ali dilemo. Prav gotovo so mu rezultati obeh natečajev potrdili prvič predvsem prisotnost in sposobnost izbranih kiparjev, drugič pa dejstvo, da zunaj tega kroga ne moremo pričakovati kaj več (kajti tudi Boljka se je udeležil prvega natečaja). V tem smislu je bil tedaj drugi natečaj skoraj odveč. Ali pa bi se moral iniciativni odbor že na samem začetku odločiti za razpis natečaja za spomenik ne le Cankarju, temveč ideji cele naše moderne; ustvarjalna fantazija vabljenih kiparjev bi v takem okviru verjetno delovala bolj sproščeno in Ljubljana bi lahko dobila nov, sodobno koncipiran spomenik (brez take ali drugačne dileme).

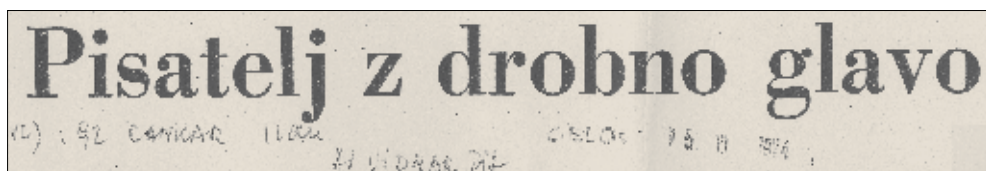
A. BASSIN

Drugi natečaj za zbiranje idejnih osnutkov za Cankarjev spomenik ne prinese pričakovanih rezultatov. Avtor meni, da bi bilo treba razpisati natečaj za spomenik slovenski moderni. V takem okviru bi fantazija kiparjev verjetno delovala bolj sproščeno.

(A. Bassin, Kakšen naj bo Cankarjev spomenik?, Tovariš, 13. 12. 1971)

Razmišljanje ob razstavi Boljkovih osnutkov za spomenik. Pisec očita kiparju površnost pri oblikovanju, ker monumentalnost gradi z višino spomenika, ki ni v sorazmerju z drobno glavo.

(Tit Vidmar, Pisatelj z drobno glavo. Delo, 15. 6. 1974)

Človeštvo od pradavnine postavlja spomenike, se pravi, nekakšne bolj ali manj monumentalne zgradbe brez prave uporabne vrednosti, ki, čeprav v nekem smislu skrajnje naivno, materializirajo hrepenenje po trajnosti, nesmrtnosti. Postavljanje spomenikov je torej neke vrste atavizem, ki tiči globoko v nas, ki ga zlepa ne bomo premagali in ki ga tudi ne kaže na silo zavirati. Toliko bolj, ker je ta gon v tisočletjih vendarle doživel pomembne transformacije ali, bolje, kulturne transpozicije v smeri duhovne in estetske občutljivosti.

Od kulturnih spomenikov, posvečenih ljudožerskim božanstvom, in nič manj krvave faraonske megalomanije smo vendarle prispeli dotlej, da smo začeli lastiti subtilnejše vrednote, kot pa nesmrtnost sile in moči. Zgodovina nas je poučila, na primer, o relativnosti vladarske veličine, ko so s kralji in cesarji padali tudi njihovi spomeniki. Na piedestal so se povzpeli pesniki, skladatelji, učenjaki in tako dalje. Kajpada občudujemo, in to po pravici, tudi pradavne in egipčanske in azteške in vsakršne spomenike: občudujemo jih mimo njihove ideologije, ko in kadar vidimo v njih ustvarjalno roko, oblikovalno domišljijo in zanesljivost izraza, ki ustreza monumentalni nalogi. Mimo vseh spomeniških namembnosti in utvar nas prevzema element umetniškega, kateremu prav tako sledimo v delih ljudi od jamskih časov do Sumercev in bogomilov. V spomeniški plastiki – o tej namreč zdaj teče beseda – je umetnost v zadnjih stoletjih dosegla nekaj lepih vrhov. Prefinjeno, nekonvencionalno oblikovane in psihološko motivirane postave znamenitih mož, se pravi portretne plastike monumentalnih, a hkrati poudarjeno človeških razsežnosti so spomeniško kulturo prepojile z novo kvaliteto, jo dvignile na višjo raven. Seveda pa tudi kot vsaka stvar lahko tudi spomeniška umetnost degenerira. V zadnjih desetletjih so se v okviru modnih likovnih tokov razpasli tudi tako imenovani abstraktni spomeniki, ki to umetnost v bistvu spet reducirajo na golo ornamentalno dekorativnost ali kvečjemu neprecenljivo zasebno simboliko.

Značilno protislovje spomeniške plastike je v tem, da gre za javno in javno definirano nalogo, katere izvedba pa je obenem docela odvisna od daru in sposobnosti oblikovalca. Veliki mojstri so to protislovje premagali, v luči te težave pa tudi prav lahko razumemo, zakaj stoji po svetu toliko ponesrečenih spomenikov. Rado se zgodi, da kipar samo formalno izpolni zahteve naročila ali pa da v težnji k izpovedi, k osebnemu izrazu ne doseže tiste stopnje prepričljivosti, s katero bi svojo zamisel tako rekoč vsilil občemu pojmovanju in okusu. V obeh primerih spomenik potem ni tisto, kar bi moral biti. Na tapeti je Ivan Cankar. Petdesetletnica njegove smrti je že zdavnaj minila in zelo legitimna je želja, da bi v Ljubljani postavili velik spomenik pisatelju, ki je bolj kot kateri koli drug pretresel in presvetlil slovenska srca. Ideja ni sporna, toda osnutek kiparja Janeza Boljke, ki ga je menda odobrila pristojna komisija skupaj z ambientalno arhitektonsko spomeniško zasnovo, sili k premišljevanju. Cankar, ki je mrtev, svojega spomenika ne bo videl. Njegova tako imenovana nesmrtnost je v njegovih knjigah, ki so iz trdnjše snovi, kot sta kamen ali bron.

Spomenik tedaj pravzaprav postavljamo zato, da bi drug drugemu in vsi skupaj dokazali, koliko in kaj vse pomeni Cankar v naši zavesti. Nočemo dvomiti o tem, da nam pomeni veliko, ampak v tem primeru moramo biti tudi prepričani in trdni glede zahteve, da bodi Cankarjev lik predvsem podoba njegovega duha in vsega, kar z njim in po njegovi zaslugi dandanašnji pojmujeemo. Ali temu ustreza spomenik, ki je velik po metrskih dimenzijah, ki pa v bistvu gradi vso svojo monumentalnost na Cankarjevi drobni glavi? Glavi, ki je bila, a propos, vendarle pisateljev poglavitni organ.

Po spomeniku, ki ga bomo zgradili, ne bodo sodili Cankarja, ampak našo dobo. A tudi ne glede na zanamce se zdi umestno, da s kulturnimi dragocenostmi ne ravnamo površno, lahkomiselno ali zgolj po meri trenutnih priložnosti. Če ta čas še nismo zbrali dovolj energije in sposobnosti za dostojno dejanje, je nemara bolje, da še nekoliko počakamo. Sicer pa to gotovo ne velja samo za Cankarjev spomenik v Ljubljani.

Tit Vidmar

NA ROB POLEMIKAM
O SPOMENIKU
CANKARJU

KOLIKO POEZIJE JE V BRONU?

Objavljamo nekaj fotografij
osnutkov in se pogovarjamo
z avtorjem, akademskim
kiparjem Janezom Boljko

Zapis ob razstavi skic Janeza Boljke (1. del).
(S. Pregl, Koliko poezije je v bronu? ITD, 2. 7. 1974)

Besede o Cankarjevem spomeniku v Ljubljani so vroče. Pripombe dobronamerne, zlonamerne, mnenja taka in drugačna. Odločili smo se, da pogovorom dodamo avtorjeve poglede. Samo o tem, kaj in kako je delal, kaj misli ob spomeniku.

Poleg njega tokrat govorijo tudi njegovi »osnutki Cankarja«. Nobeden med njimi ne bo postal spomenik. Vsak izmed njih bo po svoje del spomenika.

I.T.D. 2. 7. 1974 / 26

JANEZ BOLJKA MED SVOJIMI CANKARJI

JANEZ BOLJKA (21. 6. 1931): 27 samostojnih razstav, 14 nagrad doma in na tujem, sodeloval na mnogih skupinskih razstavah. Dela ima v jugoslovanskih in tujih galerijah. Najpomembnejši nagradi: 1. nagrada na sredozemskem grafičnem bienalu v Aleksandriji, 5. mesto na razstavi risb Premio Internacional J. Miro v Barceloni (450 avtorjev iz 41 dežel).

Oblikoval plastiko obisk I. C. leta 1968, pred natečajem za spomenik, ko je delal celo vrsto psiholoških portretov (tudi Jakopiča). Cankar ga je zanimal kot fizična oseba in ga je najprej oblikoval kot hlapca Jerneja.

Na prvem natečaju za spomenik je bila njegova skica, sveža impresija v mavcu, polna »boljkovskih«¹ lukenj, precej drzna, bila pa je nagajena. Na drugem natečaju je bil Boljkov osnutek najbližji — po mnenju žirije — najširši predstavi o Cankarju. Sestavljen je bil iz dveh listov, doprsnega reliefa in krizanteme.

Zatem je Boljka dobil nalogo iniciativnega odbora za postavitve spomenika Ivanu Cankarju, naj izdela idejni osnutek. Rok je bil eno leto, maj 1973. Rok ni bil izpolnjen, ker je Cankarjeva osebnost tako pritegnila avtorja, da je začel študirati najprej samo Cankarjevo figuro in je ikal za plastiko figurativno relief. Za to je šlo precej (njegovega) časa in (njegovega) denarja, saj je osnutke odlival tudi v bron. Rok so podaljšali še za eno leto. V tem času je bil dokončen predlog spomenika izdelan: rodila se je ideja o fontani, sintezi figure in podstavka. Trinajst skic Cankarja v bronu je bilo razstavljenih. Nobena izmed teh ne bo spomenik. Boljka je dobil naročilo, naj na podlagi vseh iskanj in relief (trinajst razstavljenih in trinajst nerazstavljenih, kupa grafik in risb) napravi sintezo, spomenik Ivanu Cankarju. Končan naj bi bil v dveh letih. Boljki bi bilo ljubše, da bi bil rok (tudi zaradi gradnje spomenika) še za dve leti daljši.

Z Janezom Boljko se pogovarja v njegovem ateljeju, polnem Cankarja, polnem Boljkovih plastik.

Zapis ob razstavi skic Janeza Boljke (2. del).

(S. Pregl, Koliko poezije je v bronu? ITD, 2. 7. 1974)

— Razstava skic je mimo. Kakšne so ocene?

„Ničesar ne moreš napraviti, kar bi bilo vsem všeč. Obiskovalcem mojega ateljeja in razstave ni mogoče pripisati enotnega mnenja. Enim je bolj všeč realistična figura, drugim najbolj imaginarna podoba pisatelja.“

— In žirija?

„Dobil sem naročilo, naj izdelam spomenik.“

— Katerega izmed osnutkov boste torej povečali?

„Nobenega. Nobenih povečav ne bo. Nobena izmed skic ne bo spomenik. Napravil ga bom kot sintezo prav vsega, kar sem doslej v zvezi s Cankarjem dognal in napravil.“

— Deležni ste bili tudi mnogih pripomb?

„Cankar je narodova svetinja in zavedam se, da iz njega ni mogoče delati eksperimentov. Spomenik bom napravil po svoji vesti, ne bom poslušal nasvetov ne z leve ne z desne. Upošteval bom sugestije žirije, o katerih bom prepričan, da bodo koristne.“

Nekateri obiskovalci so me vprašali, ko so gledali nekatere realistične verzije: Ali si se že prodal? Sedaj nisi več Boljka.

Drugi so me pri imaginarnih podobah previdno otipavali: Ali je ta osnutek že končan? Bolj se delal na njem?

Ubral bom srednjo pot, tisto, ki mi najbolj leži, način, v katerem delam.“

— Komu vaši osnutki sploh niso bili všeč?

„Še preden sem začel delati, sem se zavedal, da spomenik ne bo tak, da bi bil všeč tistim, ki sploh ne marajo spomenikov, prav tako ne vsem, ki so jim všeč spomeniki v klasičnem smislu, realistične figure, pa tudi tistim, ki so zagovorniki moderne simbolne plastike in sploh zanikajo figuro kot spomenik.“

— Kako je žirija, ki je sedaj ugodno ocenila osnutke, spremljala njihovo nastajanje?

„Delal sem dve leti in v tem času nisem povabil v atelje nobenega člana žirije.“

— Dve leti dela je veliko. Koliko časa vam vzame ena skica, en osnutek spomenika?

„Veliko. Hčeš, spreminjaš, dodajaš, odzemaš ... Najbolj preproste so realistične verzije. Eno sem napravil v štirih urah.“

— Zakaj je vaš Cankar zluknjan, cefran, seciran?

ITD, 2. 7. 1974

SPOMENIK BO DELAN TAKO, KOT KAŽE SKICA

KLOBUKA NA POZNEJŠIH OSNUTKIH NI VEČ

Zapis ob razstavi skic Janeza Boljke (3. del).

(S. Pregl, Koliko poezije je v bronu? ITD, 2. 7. 1974)

SKICA

OSNUTEK, KI JE NASTAL V ŠTIRIH URAH

OD ZADAJ, Z MALOMARNO OGRNJE-NO PELEKINO

EDEN IZMED MNOGIH

„Vse to je obeležje časa, duhovnosti, v kateri je živel Ivan Cankar. Nemarno ogrnjene pelerine, krizan-tema in metalček so znamenja boeme prejšnjega stoletja.“

— Se vam ne zdi, da bi Cankar moral biti lep, svetel?

„Na razstavi mi je nekdo rekel, da Cankar že ni bil tak, da ga je on poznal, saj je bil stokrat skupaj z njim v gostilni. Hip zatem je zraven nekdo dejal: Tovariš umetnik, prav takle je bil, takega naredite! Tudi jaz sem bil z njim. In je pokazal najbolj abstraktnega med vsemi Cankarji. Čez čas ne bo več Slovencev, ki so pili s Cankarjem. Poznali ga bomo le po delih in opisu, ki nam je znan. No, pred leti sem napravil meter visokega Cankarja iz gline. Pokojni Dermastia, znan estet, mi je dejal, da je poznal Cankarja, da je bil prav tak. Isto je zatrdila na Vrhniki oskrbnica hile Na klancu.“

— Kaj pa pravijo likovniki, strokovnjaki?

„Večinoma jim je moje delo všeč in nimajo bistvenih pripomb. Lahko bi tudi rekel, da sem sedaj dobil nalogo, ki mi je — morda prvič — kiparji ne bodo zavidali.“

— Kdaj bo torej spomenik odkrit in kakšen bo?

„Rok je december 1976, stoletnica rojstva Ivana Cankarja. Ljubše bi mi bilo, da bi rok podaljšali za dve leti, na šestdesetletnico pisateljeve smrti.“

Spomenik bo stal med Titovo in Vegovo cesto in bo vez med staro in novo Ljubljano. V bistvu bo fontana — Ljubljana večje fontane nima — iz dveh delov: iz podstavka, v katerem bodo negativni, zadnja faza v mojem kiparskem iskanju, na njej pa 3,5- do 4-metrski figura. Ta potencirana višina naj bi ponazarjala veličino simbola. Fontana bo merila 9 do 10 metrov in se bo po načrtu arhitekta Richterja ubrano arhitektonsko ujemala z okoljem. Pred postavitvijo spomenika bomo izdelali tudi natančno maketo in opazovali, kako vse skupaj deluje v prostoru.

Da ima osnutek premajhno glavo? Zelo lahko delo bi bilo samo povečati glavo. Razčistiti je treba vse kaj drugega, in to mislim, da sem napra-

S. PREGL
FOTO: JOCO ŽNIDARŠIČ
JANEZ KALIŠNIK
MILAN KUMAR

7

Zapis ob razstavi skic Janeza Boljke (4. del).

(S. Pregl, Koliko poezije je v bronu? ITD, 2. 7. 1974)

Boljkov koncept zanemarja Cankarjevo fizično pojavnost, zato je njegovo trdo in resno študiozno delo samo deloma uspelo.

(Janez Mesesnel, Zasebni Cankar. Delo, 17. 5. 1974)

Dva natečaja za spomenik Ivana Cankarja v Ljubljani sta se sprevrgla pravzaprav v svojevrsten dokument dvojne krize v slovenskem kiparstvu; krize razmer med samimi kiparji, ki so se vse prej kot dovolj številno odzvali na tak, nacionalni pomembni natečaj, in krize naše spomeniške plastike nasploh, katera že dolgo (morda z dvema ali tremi izjemami) ne more izoblikovati pravega spomeniškega koncepta.

Razstava trinajstih različic na temo Ivana Cankarja, kakor so poimenovali pregled Boljkovih osnutkov in študij za spomenik Ivana Cankarja, nam je pokazala, da se stanje ni bistveno spremenilo, vsaj kar zadeva drug vidik omenjene krize. Pristop k nalogi je v tem primeru nad povprečjem skrben in študiozen, vendar slej ko prej enostranski ali vsaj nevsestranski.

Janez Boljka v sedanji vrsti različic in izpeljav dane teme nadaljuje svoje predzadnje in zadnje obdobje skulpturalnega oblikovanja, tistega, ki ga predstavlja njegova »Atomska Venera«, in one zadnje, katero se izraža v skupini malih, bolj strnjenih plastičnih realizacij in je dobilo svoj poudarek in priznanje na prvem bienalu jugoslovanske male plastike v Murski Soboti. V prvem primeru gre za nekam grozljivo vizijo kufkovsko orwellovskega človeka kot rezultata nekega nepravilno nadzorovanega razvoja in predstavnika za zdaj še ne dovolj jasno predstavljlive, morda zgolj v osebnih svetovih umetnikov slutene prihodnosti. Oblikovanju te vizije služijo pri Boljki tudi posebna tehnična sredstva oziroma postopki, zlasti postopek oblikovanja in vlijanja, kakršen ne dopušča več povsem enakih odlitkov. Gre torej za v kiparstvu izraženo občutje in odziv na nekatere nevarne znake v sedanjem življenju in človeštvu, ki se izraža v (navadno znotraj še kompaktnega plašča) izvotljenih, kot zgorelih ali že razpadlih

anatomijah, katerih pozo vzdržuje že prav tako načeta, ne več organsko logično urejena, ampak naključno prepletena, ohlapna konstrukcija.

Grozljiva slika nekega momenta, zraslega iz fantastične vizije, za katero se bojimo, da ima še svoje kali v sedanji resničnosti. Surrealisti so v slikarstvu že načenjali nekaj podobnega, tudi nekaj redkih kiparskih zgledov že poznamo, vendar je treba poudariti, da je Janez Boljka dokaj osebno izostril in prečistil svojo oblikovalno zasnovo, tako, da jasno in nedvoumno posreduje želeno sporočilo. To je nedvomno eden prvih kiparjevih večjih uspehov in v razponu med splošno razumljivo miselno in nazorsko, celo vizionarsko podstatjo in avtonomnostjo umetniške realizacije ni niti špekulacij niti protislovij.

Do resnih pomislekov pride tisti trenutek, ko se kipar v tej fazi svojega oblikovanja loti določene, splošno znane teme in celo take osebnosti. Še posebno, če gre za spomeniško, torej javno nalogo. V tem primeru seveda ne zadošča več vse tisto, kar smo prej ugotovili. Še posebno ne v primeru, ko se dogmam oblikovni, plastični koncept noče podrediti dani nalogi, katera ni prikrojena ravno po njem, temveč terja obratno. V tem primeru pride nujno do spora, katerega rezultat je ugotovitev nesporazuma.

Ivan Cankar je tak primer: ta veliki, pesnik, pisatelj, mislec, kritik, aktivni in angažirani politični delavec, že po svojem slogu povsem določena in kompaktna osebnost, ki je tudi kot pojem postal že obča last, zgoraj omenjenega postopka ne prenese.

Tako smo dobili Cankarja, določenega predvsem z zunanjimi in manj simboličnimi rekviziti, kot so njegovi lasje, brki, metuljček in krizantema v gumbnici, katerega veličino evocira predvsem materialistično telesno sorazmerje. Vse ostalo sodi v opisani Boljkov koncept, ki nasploh tako zanemarja Cankarjevo fizično pojavnost, da v velikem doprskem, oblikovno najmanj razkrojenem portretu izoblikuje celo povsem drugega človeka in, žal, celo slabo modeliranega kot portret, sam po sebi.

Tako se nam pokaže Boljkovo trdo in nedvomno resno studiozno delo na različicah Cankarjevega lika kot izhodišča ali temelja za spomeniško zasnovo samo deloma uspelo. Posrečeno kot skupek različic na njegovo splošno kiparsko temo, kot konkretna naloga spomeniške upodobitve določene osebnosti, v tem primeru Ivana Cankarja, pa kot nesporazum. To je Cankar »za zasebno rabo«, njegov lik v tem primeru še zdaleč ne zajema rezultatov vseh tistih, v njegovi osebnosti spočetih in združenih komponent, ki so ga oblikovale in ga v našem spominu in zavesti našega časa še posebej celovito določajo.

Janez Mesesnel

Kipar Janez Boljka se zaradi žaljivih napadov v časopisju nepreklicno odpove izdelavi spomenika.

(Cankarja pa ne bo!, Mladina, 31. 10. 1974)

Historiata okoli postavitve Cankarjevega spomenika verjetno ni treba posebej podrobno opisovati, saj izhaja v nadaljevanjih v vseh naših časopisih in sili nekatere v bes, druge pa v smeh. Sicer pa kaže, da »hec« mora biti, drugače je dolgočas. Pa vendarle ... Komaj je Jakopičev spomenik dobil svoj prostor, kjer sedaj »klecaje dviga pogled v nebo«, naj torej počiva v miru (če in kako dolgo), smo že dobili novo kost, ki jo bo treba do obisti oglodati, čeprav že nekoliko smrdi.

Postavitev Cankarjevega spomenika je bila zadnje mesece od predstavitve osnutkov v Mali galeriji letos spomladi nekoliko v ozadju. Pa vendar se je marsikje kuhalo, brbotalo in cvrlo. Verjetno bi vse spet ostalo le pri ugibanju, natolcevanju, šepetanju, ko ne bi kipar Janez Boljka, ki je pred leti dvakrat zmagal na natečaju za postavitev Cankarjevega spomenika, sklenil narediti odločne poteze. Izbravec, posvečenec strokovne žirije, ki mu je priporočila oziroma poverila naj »svojega« Cankarja izdela in priprava za postavitev na javnem mestu, je po štirih letih dela, do konca izživciran s Cankarčki, ki so mu zrasli do glave in še čez, seveda v glavnem zaradi bolj ali manj »dobronamernih« sugestij, sklenil in brez zadržkov odločilno rekel (verjetno najprej sebi in mrmraje), potem pa glasno: »Vsega imam dovolj, naj ga dela, kdor ga hoče, jaz ga ne bom več, niti misliti nočem več o njem, upira se mi!«

Zgubiti štiri leta za projekt, ki ne bo nikoli ustvarjen, je veliko, poleg tega se ni ničesar naučil iz zgodovine »slovenskega načina postavljanja spomenikov«. To je usoda vseh slovenskih kiparjev, ki si drznejo imeti svojo podobo o narodnem velikanu, najsi bo to Prešeren, Cankar ali Jakopič ali pa kdorkoli drug, za katerega vsi natančno vemo, da je bil tak pa tak, pa niti malo bolj drugačen. Sicer pa, ali ni dovolj, da so naši svetniki burkali javnost že za življenje, ali naj njihove »diverzije« v zvezi z njihovo pojavnostjo (zunanostjo) trpimo še dan-današnji dan? Njihova slava ne bo z upodobitvijo niti večja niti manjša. Slavo bi si pridobil in jo požel le kipar, toda žal ne pri nas. Pri nas kvečjemu gnila jajca in zasramovanje, če ne kaj hujšega.

Rezultat Boljkovega dela je več kot petnajst Cankarjev vseh velikosti. »Večina je nastala pod vplivom sugestij in mojih notranjih kompromisov zaradi agresivne okolice. To so figure in portreti (tudi realistični). Upodobljen naj bi bil prvi, tisti, ki je bil na natečaju izbran ... približno tak naj bi bil.«

Toda izbrani kipar potrebuje tudi moralno podporo, ne pa žaljive napade po časopisih. Za vzor si vzemimo falango Jakopičevcev. Višek predstavlja nekaj grozilnih pisem, med katerimi je najbolj zanimivo tole (približna vsebina): »Gaspud kipar, zastonj se matraš, razstrelil ga bom, Canjkarja. Pravi je tisti na Vrhniki, ki ga hodim vsak drugi dan občudovat.« Pismo je polno podpisal N. N. s ceste v Mestni log.

»Navkljub vrsti Cankarjev mojega ni med njimi, moj je v meni. Pa tudi hranil ga bom za sebe. Če bi ga materializiral, ne bi mogel obstajati kot javna plastika. Če pa bi že prišlo do postavitve, bi bil do konca življenja in še po smrti v zobeh večjega dela našega naroda, naroda poznavalcev. Če gre za postavitev plastike enega naših kulturnih mož, narodne svetinje, če gre za ekranizacijo njegove zgodbe ali kaj podobnega, se vsi čutijo poklicane, da sodijo. Seveda vsak po svoje doživlja Cankarja. Vsi smo ga brali, beremo ga in ga bomo brali, ampak vsak je prepričan, da je njegovo doživetje absolutno in ne dopušča oziroma izključuje vse ostale.

Tudi jaz ga doživljam po svoje, toda zato me ni treba kamenjati. Če se mi tak kaže, potem bi takega naredil, za takim bi tudi stal in ga seveda tudi upal podpisati. To bi bil moj Cankar, brez tujih vplivov. Kolegi in prijatelji me vzpodbujajo. Daj, Janez, napravi takšnega, kot misliš. Lahko je to reči, ko pa vem, da moj ne bi ustrezal, pa tudi prave podpore nimam. Kaj se je zgodilo z Zajcem in njegovim Prešernom? Še sedaj ga imajo v zobeh, gotovo se obrača v grobu. Kip je res kompromis. Če bi lahko svojega postavil, takega, da bi bil zadovoljen, da bi lahko rekel: »Ta je tisti!« potem bi bil miren. Samo tak ne more in ne sme

obstajati. Zato raje naredim črto čez vse. Sem miren in imam mir. Raje se posvetim svojemu delu!»

Kipar meni, da bi morda bilo bolje, ko bi tisti denar namenili ponovni postavitvi Jakopičevega paviljona. V njem bi našli prostor za ateljejsko plastiko in bi lahko obenem dali priznanje še Cankarju. Moderna sodi skupaj; Jakopič in Fabiani pa sta »moderna« sodobnika Cankarja v svojih strokah. Denarja za vse je premalo.

Iz tega sledi, da ima kipar raje svoj »dušni« mir, da ni zdržal »dobrohotnih« nasvetov in opozoril, pritiska javnega (?) mnjenja, reakcije »sodnikov«, zaprl je »trgovino« in zdravo Cankar, ostani zdrav v preranem grobu.

Predlog je morebiti edina pametna rešitev, saj bi pri izdelavi tega kipa imel težave vsak slovenski kipar, če ga ne bi podprli, razen mogoče realistov.

Žal nam je lahko priložnosti, ki se je nudila in dajala možnost, da bi končno dobili dober spomenik oz. spomeniško izvedbo. Zato bi bilo verjetno bolje, ko bi komisija za postavitve pristala na možnost postavitve spomenika Ivanu Cankarju, torej ne njegovega lika, temveč nekaj simboličnega, saj je natečaj nudil zanimive rešitve. Naš primer je rezultat daljšega procesa in je nastal zaradi nesposobnosti postavitve javne plastike, ki rezultira iz prekinjene tradicije postavljanja spomeniških plastik, ta pa ima korenine v privilegiranem in prevladujočem položaju nekaterih kiparjev, ki so umetno dušili in onemogočali cele generacije. Potrebno bo pisati novo zgodovino slovenskega kiparstva in prevrednotiti dosedanje trditve.

V kiparjevem ateljeju bodo ostali tihi Cankarji, plastike, ki jih vidi le slučajni obiskovalec. Pa še nekaj napetih bikov je zraven in nosorog, ter trije pavijani. Kaže, da ta ikonografija postaja popularna. Cankar pa da si je sam postavil dovolj velik spomenik.

Peter Povh

CANKAR OD POLIESTERA

Pred Kunaverinim spomenikom Cankaru svakog su se dana okupljali Ljubljanci koji su bili i »za« i »protiv« ovakove vizije velikog pisca.

Kipar Bojan Kunaver septembra 1976 razstavi v Zvezdi Cankarjev kip, s katerim ni konkuriral na nobenem natečaju.

(VUS, 23. 10. 1976)

Cankarja se bojimo! Kip pisatelja, ki ga Ljubljana ni hotela.

(Reporter, Ivan Puc: Cankarja se bojimo! Kip pisatelja, ki ga Ljubljana ni hotela. 25. 6. 2018)

„Cankar“ v Zvezdi

Z negotovanjem smo že zabeležili, da je kipar Bojan Kunaver, tokrat v nekdanji Zvezdi, zvedavosti Ljubljčanov spet enkrat vsilil svoj izdelek, tokrat »poskus« spomenika Ivanu Cankarju. Ob tem se spominjamo netečne zgodbe z njegovim Jakopičem, res pa je tudi, da nam neljubi dogodek obuja tegobne občutke, ki smo jih v zadnjih letih — po pravici ali po nemarnem — doživljali v zvezi z »uradnim« prizadevanji za postavitev dostojnega Cankarjevega spomenika v Ljubljani. Konkretno se nam ta hip oblikujejo tri vprašanja.

Prvič, po kakšnih pravilih in kriterijih izdaja pristojni komunalni organi dovoljenja za postavljanje česar že koli po javnih prostorih. Ali so pri tem tako imenovani umetniški predmeti privilegirani in, če že so, kdo in kako prepozna njihovo umetniško in estetsko naravo? Kje sta začetek in konec zadevne komunalne demokracije?

Drugič, kaj počne ta čas odbor za postavitev Cankarjevega spomenika v Ljubljani, ki je bil imenovan pred leti. Ali še deluje? Spominjamo se razpisa, izida, potem diskusij etc. Ali se je Kunaver kdaj priglasil v konkurenco, je bil morda kdaj pozvan, da se loti Cankarja, so bile njegove ambicije spregledane? Je v Ljubljani prostora za en sam spomenik ali morda za več spomenikov?

Tretjič, kako gleda — če gleda — na stvar republiški odbor za proslavo 100-letnice Cankarjevega rojstva, ki naj bi evidentiral in koordiniral vse pobude in akcije, ki letos potekajo v pisateljev spomin. Ali ni ena od prvih dolžnosti tega odbora, da skrbi za primerno raven javnih manifestacij naše ljubezni do Cankarja? Se pravi, da s svojo avtoriteto in po svojih organizacijskih zvezah tudi izloča moteče in škandalozne pojave in preprečuje očitne špekulacije, ki lahko vznikajo ob južilejni priložnosti?

Odkriti in jasni odgovori na ta vprašanja ne bi bili koristni samo za ta primer, temveč bi lahko na splošno prispevali k razvijanju in utrjevanju smisla za kulturno samozaščito v občanah in v javnih službah.

T. V.

Cankar v Zvezdi
(Tit Vidmar), Cankar v Zvezdi. Delo, 22. 9. 1976)

Spomenik

Postavitev Cankarjevega spomenika v Zvezdi je močno vznemirila kulturno javnost našega mesta, ki še nima „uradnega Cankarjevega spomenika“. Zdi se, da je bilo vznemirjenje celo večje od tistega, ki ga je povzročila tragedija nad Zagrebom. Ali pa katastrofa v Posočju. Ali pa huda nesreča pri Preserju. Kunaverjeva pobuda je kajpak nujni, logični in naravni rezultat delovanja določenega – spomeniškega – segmenta v naši sedanjosti kulturni politiki. Kdo lahko namreč odgovori na vprašanje, zakaj nima ljubljansko mesto spomenika Ivanu Cankarju? Postavili smo kopico betonskih stebrov v središču mesta, nismo pa v vseh predvojnih in povojnih desetletjih našli ne prostora, ne denarja in ne ideje za Cankarjev spomenik. To pa je tudi moralno, socialno, kulturno in zgodovinsko dejstvo. Res je sicer, da so bili v preteklosti razpisani „javni“ natečaji za izdelavo idejnega osnutka Cankarjevega spomenika. A kako je z javnimi natečaji, to vemo vsi. Javni natečaji so kdaj pa kdaj le „demokratični“ uvod v finančne in prestižne dvoboje, troboje, četverboje in mnogoboje. Bitka za hierarhični položaj na lestevici „priznanih“ kiparjev, pot v nasprotovanje, pot k nič. Javni natečaji čestokrat niso ničesar drugega kot plašč za dosedo zelo osebnih in skupinskih interesov in so kot taki dokaz, da med nami ni ustvarjalnih osebnosti in

idejnih zamisli, kaj storiti in kako storiti. Zato tudi nimamo Cankarjevega spomenika, ker smo iskali pot k njemu skozi pragozd javnih natečajev. (Pravzaprav ta spomenik že imamo in to v Zvezdi!) in ga tudi ne bomo imeli še dolgo časa. Vsekakor pa dotlej, dokler bomo oblikovali našo kulturno politiko kot rezultat sestankov, sej, konferenc, dogovarjanj in sporazumevanj česa ne bomo storili. Vse dotlej, dokler se ne bo kulturna politika bolj dopolnila z delom ustvarjalnih osebnosti, ki bodo znale in zmogle prevzeti na svoja ramena vso težo in odgovornost za svoja početja in dejanja. In ob pravdi o Cankarjevem spomeniku moramo vprašati tudi tole: ali sploh imamo v urbanističnem načrtu Ljubljane izbran prostor za Cankarjev spomenik? Ker niso izbrani drugi prostori za kulturne hrame, smemo dvomiti, da je določen prostor za Cankarjev spomenik. Pogled na anarhično oblikovanje mestnega središča in predelov ob njem (primer totalnega antiurbanizma je seveda Šiška) nam pove, da ne vemo kaj početi s kulturno podobo in vsebino našega mesta. Če smo iskreni, lahko celo rečemo, da skorajda ni več prostora za kulturo v našem mestu in za duhovno umetniško življenje njenih prebivalcev. In ker je tako, najbrže ni napak, če poskusi vsakdo izmed nas postaviti svoj spomenik Ivanu Cankarju. Tisti, ki so kiparji, na javnih mestih, trgih in ulicah in tisti, ki niso kiparji, v svojih srcih...

MARTIN
CASAGRANDE-RICHTER

O Kunaverjevem spomeniku, razstavljenem v Zvezdi in o kulturni podobi Ljubljane.
(Martin Casagrande-Richter, Spomenik. Dnevnik, 29. 9. 1976)

Razmišljanje, čemu toliko negativnih odzivov na postavitve Kunaverjevega Cankarja v Zvezdi.

(Željko Kozinc, »Cankar« v Zvezdi. Delo, 2. 10. 1976)

Odmevi ...

Kaj je kipar Bojan Kunaver storil tako kramarskega, da sta ljubljanska dnevnikarja ignorantsko in v nekaterih izrazih tudi surovo napadla njegovo razstavo spomeniškega kipa Ivana Cankarja v Zvezdi? Kaj je storil tako motečega in škandaloznega, »Netečnega« v Cankarjevem letu spekulativnega, da so nekateri vodilni kulturni delavci dobili ob novici iz Zvezde kolerične napade z maščevalnim zagotovilom, da je pa zdaj Kunaver dokončno oplel? Kaj je storil tako nekulturnega, da sta kulturna urednika obeh dnevnikov na svojih straneh očitala oblasti premajhni budnost, jo opominjala, da imata proti kiparju na voljo »organizirane zveze«, in da je eden od njih klical h kulturni samozaščiti občanov? Kaj je storil tako nekolegialnega, tako nedemokratskega in privilegiranega, da je DSLU v posebni izjavi pozvalo oblast, naj razstavljeno delo njegovega člana, akademskega kiparja Bojana Kunaverja, nemudoma odstrani iz Zvezde; ni pa še dalo posebne izjave o privilegiranih strukturah v našem likovnem življenju, o katerih sicer že dolga leta toži stotero njegovih članov? Kaj je Kunaver storil tako nezakonitega, paragrafe izkoriščujočega, zvitega, sleparskega, da si je oblast privoščila čudno omahovanje svoje pravice? Kaj je storil prevarantskega, da je oddelek za gradbene in komunalne zadeve skupščine občine Ljubljana Center 15. 9. 1976 najprej izdal dovoljenje za razstavo kipa, nato pa sedem dni kasneje izdal preključ tega dovoljenja, oblast nad tem oddelkom, izvršni svet občine, pa razveljavil oboje, češ da je dovoljenje izdano na podlagi napačnega zakona? Kaj je storil tako motečega, da tisk ni motil velike tabele z napisom »Pozor! Plin uhaja!«, ki je dolge dni stala kakšnih petdeset metrov proč od razstavljenega kipa, Kunaverjevega Cankarja, ki ima tudi sicer, kakršenkoli že je, prav po netoleranci oblasti manj pravice do javne prezentacije kot veliki reklamni pano za cirkus Gärtner, ki stoji prav tako v bližini, ne da bi vedeli, ali stoji na cestni površini ali na zelenici; manj pravice kot kostanjev, ki bo v bližini kmalu postavil svojo zeleno barakico?

Končno pa: četudi bi natečaj bil razpisan, oziroma, četudi bo razpisan – kdo lahko vzame Kunaverju pravico, da bi Cankarja delal in razstavljajl mimo natečaja? Vsak natečaj ima po navadi klavzulo, da lahko avtorji delajo določen projekt tudi mimo natečaja in njegovih pravil, če mu ta pravila ne ustrezajo. Kunaver pa je že pred kakršnokoli napovedjo tretjega natečaja delal Cankarja, tako rekoč javno, saj je na ogled osnutkov vabil vplivne kulturnike, po večini kajpak zamen. V prošnji za podelitev delovne štipendije, ki jih je lani razpisala ljubljanska kulturna skupnost, je v utemeljitvi prošnje javno zapisal, da dela Cankarja. Štipendije mu niso dodelili.

Njegovih ambicij ni nihče upošteval (za čemer je javno vpraševal kulturni urednik »Dela«), in zdaj se je zgodilo, kar se je zgodilo, tako rekoč pohujšanje; sredi Cankarjevega leta ti osamljeni, od vseh miz odrinjeni, a samostojni kipar v sam center Slovenije, na najbolj obljudeno mesto, postavi figuro ta hip osrednjega slovenskega človeka, kip, ki ima spomeniške ambicije, a kaže pisatelja v dosledni kiparjevi resnici, Cankarja, ki je v naših očeh s tem kipom ponižan do svojih človeških dimenzij. Umetnik iz dolgoletne samote, ki je edini pogoj njegovega dela, premočrtno stopi na visoki podij, kot iz rudnika na plan, v blesk ostrih žarometov. Nekateri pozdravljajo samotno energijo in moč, saj to zmeraj privlači, drugi, kot kaže, Kunaverja dokončno izobčijo iz naše kulturne srenje, mu jemljejo pravico do prispevka v Cankarjevem letu, ko smo se sicer precej razpisali o pomanjkanju Cankarjevega spomenika v Ljubljani; ne zanima jih kip, ampak način, kako je razstavljen, pri čemer Kunaver postane manj kot kramar, češ, onečaja nam Zvezdo, lop po njem, ven, nesnaga! In nekoliko poparjena oblast izda odloke, ki drug drugega pobijajo, dokler jih na koncu prvi odvetnik v pol ure mirno ne zavrne z utemeljeno pritožbo, tako rekoč s pravniško lekcijo, kar je le še povečalo vtis upravne negotovosti.

Kunaver – dokler to pišem – razstavlja naprej, presenetljivo miren in sam pri sebi gotov, da ravna prav. Tu – v Zvezdi je njegov prispevek Cankarjevemu letu, spontan in v začetku nič hudega sluteč poskus posameznika ob institucionalizirani proslavi.

Po mojem mnenju je to spodbuda, da še naprej iščemo Cankarjevo človeško mero, če nočemo iz njega narediti mit, ki ga bo življenje preseglo. K sreči je Cankar napisal, kar je napisal. Niti besede se mu ne da dodati. V tem je njegova prava moč. V tem je edina možnost, da ga kot človeka dosežemo in seveda presežemo, ker je v tem edini smisel našega odnosa do Cankarja. Sicer se nam bo tako, kot ta hip, ob dogodku v Zvezdi, posmehoval na svoj bridek način. Kar berimo ga ...

Dobro bi bilo tedaj na Kunaverjev kip pogledati z manj stisnjenim srcem in pomisliti, če kip vendarle nima kakšne zveze s Cankarjevim izročilom, menim literaturo in javnim delovanjem. Postavimo »Pobratime«: »Razbolele so moje oči, vsaka podoba se jim prikaže prevelika, prenasilna, morda celo popačena; ali če jih zatisnem, vidim toliko jasneje, kar je: srce gleda z očmi, ki nikoli ne lažejo.«

Kaj je vendar storil Kunaver zlega, motečega, vsiljivega, škandaloznega itd., če nas njegov Cankar gleda z zatisnjenimi očmi?

Željko Kozinc, Ljubljana

»Cankarjev spomenik bomo postavili v oblake, to je najceneje in najgotovejše. V Ljubljani ni trga zanj in tudi v naših srcih manjka prostora za tako misel ...« so pisali časopisi pred dobrimi 50 leti. Tako so mnogi govorili še dolgo potem, vse do nedavna.

»Pa smo Cankarjev spomenik le dočakali. V Ljubljani res da še ni postavljen, bo pa prav kmalu – 10. maja na obletnico Cankarjevega rojstva. Spomenik je v celoti že odlit in pripravljen za postavitve pred Cankarjevim domom. Na natečaju je bila izbrana Tihčeva zamisel Cankarjevega spomenika, v bron pa so jo »ulili« v livarni umetnin v Jablanovcu pri Bistri. Tu ima delavnico že četrto leto Vladimir Šeb, pred tem pa jo je imel v Zagrebu.

Že več kot trideset let deluje ta delavnica,« pravi Andrija Šeb, ki je poprijel za očetovo delo že zgodaj in se mu v celoti posvetil. »Dela nam nikoli ne zmanjka. Celo toliko ga je, da moramo včasih katero odbiti, ker vsega ne zmoremo. Tu smo odlili že mnogo znanih, velikih spomenikov, ki zdaj krasi Zagreb, Ljubljano (Tršarjev spomenik revolucije), Celje, Stubico, Titograd, celo v Dachau stoji spomenik, ki smo ga odlili...

Cankarjev spomenik smo prevzeli pred dobrima dvema mesecema. Sprva je bilo to delo zaupano drugemu zagrebškemu livarju. Ker pa ta zaradi različnih vzrokov dela ni zmožal v dogovorjenem času, je bilo zaupano naši livarni. Dela smo se lotili po originalnih lesenih modelih, ki jih je izdelal kipar Slavko Tihec in vlivali posamezne dele v bron.

Celoten spomenik Ivanu Cankarju je namreč sestavljen iz lamel. Teh je na eni in na drugi strani po trideset. Vsaka lamela je ob strani oziroma v profilu rebra-sta. Ta rebra bodo dala po postavitvi podobo Ivana Cankarja.«

Ko smo si ogledovali livarno umetnin, Cankarjevega spomenika ni bilo videti. »Skrivnost« je kaj hitro pojasnil Andrija Šeb.

»Podoba se na posamezni lameli - te so zložene na kupu - ne vidi. Šele ko bodo lamele postavljene druga ob drugi in bo spomenik stal, bo moč videti Cankarjev lik.

Spomenik bo visok 3,60 m, prav toliko bo tudi širok. Stal bo na okroglem podstavku, ko pa bo postavljen, bomo ob strani vgravirali vanj še Cankarjev podpis, kot si je to zamislil Slavko Tihec, avtor spomenika. Tihec je prišel večkrat v našo delavnico in opravil potrebne korekture. Pri izdelavi Cankarjevega spomenika nismo imeli posebnih težav. Res pa je tudi, da imamo pri odlivanju spomenikov že toliko izkušenj in prakse, da smo vsega vajeni.

Takšnega spomenika kot je ta, oziroma na tak način delanega spomenika, še nismo odlivali. Je pa vsak spomenik dejansko unikat zase. Mislim, da tudi v Jugoslaviji še nimamo tako delanega spomenika kot je Cankarjev.«

Pogled na delavnico Vladimirja Šeba, eno največjih te vrste v Jugoslaviji, pove, da tu delo nikdar ne stoji. Številni odlitki, modeli, kipi, reliefi ... vsega je dovolj naokrog. Delavci hite, ta se trudi z žerjavico, oni s čiščenjem odlite glave, tretji spet s čim drugim.

»Prav zdaj pripravljamo potrebno za odlivanje približno tri metre velikega spomenika Edvarda Kardelja, ki ga je zasnoval Stojan Batič,« še pove ob koncu razgovora Andrija Šeb in nam pokaže model tega spomenika, ki bo postavljen v Kardeljevem.

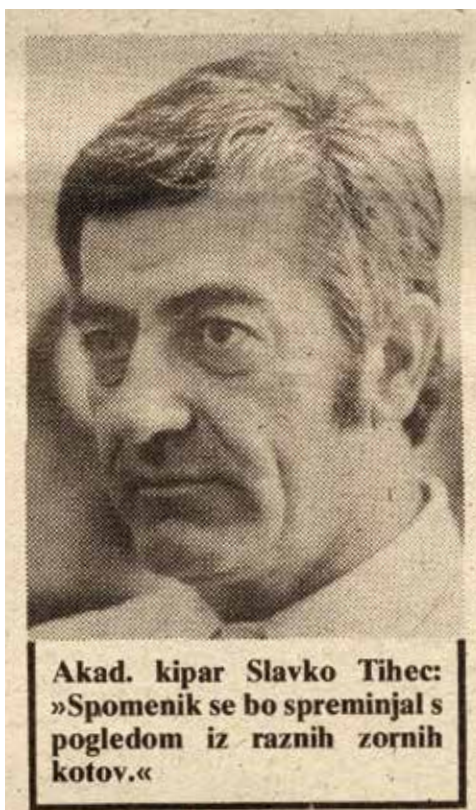
Darinka Kladnik

(Snežna Šlamberger, Likovnost in sporočilnost. Dnevnik, 2. 10. 1976)

● AKADEMSKI KIPAR SLAVKO TIHEC O SVOJEM SPOMENIKU IVANU CANKARJU

Likovnost in sporočilo

Cankarjev spomenik! Že dolgo si ga Ljubljana želi, si prizadeva zanj in že dolga leta ni in ni šlo. Zdaj bo naše mesto dobilo pravzaprav dva Cankarjeva spomenika naenkrat. Kulturni dom Ivan Cankar bo uresničil Cankarjeva hotenja po kulturi, ki bi bila možnost in razvoj za vse. To je pač spomenik v simboličnem pomenu, uresničenje davnih sanj in globoke sedanje potrebe, posvečen Cankarjevemu spomenu in imenu. In vendar pred takšen dom – spomenik sodi likovno delo, ki bo tudi na zunaj izpričalo, da je tu Cankarjev dom, da gre tu za njegovo osebnost in duha, ki se bosta seveda vsak dan znova morala potrjevati tudi v vsebini dogajanj v kulturnem domu. Zato ob odločitvi za gradnjo Kulturnega doma Ivan Cankar hkratna odločitev, da mora pred domom stati tudi Cankarjev spomenik.

Ustvarjalec spomenika Ivanu Cankarju je akademski kipar Slavko Tihec, ki si je na natečaju izbrano rešitev zamislil ob sodelovanju inž. arh. Mirka Zdovca. Spomeniška plastika bo stala na novi Cankarjevi ploščadi, ki že kaže svoj obris med Cankarjevim domom, Erjavčevo cesto in prizidkom Ljubljanske banke. V višini blizu štirih metrov se bo vzpel iz ploščadi kvader iz aluminijastih in

bronastih plošč, ki bo na dveh straneh nosil Cankarjevo sliko, na eni njegov podpis in na drugi značilen citat iz Cankarjevega dela. Kako vidi ustvarjalec Slavko Tihec svoje delo?

»Spomenik, ki sem ga zamislil, zame nosi v sebi dvoje možnih asociacij. Cankar nam je pomenil jasen, čist primer umetnika, ki je globoko in čvrsto posegel v naš narod, tako da sem ob njem začutil sorodnost s kristalom: jasnim, lepim in tudi skrivnostnim.

Druga primerjava je knjiga, ki nosi v sebi in na sebi Cankarja.

Prisoten je njegov lik, kot ga poznamo po eni njegovih najbolj znanih fotografij, njegova sled je podpis, njegova misel bo – v kratkem in zanj značilnem citatu – rokopisno zapisana na četrti stranici.«

Dvoje misli iz pogovora s Slavkom Tihcem je značilnih za njegov odnos do spomeniške plastike nasploh: »Likovnost je likovnost, to ni ne literatura ne kakšen drug medij. Hočem, da je tudi funkcionalna skulptura, kot je to spomenik, narejena v istem duhu, kot ga zasledujem pri svojem siceršnjem delu in to tako, da ob tem ne bi sklepal kompromisov. Ne delam eksperimentov v spomeniški velikosti, ampak izhajam iz tega, kar sem v ateljeju že preizkusil in kar me trenutno kot likovnega ustvarjalca zanima in zaposluje. Kot prvo upoštevam pri spomeniški plastiki likovnost, skušam upoštevati sporočilnost in seveda ambient, v katerega je spomenik postavljen. Če je spomenik v naravi, se ravnam po ključu, ki je dan v njej sami – v naravno okolje posežem kot urejevalec, ki polagoma utrjuje in disciplinira prostor, nikoli pa ostro ne posega vanj. Pri urbanih rešitvah, kjer je prostor že dan in discipliniran, skušam poiskati zakonitosti njegovih mer in struktur. To pomeni, da moram upoštevati tudi snovne prisotnosti, ki so v bližini in seveda sočasno v teh okvirih likovno idejo čimbolje rešiti, kolikor v nekem trenutku to zmorem.«

Ta osnovna načela in povezanost za vsakokratno fazo umetnikove usmeritve so jasno vidni na treh primerih izmed Tihčevih dosedanjih spomeniških plastik. Spomenik Pohorskemu bataljonu je nastal v letih takoj po končanem študiju. Vpet v naravo, drevesa so tu dala prispodobo ljudi, ki so tam živeli in umirali – horizontale, ki pomenijo mir in smrt, preko diagonalnih kompozicij dosežejo smer navzgor.

Pri spominskem obeležju na Kozari, pravi umetnik sam, je imel že drugo zrelost in likovni interes, ki je bil nefiguralen, to je bilo razdobje njegovih slojevitih kompozicij. Tu se sloji razraščajo v čisti likovni rešitvi brez figuracije ali pripovedi in vendar dajejo občutek, kot da se je gora vzpela in zaustavila v slojevit

loku. Najbližji nam je gotovo še spomin na Tihčev mariborski spomenik revoluciji. »Takrat je bila že precej v razmahu moja faza kontejnerjev, ki se zdaj nadaljuje tudi pri Cankarju,« pravi Slavko Tihec. Ta beseda ni sama sebi namen, svoje ustvarjalne faze poimenujem po nekem vodilu, ki je v njih (sloji, semafori, kinetični objekti) in kontejner zame pomeni nekaj, kar nosi v sebi vsebino – ta vsebina pa je mišljena v duhovnem smislu. V času nastajanja mariborskega spomenika sem v ateljeju že snoval svetlobne ritme, svetle in temne črte, ki sem jih vkomponiral v notranjost bloka. Hkrati pa sem ob spomeniku začutil močnejšo potrebo po njegovi sporočilnosti. Oboje se je prav pri mariborskem primeru povsem logično in brez kompromisov povezalo. Lahko sem svoja nova likovna dognanja črtovne tehnike, za katero prve zasnove izvirajo iz leta 1973 in so bila takrat – kot vem – v svetu nekaj novega, uporabil kot nosilca nekega berljivega sporočila, ki naj bi bilo razumljivo tudi gledalcu, neveščemu čitanja čiste likovnosti.«

In Cankar?

»Način izraza, ki sem o njem govoril, je zame še vedno neizčrpen, neizpet, odpira mi še vedno nove in drugačne možnosti. Mislim, da je prav Cankarjev spomenik v tem smislu doslej najčistejša rešitev tako likovno kot po jasnosti sporočila. Črta, ki je bila prej ravna, zdaj nosi v sebi dimenzijo Cankarjevega lika, njegovo sliko. Naj za primerjavo navedem gramofonsko ploščo, ki v svojih razah nosi dimenzijo zvoka. Informacija o Cankarju teče skozi ves spomenik in se na drugi strani spet izlušči v njegov znani obraz, tokrat v njegovo zrcalno sliko. To omogočajo vertikalne plošče, iz katerih je spomenik sestavljen in ki so brušene skozi vso globino spomenika. Cankarjev obraz bo seveda bolje viden od daleč in s pogledom po diagonali. Od blizu bo spomenik deloval elementarno kot naravni sklopi plošč, ki jih je navznoter obrusila neka elementarna energija – tako kot je Cankar obrusil naš čas. Tako se bo spomenik spreminjal z gibanjem gledalca in njegovih pogledov z raznih zornih kotov, prav tako tudi s spreminjanjem svetlobe in bo ponudil večplastno možnost gledanja in doživljanja. Od daleč bo kot spomin, po diagonali kot čista Cankarjeva slika, od blizu kot elementaren razpored vertikalnih plošč, ki dopuščajo neke vrste kinetiko, drsenje oči skozi skulpturo. S tem pa spomenik ne izločuje prostora, ampak – nasprotno – dovoljuje, da prostor prodre vanj in je tako njegova masa razbremenjena. Za moje pojme je to zelo čista likovna rešitev in v sebi čutim, da bi lahko kljubovala času in rastla z njim.«

Snežna Šlamberger

● PRED CANKARJEVIM DOMOM BODO ODKRILI
TIHČEV SPOMENIK IVANU CANKARJU

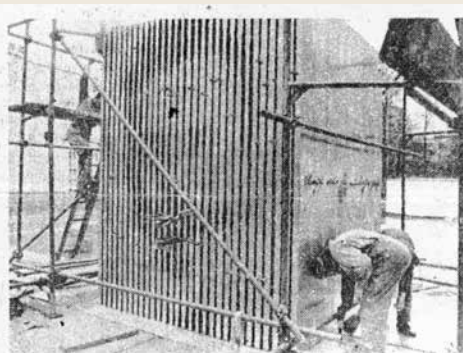
»Moje delo je slutnja zarje«

Slovesnost bo v ponedeljek ob 19. uri in vsi smo
povabljeni nanjo

Na stranici spomenika pred Cankarjevim domom se je z ognjem zajedla v bron Cankarjeva pisava s citatom »Moje delo je slutnja zarje«, na drugi strani je v ploščo uokvirjen Cankarjev podpis. Če se s Trga revolucije ali z Erjavčeve ceste napotimo proti Cankarjevemu domu, pa se s spomenika zazre v nas Cankarjev obraz. Akademski kipar Slavko Tihec je ustvaril (s sodelovanjem dipl. inž. arh. Mirom Zdovcem) svoje sodobno likovno viđenje Cankarja iz navpičnih, v bron vlitih brušenih plošč, ki nosijo v sebi vsaka del pisateljeve podobe — ko se združijo, iz njih izstopi njegov znani obraz. O svoji zamisli nam je po natečaju, ki je bil razpisan 10. marca 1979 in na katerem je žirija 29. septembra izbrala Tihčev osnutek, kipar takole povedal:

»Zame spomenik nosi v sebi dvoje možnih asociacij. Cankar nam je pomenil jasen, čist primer umetnika, ki je globoko in čvrsto posegel v naš narod, tako da sem ob njem začutil sorodnost s kristalom: jasnim, lepim, in tudi skrivnostnim. Druga primerjava je knjiga, ki nosi v sebi in na sebi Cankarja. Prisoten je njegov lik, kot ga poznamo po eni njegovih najbolj znanih fotografij, njegova sled je podpis, njegova misel je — v kratkem in zanj značilnem citatu — rokopisno zapisana na četrti strani.«

Odkar so pred štirinajstimi dnevi začeli postavljati spomenik pred Cankarjevim domom že postaja organski del trga pred domom, že smo se navadili nanj in prva radovednost je pri mnogih že potešana. Vendar bo slovesno odkritje spomenika v

Odre ob spomeniku Cankarju bodo kmalu podrl, kajti v ponedeljek je slovesna otvoritev. (Foto: Edi Masnec)

ponedeljek, 10. maja (na 106. obletnico Cankarjevega rojstva) za Ljubljano in Slovenijo dogodek, ki se ga velja udeležiti. Saj bomo na ta večer ob Cankarjevem domu, ki je velika vsebinska poklonitev pisateljevim idejam in spominu, končno v Ljubljani dobili spomenik Ivanu Cankarju, ki smo nanj čakali dolga, predolga desetletja. Na slovesnost nas vabita RK SZDL in Cankarjev dom, ki sta oblikovala tudi otvoritveno prireditev. Vabila so romala po vsej Sloveniji, saj je Cankarjev dom s spomenikom pred njim last in ponos nas vseh. Med udeležence bodo tudi predstavniki Cankarjeve brigade s praporom, odkritja pa se bodo lahko udeležili tudi vsi tisti obiskovalci, ki bodo pozneje namenjeni na dvoje prireditev tega večera v Cankarjevem domu — na srečanje s srednješolsko kulturo in na koncert.

Spomenik Ivanu Cankarju bo odkril Mitja Ribičič, predsednik odbora podpisnikov družbenega dogovora o izgradnji in financiranju Cankarjevega doma, slavnostni govornik bo dr. Matjaž Kmecl. V programu bodo sodelovali Godba Milice in mešani pevski zbor France Prešeren iz Kranja ter igralka Iva Zupancić in Polde Bibič, ki bosta predstavila Cankarjevo prozo in poezijo ter odlomek iz Kardeljeve besede ob proslavi 100-letnice Cankarjevega rojstva. Prav ob tej proslavi je postala vse trdnjša misel in odločitev, da Slovenci zgradimo kulturni dom in ga imenujemo po Cankarju — sestavni del tega načrta pa je bil že od začetka tudi spomenik Ivanu Cankarju, ki ga bomo odkrili v ponedeljek.

SNEŽNA ŠLAMBERGER

Predstavitve spomenika, ki ga postavljajo pred Cankarjevim domom v Ljubljani.

(Snežna Šlamberger, »Moje delo je slutnja zarje«. Dnevnik, 8. 5. 1982)

● Drevi vabi Cankarjev spomenik

Drevo ob 19. uri bodo pred Cankarjevim domom slovesno odkrili spomenik Ivanu Cankarju. Naj pred tem dogodkom navedemo še nekaj podatkov iz »osebne izkaznice« spomenika. Ustvaril ga je akademski kipar Slavko Tihec s sodelavcem dipl. inž. arh. Mirom Zdovcem. Spomenik so v dobrih štirih mesecih ulili v Livarno umetnin Vladimir in Andrija Šeb v Zagrebu (potem ko se ob dolgem zavlačevanju v drugi zagrebški livarno delo ni nikamor premaknilo) — v Ljubljani so ga postavili v dobrih štirinajstih dneh. Z dveh strani je na njem viden Cankarjev obraz, na eni stranici je uvarjen Cankarjev podpis, na drugi pa rokopisni citat »Moje delo je slutnja zarjes«. Slavko Tihec nam je povedal, da so mu pri izbiri značilnega Cankarjevega citata pomagali dr. Matjaž Kmecl, dr. Franc Zdravec, Jaro Dolar in profesorja Šifer ter Ozvald iz NUK, kjer hranijo Cankarjeve rokopise.

Tihčevo zamisel Cankarjevega spomenika je po javnem natečaju izbrala žirija, v kateri so bili: Mitja Ribičič (predsednik), Lojze Gostiša, Zoran Kržišnik, Edo Ravnikar, Mitja Rotovnik, Savin Sever, Jelisava Čopić, Franc Zdravec, Jože Brumen, Zvest Apollonio, Ivan Sedej, Branko Kocmut in predstavnik slovenskih pisateljev. Spomenik je sestavljen iz 30 pokončnih brušenih lamel, v katerih je viden Cankarjev lik. Visok je 3,30 metra, v širino ter globino pa meri po 2,6 metra. Stoji na podstavku s premerom dobrih petih metrov, težak pa je več kot devet ton.

Vabilo na odkritje spomenika pred Cankarjevim domom v Ljubljani.

(Dnevnik, 10. 5. 1982)

Boj za slovensko kulturo je isto kakor boj za svobodo

Ob odkritju spomenika Ivanu Cankarju v Ljubljani je govoril dr. Matjaž Kmecl – »Bil je proletarec med proletarci, svoj med svojimi.«

»Ivana Cankarja ogovor ob takšnih priložnostih bi bil – Prijatelj! Tako je pred tridesetimi leti na prvomajskih in drugih srečanjih pozdravljal svoje delavske sodruge in somišljenike – ogovor pa mu ni bil prazna beseda.« Tako je začel svojo slavno besedo dr. Matjaž Kmecl, literarni zgodovinar in predsednik republiškega komiteja za kulturo, na včerajšnji slovesnosti ob odkritju spomenika slovenskemu pisatelju Ivanu Cankarju pred Cankarjevim domom v Ljubljani.

»Bil je proletarec med proletarci,« je nadaljeval Matjaž Kmecl, »svoj med svojimi, iz ljudstva proletarcev in iz naroda proletarca, iz tiste večstolne slovenske čete izobražencev in umetnikov, ki so od Trubarja in njegovih brezimnih prednikov naprej z baklo kritičnega, jasnega, samozvestnega razuma iskali pot slovenski prihodnosti; zraven pa drug za drugim padali v neusmiljeni bedi – slovenska zgradba je dolgo časa rasla dobesedno iz njihovih življenj. Pri tem se jim je iz stoletja v stoletje, iz desetletja v desetletje vse jasneje oblikovala življenjska in zgodovinska izkušnja, da je slovenski narodni boj obenem družbeno razredni boj. Levstik je trdil: Kaj nam bo gospoda, ki je vsa potujčena?! – kar je slovenskega, mu je torej bilo razredno enotno – kmečko delavsko. Cankar pa je za novo slovensko gospodo rekel, da »je silno tenka plast tiste naše buržoazije, ki si je ohranila ali pridobila smisel za duševno kulturo. Tako tenka je ta plast, da sama iz svoje moči ne more več vzdržati podjetja, ki se mu pravi slovenska duševna kultura,« torej tudi ne more biti v najintimnejšem jedru naša, slovensko narodna. Njen prototip je »vôljen v različne potrebne in nepotrebne odbore, predseduje skoro vsak večer tej ali oni nepotrebni seji... Pa ga vprašam – pravi Cankar – Ali ste brali to ali to? – Ne. Novejše slovenske literature principielno ne berem. – Ali ste bili v razstavi? – Ne, v razstavi principielno ne hodim! – Ne, dram principielno ne hodim poslušati! – Na vseh koncih in krajih kriči o kulturi, razžaljen je, če odreka kdo slovenskemu narodu kulturo, sam pa ne gane zanjo niti mezinca, on je in hoče ostati principielno zabit.«

Cankarju je bil potemtakem boj za slovensko kulturo isto kakor boj za svobodo; boj za svobodo mu je bil boj za kulturo; razredni in narodni boj sta mu bila v vprašanih slovenske narodne prihodnosti tesno združena. »Vsaka ped svobode – je klical kot govniki – ki si jo pribori ljudstvo, je korak naprej v kulturi.« »Boj za osvobodjenje ljudstva je kulturni boj – in kdor ta boj obrekuje, kdor mu postavlja nečiste cilje, je sovražnik ljudstva in sovražnik kulture.« »Nobeno delo, ki ga je izvršil človek v prilog svobode, torej v prilog kulture, ne izgine za vekomaj, ne ogenj ga ne more za vekomaj pokončati, ne meč!«

Matjaž Kmecl je naglasil, da je Cankar kot umetnik proletarec iz enakih nagibov in presoju vtrajno zahteval tisto, čemur danes teoretično rečemo »osvoboditev dela«, in dodal Cankarjeve besede: »Ti, ki si delal – tvoje je delo!« Kot proletarec med proletarci je Cankar jasno vedel, da ni mogoče ločevati njegovega dela od kmetovega in rudarjevega, danes bi rekli proizvodnega od neproizvodnega.

Največ, kar pa je lahko človeštvu prispeval Cankarjev narod proletarec, je izviralo iz te iste usode in izkušnje: vera v pošteno, svobodno, medsebojno zaupanje polno prihodnost. »Jaz verujem v to družino svobodnih narodov!« Jaz verujem, da bo iz te brezprimerne preizkušnje izšlo prerodeno človeštvo! Bil bi hinavec in lažnjivec, če bi se imenoval socialist, pa bi v globlini svoje duše ne veroval v svoje ideale. Nič se ne bojmo, nič se ne strašimo... Ne samo človek, ne samo narod, tudi človeštvo se bo vzdignilo iz

močvirja, očiščeno in pomlajeno!« V enakem smislu ga je medsebojno zaupanje in spoštovanje sleherne samoniklosti vodilo tudi pri začrtovanju jugoslovanske misli; vsemu slovenstvu in jugoslovansvu ostajajo daljnosežni testament njegove misli, »naj dela vsak, kakor mu je dano.« »če hočemo doseči svoj slovenski kulturni in svoj jugoslovanski politični cilj.« – Na ta testament je prav ob stoletnici Cankarjevega rojstva spet opozoril slovenski Upajoči, Speransi, Kardelj.

In končno je v Cankarjevo misel in delo vgrajeno najgloblje slovensko samozaupanje. »Priznam odkrito, da sem v prvih mesecih vojne trepetal za ta narod, ki ga ljubim. Kolikor človek ljubiti more. Rekel sem si v plahem srcu: Ta pešiča dobrih ljudi ob Adriji bo v svetovnem metēju, bo poteptana, truplo njeno bo vrženo v morje!« Ni me sram tiste plahosti, saj vem, da jih je bilo mnogo, ki so mislili kakor jaz. Kmalu že pa sem videl znamenja, videl jih v svojo srčno radost in obenem v svojo sramoto, da tega naroda, ki ga ljubim – nisem poznal. Ne poznal odporne moči njegove, ne politične zrelosti njegove; ne njegove samozvesti. Tako so nas tuji in potujčenci delali majhne in slabe, da smo nazadnje že sami verovali v to svojo neznatnost in nemoč! Izkazalo pa se je, da nas ta silni svetovni vihar ni potisnil k tlom, temveč da nam je opral duše in srca, nas pomladil, nas vzdignil kvišku!« »... Trdno in zvesto zaupam v ... bodočnost svojega slovenskega naroda.«

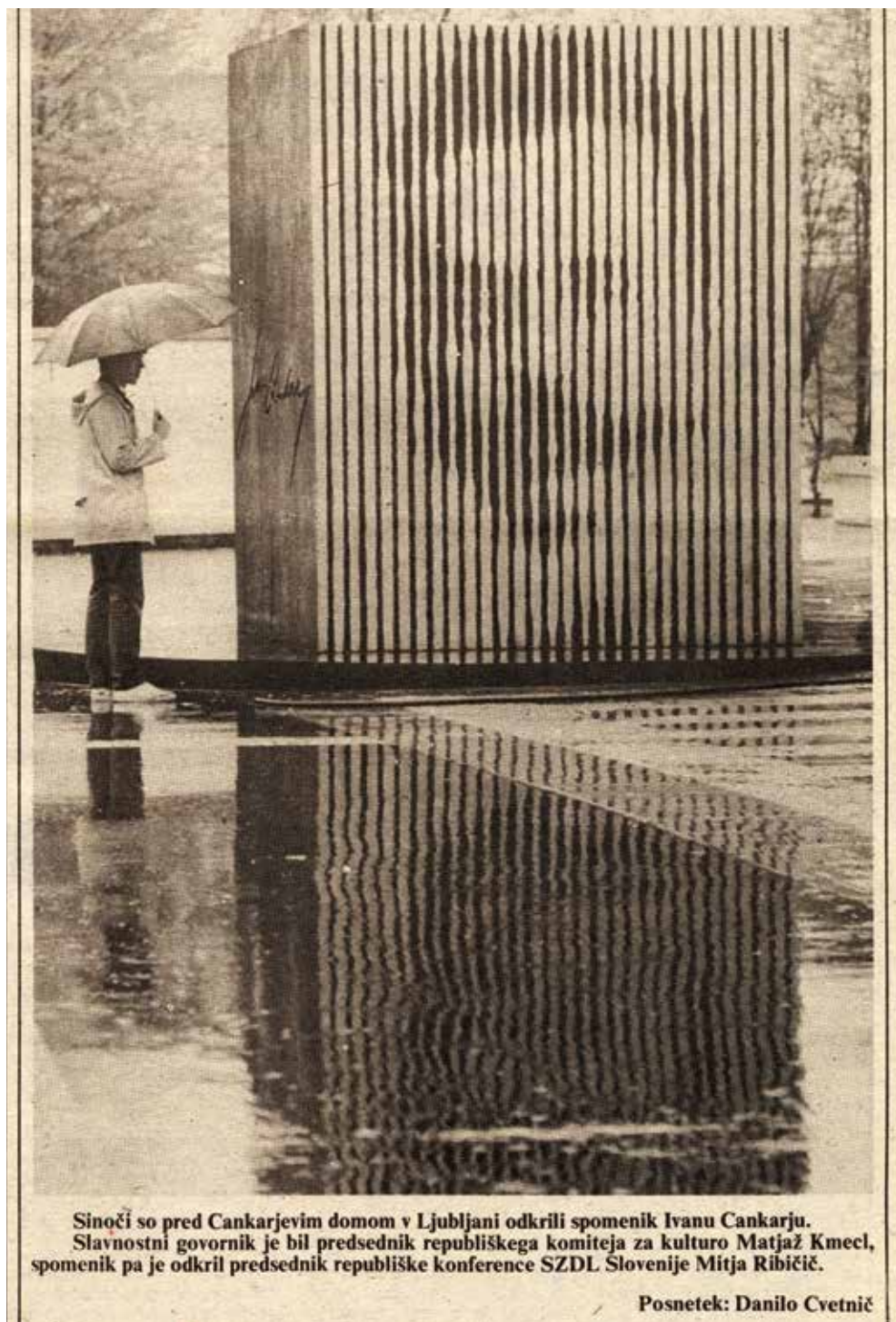
Vse te preroke misli in besede pri Cankarju sploh niso bile več samo »slutnja zarje« kakor še pri Prešernu: bile so že jasne, udarene, zavezujoč program. Pogonale so iz Levstikove, Jurčičeve in njihovih sodobnikov slovenske preteklosti, iz sanj o skupnem jugoslovanskem življenju, o osvoboditvi slovenstvu kot uresničenju najglobljega demokratičnega in kulturnega bistva narodove usode – in nedvoumno, zavezujoče merile v prihodnost.

Kako zanosne bi bile šele Cankarjeve besede, ko bi bil vedel, da se bo samo dve desetletji zatem slovenska partizanska vojska vzdignila v neusmiljeni boj za biti ali ne biti Cankarjevega in svojega naroda in ljudstva – s puško in besedo, da se bo pisateljevo prepričanje o kulturi kot svobodi takrat potrdilo tako zelo, da se bo bolj ne bi nikoli moglo, v merjenju življenja in smrti: da bo ta vojska štela 40.000 mož in žena, pušk in mitraljezov, da pa bo štela tudi nove in nove natise Prešernove Zdravljice, radio, gledališče, tiskarne, 200 iger, 7000 novih verzov in celotno slovensko klasiko! Da bo ena prvih enot nosila njegovo ime in da bo prav slovenski parlament zasedel v znamenju njegovih besed: Narod si bo pisal sodbo sam! Da bo v tem boju izkrmel sleherni deveti Slovenec, da bo v njem za očiščenje in pomlajenje padlo 26 Cankarjevih najbližnjih, slovenskih pisateljev, tretjina jugoslovanskega pisateljskega krvnega davka v velikem NOB! Je kdaj še kakšen narod jasneje in bolj dramatično potrdil kakšno misel – izročilo kakor je slovenski s tem Cankarjevo misel in izkušnjo: da je namreč kultura svoboda!? In svoboda kultura?!

Svoj govor je Matjaž Kmecl sklenil z mislijo o spomeniku, o osrednjem domu slovenske kulture – belih krizantemih sredi Ljubljane.

Govor dr. Matjaža Kmecla ob odkritju spomenika Ivanu Cankarju.

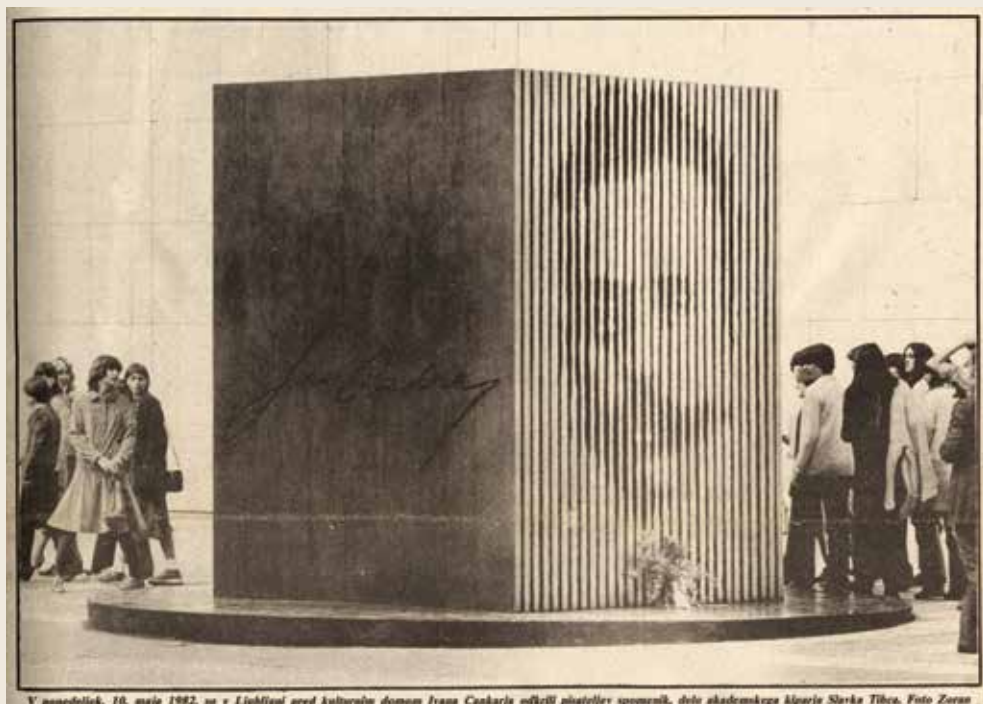
(Boj za slovensko kulturo je isto kakor boj za svobodo. Delo, 11. 5. 1982)

Sinoči so pred Cankarjevim domom v Ljubljani odkrili spomenik Ivanu Cankarju. Slavnostni govornik je bil predsednik republiškega komiteja za kulturo Matjaž Kmecl, spomenik pa je odkril predsednik republiške konference SZDL Slovenije Mitja Ribičič.

Posnetek: Danilo Cvetnič

(Večer, 2. 5. 1982)

V ponedeljek, 10. maja 1982, so v Ljubljani pred kulturnim domom Ivana Cankarja odkrili pisateljev spomenik, delo akademskega kiparja Slavka Tibea. Foto Zoran

(Komunist, 14. 5. 1982)

Mag. Alenka Vidrgar, akad. kiparka

Alenka Vidrgar se je rodila leta 1958 v Ljubljani. Študirala je na Pedagoški akademiji in Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani, kjer je leta 1985 zaključila podiplomski magistrski študij pri profesorjih Slavku Tihcu, Dragu Tršarju in dr. Tomažu Brejcu.

Med študijem kiparstva, keramike, grafike in vizualnih komunikacij je raziskovala tudi medij fotografije. Po diplomi je poučevala na Srednji šoli za oblikovanje in fotografijo, od 1989. pa je samozaposlena v kulturi.

Za JSKD vodi letne kiparske delavnice v kamnolomu Lesno Brdo. Na Republiškem izpitnem centru je zunanja ocenjevalka za maturitetni predmet likovna teorija, piše pa tudi knjige za otroke; bila je predsednica Društva likovnih umetnikov Ljubljana, zdaj pa vodi Sekcijo ilustratorjev pri Zvezi društev slovenskih likovnih umetnikov.

Alenka Vidrgar: Ivan Cankar, žgana glina, 1995/96.

Ivan Cankar, medaljon,
barvana žgana glina, 1996.

Ivan Cankar, medaljon v lesenem okviru,
žgana glina, 1996.

»Ne vem, koliko sem jih naredila, a sem, zdaj to vidim, ohranjala eno podobo; eno podobo izmed mnogih fotografskih zapisov. V medaljonih, v izrezanih reliefih in v mali plastiki – vedno ista podoba. Tudi modra patina, ki je z leti postala modro siva, je izbrana, da postane upodobitev odmaknjena, da ni kot naravna žgana glina, topla in dostopna.

Upodobitve Cankarja so nastajale že pred več kot dvajsetimi leti, ko sem prišla v kletni atelje v Cankarjevem domu na Vrhniki z željo, da bi Vrhnika imela male poklone, s katerimi bi obiskovalcem ustvarjala spomin na velikega pisatelja in dramatika. Dva medaljona sta zasnovana kot majhen relief, z visoko reliefno upodobitvijo. Tudi material je izbran kot najbolj dostopen, žgana glina, ki pa še vedno zahteva ročno izdelavo in neposreden kiparski poseg.

Večkrat sem preskušala bakreno risbo v bronu in naredila malo voščeno ploščico, vanjo vtisnila prefinjeno podobo Cankarja in jo ulila v mavčni negativ.

Postopek ponovne izdelave večjega števila enakih kiparskih kosov je vedno zahteval kalup. Kalup je pravzaprav natančen negativni volumen, ki je izdelan po originalnem kiparskem pozitivu – modelu. Zanimivo je, da se pri posebni osvetlitvi negativ navidezno pokaže kot pozitivni volumen. Ta nenavadni preskok našega zaznavanja – videnja je uporabljen v risbi Cankarja, uliti v mavec.

Nekoč so za pomembne osebnosti izdelovali poseben, ročno izdelani papir, ki je imel v papirju njihov vodni znak/watermark/. Postopek izdelave podobe/portreta so v industrijski izdelavi papirja razvili posebej kot zaščito pri izdelavi bankovcev, kjer se uporablja še danes.

Skrivnostni postopek modelacije upodobitve Cankarja je zahteval dosti študija in poskusov, a izvedbe v papirju ni doživel, saj je naša edina delavnica ročne izdelave papirja v Vevčah prenehala z razvojem obrti. Cankarjevi prosojni upodobitvi pa se bo našlo mesto v vizualni umetnosti.«

Ivan Cankar, reliefna risba v mavcu, 2017.

Ivan Cankar, bakrena risba v bronu, zalita v mavec, 1995.

Ivan Cankar, modelacija v vosku za vodni žig, 2017.

Moje delo je slutnja zarje,
vsaka moja beseda in vse moje življenje.
Že slišim dleto, ki kleše granitni temelj novi zgradbi ...

Ivan Cankar: Bela krizantema, 1910

“LJUDSTVU JE
SPOMENIK VŠEČ”
... ŠE VEDNO

MUZEJSKO
DRUŠTVO
VRHNIKA

IZ OBLASTI CANKARJEVA
KNJIŽNICA VRHNIKA

Oblikovala Milena Oblak Ercegovik, Tisk Partner Graf d.o.o.

“LJUDSTVU JE SPOMENIK VŠEČ”
... ŠE VEDNO

Mag. Bojan Mavsar, akad. kipar

Bojan Mavsar se je rodil leta 1957 v Brežicah. Po končani srednji šoli se je zaposlil v gledališču v Ljubljani, kjer je od leta 1991 vodja kiparskega oddelka. Med delom je študiral na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani – smer kiparstvo. Podiplomski študij pri prof. Dragu Tršarju je končal leta 1993 in si pridobil naziv magister umetnosti. V svoji ustvarjalnosti združuje veliko umetniških prvin ter se tako približuje bistvu univerzalnosti.

Vrhniške vedute, grafike na papirju, 2010, prezentacija za Vrhniški spominek.

Ivan Cankar, iz cikla Slog in ritem podob, olje na platnu, 2004, razstava v Cankarjevem domu na Vrhniki.

Ivan Cankar, relief, patinirani poliester, 2006, razstava Homaž I. Cankarju v TMS Bistra.

Zastojkarstvo je eno izmed
 znamenij kulture; zato je čas,
 da mu napravimo konec
 enkrat za vselej.

Ivan Cankar

Ivanove ribarije. Bojan Mavsar, 2016. Foto: Siniša Rančev.

Obeležja ob 100. obletnici smrti Ivana Cankarja. Bojan Mavsar, 2018. Foto: S. Rančev.